

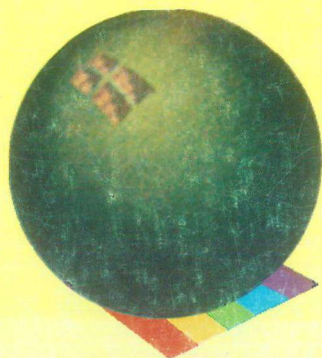
glasul
BUCOVINEI

CERNAUȚI

BUCUREȘTI

2 / 2000
An VII. Nr. 26

FUNDAȚIA CULTURALĂ ROMÂNĂ

Revistă digitalizată gratuit de Asociația Rădăuțiul Civic, pentru păstrarea memoriei Bucovinei și pentru ca tot efortul oamenilor de cultură din Bucovina să fie accesibil și generațiilor de astăzi.

www.radautiulcivic.ro

Mai 2020

Fundația Culturală Română

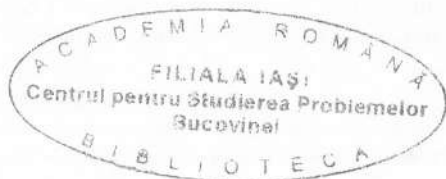
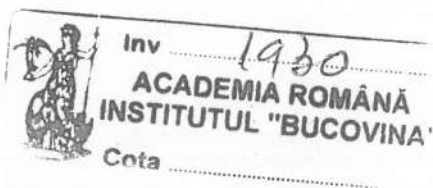
GLASUL BUCOVINEI

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ DE ISTORIE ȘI CULTURĂ

CERNĂUȚI – BUCUREȘTI

2000, Nr. 2
Anul VII. Nr. 26

Redactor-șef: ALEXANDRINA CERNOV

COLEGIUL DE REDACȚIE: prof. dr. Petru Ciobanu (Brașov),
prof. dr. Ștefan Munteanu (Timișoara),
prof. dr. Ion Popescu-Sireteanu (Iași),
Z. Ornea (București), prof. dr. Mihai Iacobescu (Suceava),
dr. Dimitrie Vatamaniuc (București).

REDACȚIA: prof. dr. Alexandrina Cernov, Ștefan Hostiuc, Ilie Luceac,
Vasile Tărățeanu, Tudor Andrieș.

SUMAR

DIALOGURI CU BUCOVINENII

Ștefan Andronic – Ilie Luceac, *Un bucovinean devotat artei corale* 3

TEORIE, CRITICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ

Ilie Luceac, *Mibai Eminescu și intelectualitatea bucovineană față de teoria modernă a psihologiei popoarelor (a doua jumătate a sec. al XIX-lea)* 15
Liubov Vasîlic, *Mibai Eminescu și poezia ucrâineană din România* 27

EMINESCIANA – 2000. POEZIE. PROZĂ

Vasile Levițchi, *Cuvânt pentru Lucașfâr* (fragment) 34
Arcadie Suceveanu, *Nunta Graiului* 36
Ilie T. Zegrea, *Eminescu-i tot ce-avem mai sfânt: Dreptul la Eminescu* 40
Grigore C. Bostan, *Lucașfârul; Sărbătoarea teiului în Bucovina, 1989; Moment poetic, 1999* 42–43
Vasile Tărățeanu, *Eminescu: Consolare; Sonet; Revenirea lui Eminescu la Cernăuți* 44–46
Ștefan Hostiuc, *Prin Eminescu Mibai* 47
Nicolae Spătaru, *Lângă poeme* 48
Mircea Lutic, *Avem o singură țamadă...; Eminescu* 50–52

(Selecția versurilor de Vasile Tărățeanu)

Ion Filipciuc, *Miorița și Lucașfârul* (eseu) 54
Paul Cernat, *În contra unei mistificări* (opinie) 59
Simion Gociu, *Nevoie de Eminescu* (tablete) 70

PERSONALITĂȚI BUCOVINENE

Harieta Mareci, *Teodor Balan, culegător și editor de documente* 73

CĂRȚI. REVISTE

Acad. Ștefan Ștefănescu, *Știință, măsură în judecarea faptelor istorice, eleganță a stilului* (Alain Ruzé, *Ukrainiens et roumains (IX-e — XX-e siècles). Rivalités carpatbo-pontiques*, L'Harmattan, Paris-Montréal, 1999, 302 p.) 87
Maria Toacă, *Permanențele scrisului românesc în nordul Bucovinei* (Grigore C. Bostan, Lora Bostan, *Pagini de literatură română. Bucovina, regiunea Cernăuți, 1775–2000*, Cernăuți, Editura Alexandru cel Bun, 2000, 638 p.) 91
Andrei Bodiu, *Penru un Eminescu viu în memoria noastră* (Impresii de la o lansare de carte) 95

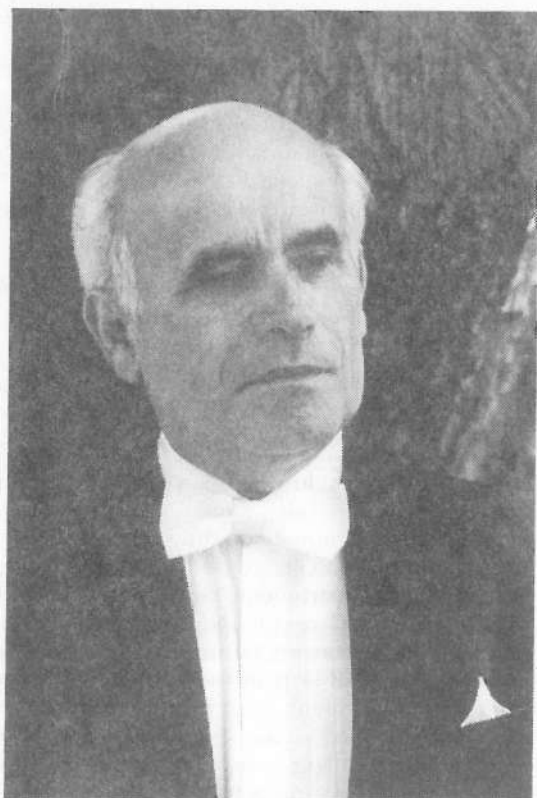
Dialoguri cu bucovinenii

UN BUCOVINEAN DEVOTAT ARTEI CORALE

Ștefan Andronic – Ilie Luceac

În numărul de față revista noastră propune un dialog cu maestrul în Arte Ștefan Andronic, muzicolog și dirijor de cor, care și-a început activitatea muzicală și didactică în Bucovina. Dialogul nostru are o dublă semnificație. În primul rând, domnul Ștefan Andronic este originar de pe meleagurile bucovinene și, în al doilea rând, Domnia sa a rotunjit în decembrie 1999 frumoasa vârstă de 60 de ani. Cu ocazia acestui jubileu, maestrul a susținut un concert de gală în Sala cu Orgă din Chișinău, evoluând pentru a câta oară cu mare succes la pupitrul coralei „Vocile primăverii”, al cărei întemeietor și îndrumător spiritual este dirijorul Ștefan Andronic. Aflându-se într-o vizită la Cernăuți, Domnia sa ne-a mărturisit lucruri interesante cu privire la activitatea creatoare și intențiile de viitor în plan profesional ale coralei chișinăuene „Vocile primăverii”.

Ilie Luceac: *Maestre Ștefan Andronic, bun venit pe pământul Bucovinei – meleag carpatin care, după cum afirmă toată lumea care vă cunoaște, vă este foarte drag și scump amintirilor, deoarece vă aparține spiritual. Aici viața v-a legănat cântecul copilăriei, aici v-au rămas împlântate rădăcinile adolescenței și tinereții și nu numai atât. O bună parte din activitatea d-voastră pedagogică de început ați desfășurat-o la Cernăuți, la Școala medie generală nr. 10 din suburbia Roșa. Publicistul*

**Dirijorul Ștefan Andronic
la vârsta împlinirilor.**

și poetul Mibai Morăraș, un alt bucovinean vvednic, stabilit ca și d-voastră cu traiul la Chișinău, își intitulează o carte a sa în curs de apariție destul de sugestiv: Rădăcinile rămân acasă. Aceste rădăcini spirituale ale lui Ștefan Andronic mai alimentează ele oare seva activității dirijorului și muzicologului maturizat din punct de vedere profesional la Chișinău? Sunteți băntuul treodată de dorul pentru Bucovina?

Ștefan Andronic: Stimate domnule profesor, dragă Ilie, vă sunt foarte recunoscător pentru invitația la acest dialog. Emoțiile mă copleșesc, pentru că am fost, sunt și voi rămâne bucovinean, cu toate că m-am născut în Regatul vechi, fostul ținut Herta, care, cum știm cu toții, a avut aceeași soartă ca și Bucovina. Împărtășind aceleași bucurii și necazuri de-o jumătate de secol și mai bine, ne este scumpă deopotrivă cartea de vizită care ne reprezintă ca bucovineni. Sunt mândru de meleagul meu și mi-i dor mereu de el.

Satul Slobozia de lângă Herta din fostul județ Dorohoi este leagănul meu de băștină, unde am văzut lumina zilei în 1939, într-o familie de țărani, în care eram de toți 13 copii.

Dragostea pentru muzică am prins-o de la horele și nunțile din satul natal, la care de obicei era întotdeauna prezentă o orchestră de instrumente aerofone, unde un violonist dintr-o veche familie de lăutari, Bilea, ținea întâietatea. Copilăria am petrecut-o în preajma lor. După școala din sat am intrat în 1957 – exact în anul când se înființase secția de muzică la Școala Normală din Cernăuți – să învăț la această secție, pentru ca să devin învățător de muzică în Școala medie generală. Aici am văzut și am descoperit pentru prima dată pianul – acest instrument superb.

I. L.: *Maestre Andronic, vă rugăm să ne depănați câteva din amintirile care vă leagă de Școala Normală din Cernăuți, unde ați studiat muzica, în cadrul secției nou înființate în 1957. Or, până astăzi, colegii d-voastră bucovineni își aduc aminte de „cazul Andronic”, să-l numim așa convențional. Așadar, care v-au fost profesorii, cine v-a altoit dragostea față de muzica corală?*

Șt. A.: Dorința de a învăța muzica a fost atât de mare, încât tot ce aflam nou în fiecare zi, la orele de curs, pentru mine era o adevărată bucurie, o cucerire, o deschidere spre o altă lume. Arta sunetelor avea să mă cucerească de la bun început. Mi-aduc aminte cu drag de profesorii mei de muzică de la Școala Normală. De exemplu, profesoara de pian Fenea Alexandrovna Fleiger mi-a descoperit tainele acestui instrument. Fiind originară de prin Briceni (nordul Basarabiei), ea avea o dragoste deosebită pentru elevii români. După vreo trei-patru luni de studii, în cadrul unui concert ținut cu ocazia nu mai știu cărei sărbători, am interpretat deja câteva piese la pian în patru mâini cu profesoara mea. Am îndrăgit atât de mult acest instrument, încât mi s-a permis să am acces la pianul de concert – unicul din școala noastră – care se afla în sala festivă a instituției. Toți colegii îmi cunoșteau repertoriul. Toți știau: acum cântă Andronic.

Afară de instrumentul de bază, pe care îl studiam – fie pianul, fie acordeonul sau baiianul – eram obligați să cântăm în orchestra de coarde, care se compunea în majoritatea covârșitoare din instrumente populare rusești, în special domra. Un soi de instrument muzical cu coarde, cu cutia de rezonanță circulară și cu gâtul lung, asemănător cu alăuta sau cobza. Domra are patru coarde, însă principiul de emisie a sunetului la acest instrument este altul. Struna se atinge cu un mediator.

Ca specialist la acest instrument îl aveam pe profesorul Gavril Repin, tot dânsul fiind și dirigintele nostru. Stăpânea de minune domra. El a fost și violonist la Teatrul Evreiesc din Cernăuți. Iubea foarte mult muzica românească, făcând pre-

lucrări orchestrale la piesele pe care i le furnizam și care nu prea erau permise pentru a fi introduse în repertoriul de concert.

Toți studenții români aveam o mare afecțiune pentru el. Îmi aduc aminte că în anul al doilea sau al treilea de studii, datorită tenacității și perseverenței profesorului nostru, orchestra de instrumente populare a școlii, condusă de Gavril Repin, interpreta concerte întregi pentru domră și orchestră, fiind acompaniate și de pian.

În paralel studiam și pianul, ca instrument obligatoriu sau auxiliar, care ne ajuta la solfegiu, armonie și alte discipline muzicale. Era foarte dificil, or în toată școala pentru cei circa 60 de studenți de la secția muzicală, în afară de pianul care era în sala festivă mai erau doar două instrumente. De aceea se întâmpla adesea ca vreo câțiva dintre cei mai zeloși dintre noi să rămânem peste noapte în localul școlii pentru a avea timpul necesar exercițiului. În tentativele noastre bine intenționate eram ajutați de tanti Frosea, diridicătoarea școlii, care își avea locuința la mansardă. Dânsa ne închidea peste noapte în localul școlii, unde aveam timp să exersăm la pian până noaptea târziu. Sâmbetele și duminicile erau de asemenea ale noastre.

Astfel îmi purtam povara primelor succese și speranțe în lumea muzicii, alături de colegii mei, încât atunci când absolvisem Școala Normală se crease o legendă despre mine: aici a învățat Andronic. De fapt, nu a fost nimic altceva la mijloc decât perseverența de care am dat dovadă și setea nestăpânită pentru arta muzicii, în special a celei corale.

I. L.: *Tocmai despre acest lucru vroiam să vă rog să ne vorbiți. Cum ați ajuns să îndrăgiți muzica corală, care au fost profesorii de la Școala Normală din Cernăuți care v-au îndrumat spre arata corală? Cine v-a decis să optați pentru dirijat? Or, după cum știm, arta dirijorală v-a marcat cariera artistică, rezultatele făcându-se vizibile la pupitrul „Vocilor primăverii“.*

Șt. A.: Nu pot să nu fiu recunoscător profesoarei de solfegiu, teorie a muzicii, armonie și forme muzicale, Margarita Popov, care a contribuit hotărâtor la formarea mea ca muzician. Ea m-a învățat să descifrez „matematica superioară“ a armoniei și a formelor muzicale.

La ansamblul coral l-am avut îndrumător pe profesorul Vladimir Belonenko, personalitate apreciată în arta corală ucraineană și foarte bun cunoscător al muzicii corale bisericești. Era un om extrem de ordonat și dorea să-i semănăm întru totul. Camertonul nu-i lipsea din mâna dreaptă, și vreau să spun că avea un auz muzical perfect. Generațiile de studenți care au învățat după mine îl țin minte tot așa. Până la adânci bătrânețe a fost mereu devotat artei corale.

Corul secției de muzică, condus de Vladimir Belonenko, în care evoluau alături de studenți și profesorii, a participat la numeroase concursuri republicane. Solist al corului era profesorul Anatolie Sorokoumov, un tenor de excepție. Ne-a ținut cursuri de canto și de metodică a predării muzicii în școală. Absolviseră la timpul său Conservatorul de la Chișinău. Foarte amabil și delicat, Anatolie Sorokoumov a fost un timp și director adjunct al școlii. Fiind tot timpul suprasolicitat de profesori, el nu reușea uneori să se încadreze în cele 45 de minute care erau rezervate pentru orele individuale de canto. De aceea a rămas ca o legendă, pe contul căreia se distrau colegii, cum că profesorul Sorokoumov i-a rămas dator absolventului Andronic 47 de minute în contul orelor de canto.

Țin să evoc de asemenea și numele profesorilor Iosif Zaslavski – lectura partiturilor, Leonid Litvinenko – aranjament coral, Mihail Skalozub – psihologie și pedagogie, Max Bider – acompaniament pian. Personalități din generațiile mai vechi,

care s-au călătorit în lumea umbrelor. Iosif Zaslavski, de exemplu, avea conservatorul absolvit la Petersburg și se considera un descendent al școlii muzicale tradiționale rusești vechi. Purta părul lung, pieptănat pe spate, tip „à la Balakirew”. Mihail Bider era un adevărat „Ariel” al pianului. Improviză pe teme românești cu o măiestrie impresionantă. Cântase înaintea de război într-o orchestră ieșeană, unde avusese posibilitatea să-l asculte și să-l admire pe George Enescu.

Chipul luminos al acestor dascăli a rămas în memoria noastră. Arta lor interpretativă, însă, au luat-o cu ei. Ferice de cei care i-au audiat. De altfel, colegii mei de studii, ulterior profesori de muzică și ei la Școala Normală din Cernăuți – Mihail Stadniciuc, Lucia Amari, mai târziu Dumitru Demenciuc, solist în Ansamblul emerit de cântece și dansuri din Bucovina, actualmente cu domiciliul la Kiev – cu toții am încercat să le continuăm tradiția muzicală, mai ales atitudinea lor față de marea artă a muzicii.

Dar să revenim la miezul întrebării. Dirijatul l-am învățat de la Mihail Magalnic, absolvent al Conservatorului din Chișinău. În timpul studiilor mele la Școala Normală, Mihail Magalnic detinea și postul de prim-dirijor al Teatrului Muzical-Dramatic din Cernăuți. Noi, studenții de la secția muzicală, ne străduiam să fim prezenți la toate premierele care se jucau aici. Dirijorul Magalnic era un tânăr chipes, cu un temperament vulcanic și niște mâini de o rar întâlnită plasticitate. Era emoțional și expresiv la dirijat, dar deosebit de exigent în profesie.

Vreau să menționez că din toate disciplinele muzicale care se studiau atunci la Școala Normală, dirijatului i-am acordat o deosebită atenție, plasându-l pe un loc aparte. Pe atunci încă nu aveam înțelegerea clară a vocației de dirijor de cor. Însă visul meu dintotdeauna a fost să devin profesor în domeniul dat. Astăzi percep cu totul altfel lucrurile, realizând că cele două calificative nu pot exista separat. Consider că dreptul moral de a preda dirijatul îl poți avea numai atunci când acumulezi o vastă experiență ca dirijor de cor, când te afli în fruntea unei formații cu care poți să atingi anumite performanțe.

I. L.: *Domnule Ștefan Andronic, cum a început experiența primului cor al d-voastră? Vă mai amintiți de primele contacte cu copiii, în special, emoțiile pe care le-ați avut în fața unui cor de copii? Se pare că ați început cariera ca profesor la Școala generală nr. 10 de la Roșă (Cernăuți). Cât timp ați activat la această școală și cine v-a îndrumat pașii către Conservatorul din Chișinău?*

Șt. A.: Sigur că da. Îmi amintesc de primele lecții de muzică pe care le-am ținut în cadrul stagiului pedagogic la Școala generală nr. 10 de la Roșă. După cele două luni obligatorii de stagiu, directorul școlii, dl. Victor Covalciuc, a solicitat comisiei de repartizare a absolvenților Școlii Normale să fiu detașat la școala pe care o administra. Printre altele, vreau să spun că în cei doi ani cât am activat la școala românească din Roșă, dânsul mi-a fost ca un părinte. El era un om înalt, robust, cu o erudiție deosebită și o atitudine absolut specială față de muzică, mai ales cea corală. Ucrainean de origine, Victor Covalciuc absolvise Facultatea la Iași. El mi-a fost și primul dascăl la organizarea unui cor de copii. Avea chiar un cult al corului. El mi-a spus de la bun început când am venit la școală în calitate de dirijor și profesor de muzică: „Corul Școlii nr. 10 trebuie să-l interpreteze pe Beethoven, Mozart, Ceikovski, Porumbescu, nu cântece fără valoare artistică”. Toți elevii din școală care posedau aptitudini muzicale erau obligați să cânte în cor, iar în zilele când se desfășurau ședințele de repetiții, era interzisă activitatea oricărui alt cerc. Pentru disciplinarea elevilor, în zilele când aveau loc repetițiile erau desemnați cei

Corala „Vocile primăverii“.

mai buni profesori, care se bucurau de un respect deosebit printre elevi. Directorul școlii considera că lucrul de organizare îl poate efectua și matematicianul, și fizicianul, și istoricul, pe când misiunea dirijorului o poate face doar dirijorul. El îmi spunea: „Ce faci dumneata, ceilalți nu o pot face. Aștept să stai cu capul în partitură, să te pregătești de repetiții“. El avea convingerea că numai în felul acesta dirijorul poate să le transmită elevilor mesajul lucrării, cu condiția dacă acestuia nu-i lipsesc harul și talentul, date de Dumnezeu, și dacă el stăpânește metodele necesare de lucru. Dirijorul trebuie să apară în fața elevilor pasionat de muzică, ca un adevărat mesager al frumosului.

Menționez că în această perioadă am învățat multe în privința organizării corului de copii, lucruri care nici la Școala Normală nu le-am însușit. Astăzi le predau studenților mei la facultate aceste cunoștințe. Pentru ei este aproape incredibil că mai pot fi astfel de directori de școală.

Victor Covalciuc organiza adevărate lecții ale frumosului în școală, ridicând la rang de cult arta corală. Colectivul corului de copii al Școlii nr. 10 lua parte la toate manifestările și festivalurile din oraș și regiune. Aveam un succes mare, a cărui amintire a rămas peste ani.

Între timp, visul sacru de a studia mai departe la Conservator îmi da ghes. Câțiva studenți selectați de Vladimir Belonenko ne-am grupat câte doi-trei și ne-am stabilit un regim sever de autodidacți. Aveam și câțiva profesori care ne ajutau la solfegiu și armonie. Luam clandestin ore particulare, deoarece atunci era interzisă această practică. Astfel, în toamna anului 1962, după doi ani de meditații particulare și de pregătire intensă, m-am decis să-mi încerc puterile la Conservatorul din Chișinău.

Prima persoană pe care am cunoscut-o în Chișinău a fost profesoara Rita Brodschi-Rapopport, cu care destinul profesional avea să mă lege pentru mulți ani înainte... După admiterea pe care am luat-o, am fost repartizat la dirijatul coral în clasa profesoarei Rita Brodschi, dumneaei fiind, la rândul ei, discipolă a profesoarei Ana Iuskevici. Aceasta din urmă, absolventă a Conservatorului din Minsk, a stat la leagănul Catedrei dirijat academic de la Conservatorul „G. Musicescu” și la începuturile Teatrului de Operă din Chișinău, a fost dirijor de cor la Teatrul Muzical-Dramatic „A.S. Pușkin” (actualmente „M. Eminescu”). Majoritatea profesorilor Conservatorului din Chișinău au făcut școala la Ana Iuskevici. Dumneaei se bucura de o stimă și considerație aparte în mediul profesorilor și al studenților de la conservator, dar și al oamenilor de artă din Moldova.

Am studiat cu profesoara A. Iuskevici literatura corală națională și universală. Firește, la facultate am avut parte de mulți profesori cu vocație: la armonie și solfegiu – L. Berov, la polifonie și forme muzicale – S. Lobel, la pian – A. Oxinoit și H. Tolmațki, la ansamblul coral – L. Axionov, I. Popescu, E. Bogdanovski, Gh. Strezev, iar la istoria muzicii – I. Țibulschi și B. Cotlearov, la lectura partiturilor – I. Strezev, la folclor – L. Axionov.

Îmi aduc aminte cu o deosebită satisfacție de prelegerile de istorie a muzicii ținute de proaspăta absolventă a Conservatorului din Sankt-Petersburg, compozitoarea Iulia Țibulschi, cu care colaborăm fructuos de ani de zile la „Vocile primăverii” și cu care ne leagă de ani buni o prietenie durabilă în plan profesional.

I. L.: *Să revenim, cu permisiunea d-voastră, la corala „Vocile primăverii”, al cărei întemeietor, părinte spiritual și dirijor sunteți. Care au fost începuturile, cum s-a născut corala, ce orientare profesională are?*

Într-o prezentare-plicant a coralei am întâlnit o mărturisire scrisă a Domniei voastre care m-a convins și cred că aceste cuvinte au devenit în plan profesional un credo pentru directorul artistic și prim-dirijorul coralei „Vocile primăverii”, conferențiarul universitar, maestrul în Arte Ștefan Andronic. Confesiunea d-voastră se prezintă în felul următor: „Sunt fericit că cei mai frumoși ani de activitate artistică i-am consacrat copiilor și artei corale. Inocența copiilor și vocile lor îngerești, aranjate într-un univers sonor, totdeauna mi-au încălzit sufletul”. Cuvintele vă aparțin. Ce reverberații au ele astăzi în sufletul d-voastră, după ce ați reușit să înregistrați multe succese frumoase la pupitrul coralei pe care o conduceți? Mărturiile de felul acesta vă mai încălzesc sufletul și vă mai inspiră în continuare?

Șt. A.: După satisfacerea serviciului militar, în noiembrie 1967, am revenit la secția de zi a Conservatorului. Însă pentru a-mi câștiga bucata de pâine necesară traiului, cât și pentru a avea o activitate pe tărâmul artei, m-am angajat în calitate de profesor suplinitor la Școala Normală din Călărași. Aici exista o secție de muzică, asemeni celei de la Școala Normală din Cernăuți. Pot să spun că anii 1968–1973 au fost pentru mine o „perioadă de aur” în plan profesional. Aveam la dispoziție un adevărat laborator muzical. Am avut un cor destul de bun acolo. Eram în largul meu și lucram cu o deosebită plăcere. Majoritatea colegilor mei erau cei cu care făcusem facultatea. Printre ei era și Valentin Budilevschi, mai târziu conducătorul și prim-dirijorul studioului muzical-coral „Lia-Ciocârlia” al Palatului Republican de creație a copiilor.

Această perioadă de muncă la Călărași s-a materializat mai târziu într-o lucrare metodică intitulată: *Îndrumător pentru tinerii dirijori de cor.*

După ce s-a suspendat primirea elevilor la școala de muzică de la Școala Normală din Călărași, eu am revenit *la copii*, la munca atât de grea, dar în același

timp atât de interesantă cu colectivele de copii. Am început să mă interesez în special de noile metode și sisteme de predare în acest domeniu. Și mărturisesc că una din cele mai avansate metode de atunci era practica sistemului de studii muzical-corale, de genul „Pionierei” din Moscova, condus de compozitorul și dirijorul Gheorghe Struve. Acest studio a înregistrat în cariera sa succese impresionante, având o priză largă în toate republicile din fosta U.R.S.S. Și pe bună dreptate.

Pasionați de ideea lui Struve, eu împreună cu colegul meu de facultate, compozitorul Eugen Mamot, care deținea și funcția de inspector la Ministerul Culturii, ne-am asumat responsabilitatea și am reușit să înființăm primul studio muzical-coral în Chișinău, în incinta Palatului Republican de creație a copiilor. Studioul „Cutezătorii”, la început, a devenit, ulterior, „Lia-Ciocârlia”.

Între timp însă eu am acceptat invitația la Școala de muzică nr. 3 din Chișinău. Predam solfegiul doar la câteva grupe care învățau în limba română. Dar activitatea de bază se rezuma la cea cu corul de copii. Primii ani am lucrat numai cu formația de gen a claselor primare, însă pe parcurs am preluat și corul claselor mai mari. Abia aici am început să studiez și să cunosc în adevăratul sens al cuvântului vocea copilului .

Fiind preocupat mereu de încadrarea mai eficientă și mai activă a copiilor în procesul artei muzicale și după multe și îndelungate tratative cu factori de decizie din ministerul de resort, în octombrie 1979, în incinta Școlii nr. 11 din Chișinău (actualul liceu „I. Creangă”), cu susținerea directoarei Veră Malcoci, s-a născut secția corală a Școlii nr. 3 – „Vocile primăverii”. Din 1986 se deschid primele clase cu profil muzical-coral, după practica Țărilor Baltice..

În prezent, corala „Vocile primăverii” cuprinde peste 200 de elevi din clasele I–IX, repartizați conform vârstei în trei formații corale: corul pregătitor – clasele I–II (a doua), corul claselor III–IV și corul mare de concert, clasele V–IX. Pe lângă cântul coral – disciplina de profil în învățământul artistic – elevii studiază teoria muzicii și solfegiul, istoria muzicii naționale și universale, dirijatul și instrumentul muzical, la alegerea elevului (pianul, vioara, acordeonul, instrumente aerofone, instrumente populare etc.). Mulți din foștii discipoli ai „Vocilor primăverii” își continuă studiile muzicale la Academia de muzică din București, Chișinău, Cluj-Napoca, la Institutul de Arte și Universitatea pedagogică din Chișinău, la Colegiul de muzică „Ștefan Neaga” și Școala Normală din Chișinău (secția de muzică).

Sper că v-am satisfăcut prima parte a întrebării, referitor la corala „Vocile primăverii”. În ceea ce privește lucrul cu copiii, mărturisesc că sunt fericit alături de ei și consider și astăzi că perioada cea mai frumoasă din viața mea a fost cea care am consacrat-o lor și artei corale. Situația precară din școlile noastre, unde educația estetică și muzicală lipsește aproape cu desăvârșire, mă întristează enorm. Aceste probleme m-au preocupat mereu, totdeauna am fost atras de lucrul cu copiii, începând din perioada când eram la Cernăuți, la Școala generală nr. 10 de la Roșu.

Avem modelul Țărilor Baltice, unde educația estetică în școala generală este cotată la alte scări valorice. De ce să nu-i urmăm!

Toată activitatea mea pedagogică – în școala generală, în cadrul Ministerului Învățământului din Moldova un timp, la fel și cea de conferențiar universitar – a fost îmbinată cu activitatea de dirijor al coralei „Vocile primăverii”. Nu am abandonat corul meu niciodată, viața coralei fiind viața mea. Miracolul vocilor de copii mă inspiră în ultimul timp cu o intensitate și mai mare. Realizările corului pe care îl conduc îmi revigorează forțele și îmi insuflă încredere în viitor. Pentru aceasta merită să trăiești.

I. L.: *Maestre Andronic, ceea ce susțineți despre corala pe care o conduceți, o confirmă prietenii d-voastră din Bucovina, care vă cunosc și apreciază. Iată ce ne mărturisește profesorul Ștefan Lazarovici, director adjunct la Școala Normală din Cernăuți (azi Colegiul pedagogic al Universității cernăuțene), invitatul dialogului nostru:*

Ștefan Lazarovici: Cu ani în urmă, ascultând postul de radio Chișinău, am fost surprins de eleganța și profesionismul unui concert de muzică corală pentru copii. De la primele acorduri m-au fascinat vocile cristaline și tandre ale copiilor, care, ca o rouă de dimineață, îmi umezîră petalele sufletului. La încheierea emisiunii aveam să aflu că evoluase corala „Vocile primăverii”, al cărei prim-dirijor și director artistic este maestrul în Arte Ștefan Andronic, prietenul meu bun de ani de zile.

... Îl cunosteam pe Ștefan Andronic din august 1960, de la Școala medie generală nr. 10 din Cernăuți (Roșă), unde ambii am început cariera pedagogică, eu fiind matematician, iar dumnealui profesor de muzică. Îmi aduc aminte că nu după mult timp dl. Andronic avea să devină unul dintre cei mai iubiți profesori din școală. Stia să aprindă focul din sufletele copiilor și să cultive dragostea de marea muzică, apelând la comoara cântecului popular ce era sădit de către părinți și bunici în inima fiecărui copil de românaș roșoșean. Rezultatele au venit repede: un cor mixt al școlii, orchestră, soliști vocali, încât multe din locurile de frunte la

**Ștefan Andronic, cu prietenul tinereții – Ștefan Lazarovici (dreapta),
Roșă-Stânca, Cernăuți, 1962.**

concursurile școlare orașenești și regionale erau atribuite Școlii nr. 10 – școală cu vechi tradiții românești din orașul Cernăuți.

Cu fața senină, cu mersul agitat, cu o demnitate impunătoare în mișcări și vorbe, cu adevărul în acțiuni și decizii – așa îl rețin și astăzi în memorie mulți dintre foștii lui elevi din Roșă.

Așa mi-a rămas și mie în memorie de atunci, așa este și astăzi – un împătimit pentru muzică, un pedagog talentat, un om de o corectitudine exemplară, un prieten adevărat. Colegi fiind, i-am găsit un singur cusur: se poartă mereu cu dorul în suflet pentru Bucovina.

I. L.: *Mărturisirea profesorului Lazarovici vine din suflet și cred că are menirea de a caracteriza munca dirijorului Andronic. Este o apreciere a unui matematician, de aceea e cu atât mai prețioasă. Întâlnim multe asemenea aprecieri și ecouri în cartea Corala „Vocile primăverii”, apărută recent la Editura „Ruxanda” din Chișinău. O carte cu ecouri, opinii și Grigore Vieru solicitând confesiunea dirijorului Ștefan Andronic despre sine și despre corala „Vocile primăverii”. O sută de pagini cu informații dense și ilustrații color, cât și în alb-negru, prezintă o sinteză amplă a unei vieți exemplare a omului și artistului Ștefan Andronic. Cartea a apărut cu prilejul jubileului de 60 de ani ai maestrului, cât și 42 de ani de activitate pedagogică. Felicitări și din partea noastră, maestre!*

Stimate Ștefan Andronic, bunăvoința de care ați dat dovadă pe parcursul dialogului ne încurajează în continuare. De aceea, vă rugăm să ne mărturișiți ce itinere artistice ați parcurs până acum? Știm că ați evoluat cu succes pe scenele din Riga, Moscova, București, Botoșani etc. Mesajul cântecului autentic, al artei corale interpretative în general, a depășit probabil de mult orice barieră a limbii în concepția coralei „Vocile primăverii”.

Șt. A.: Aș începe răspunsul la această întrebare cu cuvintele poetului Grigore Vieru, rostite cu ani în urmă la adresa coralei noastre. El spunea: „Sunt fericit: cântecul nostru național și limba noastră cea română a început să se simtă tot mai bine în propria casă. Credem că «Vocile primăverii» ar trebui să devină o biserică pe roate, care umblă din școală în școală, din sat în sat”.

Eu personal am certitudinea că pe la începutul anilor '80 corala „Vocile primăverii” se impunea deja în viața muzicală națională. Deci avem o vârstă artistică de circa 20 de ani și mai bine.

Mai vibrează și astăzi în inima mea momentele de satisfacție și emoțiile pe care le-am trăit împreună cu colectivul „Vocilor primăverii” la seratele de creație ale poetului Grigore Vieru (1986), compozitorului Eugen Doga (1988), la festivitatea care a avut loc la Moscova, în 1988, în Sala cu Coloane, unde a fost celebrată personalitatea lui Bogdan Petriceicu Hasdeu.

Alături de artiști celebri, formații consacrate și arhicunoscute în lumea muzicală, la aceste manifestări culturale a evoluat și corala „Vocile primăverii”.

Referitor la turneele pe care le-am întreprins peste hotare, aș putea să vorbesc mult. Voi menționa doar că în vara anului 1993 am trecut Prutul pentru prima dată. După turneul de la București, de la Patriarhia Română, au urmat concertele susținute în orașele Iași, Botoșani, Piatra-Neamț și altele. Am fost, de asemenea, oaspeții mănăstirilor Cernica, Putna, Rădăuți, Suceava, Piatra-Neamț, Secu, Sihăstria și altele. Am vizitat Sinaia, unde am susținut o serie de concerte.

Una din cele mai impresionante și de neuitat vizite a coralei „Vocile primăverii” a fost cea întreprinsă la Riga, în 1989. De fapt atunci am onorat invitația făcută încă din 1985 de către dirijorul Coralei Școlii nr. 6 din Riga, Iaanis Sprantsmanis, cu care am rămas prieteni până astăzi.

Faptul că noi am prezentat în limba letonă aproape tot programul pe care trebuia să-l susținem în cadrul Sărbătorii naționale a cântecului coral al copiilor din Riga, i-a impresionat profund pe gazde, iar dirijorul sărbătorii Iaanis Sprantsmanis, cu admirație, dar și cu amărăciune, a remarcat: „Cum se face că acești îngerși de

alt neam ne cântă atât de bine și chiar vorbesc în graiul nostru, iar cei care de cincizeci de ani ne mănâncă pâinea nu știu barem cum se numește în letonă pâinea...”.

„Vocile primăverii” povestesc peste tot, în armonii muzicale, „cât de minunat e codrul cu floare, cât de dulce e pacea, vin să ne convingă că Terra e o poveste fără sfârșit...”.

I. L.: *Aveți în repertoriul „Vocilor primăverii” creații corale din patrimoniul național, universal, muzică sacră, muzică bizantină, colinde. Care vă sunt criteriile de selectare a pieselor? Aveți o predilecție pentru un anumit compozitor aparte sau mergeți direct la piesa care este accesibilă vârstei copiilor? În plan profesional, e un etalon pentru dumneavoastră „Madrigalul” lui Marin Constantin? Bineînțeles, cu delimitarea cuvenită dintre un studio coral pentru copii și un cor cameral de talia „Madrigalului”.*

Șt. A.: Din 1989 încoace în repertoriul „Vocilor primăverii” au intrat capodoperele tezaurului muzical-spiritual al românilor: *Voința neamului* de I. Danielescu, *Deșteaptă-te, române* de Anton Pann, *La moartea lui Ștefan Vodă* în aranjament de T. Chiriac, *Hora Unirii* de Gr. A. Flechtenmacher, *Trei culori* de I. Țibulșchi, *Limba noastră* de Gr. Vieru, *Eminescu* de Ion Aldea-Teodorovici, *Arcași de-ai lui Ștefan cel Mare* de I. Macovei și altele.

În programul coralei se înscriu circa 200 de cântece și creații corale, toate interpretate în limba originalului. „Vocile primăverii”, cu toate că interpretează piese în mai multe limbi ale originalului, nu-și pierde în același timp orientarea națională, incluzând în programele sale de concert cele mai reușite perle din patrimoniul național: colinde laice și religioase, folclor autentic, piese ale compozitorilor contemporani și clasici, muzică de cult. Deosebit de importante sunt creațiile din patrimoniul universal.

Referitor la întrebarea d-voastră, familiarizarea mea cu sonorități bizantine a avut loc treptat, ajungând la concluzia că această muzică e un tezaur extraordinar. Așa cum o preluăm din tradiția ei milenară, muzica liturgică bizantină solicită o tehnică specială. O tehnică perfectă a sunetului, omogenitate, puritate a intonației, o acuratețe desăvârșită.

La alegerea repertoriului, orice piesă nouă este testată la început de copii, luându-se în considerație problemele ce țin de text și muzică (ambitus, ortoepie, dicție etc.). Așa procedăm atunci când trecem la interpretarea vreunei piese semnate de compozitoarea Iulia Țibulșchi și poetul Grigore Vieru – personalități care s-au aflat la leagănul „Vocilor primăverii”. După orice premieră, la care sunt prezenți și autorii nominalizați, discutăm, uneori și polemizăm asupra celor ascultate.

În privința selectării repertoriului, vreau să spun că de oricâtă pricepere ar da dovadă dirijorul în activitatea corală cu copiii, el nu poate atinge performanțele în afara unui repertoriu adecvat, care să cuprindă muzică de calitate, ca gen și stil, să corespundă cerințelor artistice, să fie acceptabilă, ca realizare, să aibă priză la spectator. „Vocile primăverii” și-au cristalizat o tradiție sănătoasă prin faptul că interpretează piesele alese în limba originalului – de la lucrări simple până la creații serioase: cantate, mise, poeme și alte lucrări de gen.

În acest scop m-a preocupat și editarea repertoriului coral. Astfel, pe parcursul anilor, am scos culegeri și crestomații – de unul singur, sau în colaborare – care conțin creații originale de compozitori autohtoni, cât și prelucrări sau aranjamente folclorice, precum: „Poiana privighetorilor”, „Cine cântă nu e singur”, „Dimineața copiilor”, „Florile dalbe”, „Peste țară cântec zboară”, „Cântul rotește

pământul“, „Să cântați ca niște frați“, „Vino, mirare“, „Dreptatea izvorului“, „Vocile primăverii“, „Lăsați copiii să vină la mine“, „Cu noi este Dumnezeu“.

Cât privește modelul de ținută profesională a coralei noastre, sigur că „Madrigalul“ lui Marin Constantin, Capela corală academică „Doina“ condusă de Veronica Garștea, cât și corul de tineret „Symbol“ al lui Jean Lupu sau studioul muzical-coral de copii și tineret „Lia-Ciocârliă“ în frunte cu Valentin Budilevschi sau Eugen Mamot ne slujesc drept exemplu de profesionalism interpretativ. Tindem spre un stil sobru, având chiar unele afinități de interpretare cu „Madrigalul“. Stilul „non vibrato“, așa-numita simpla „voce albă“, folosită în unele piese interpretate de „Madrigal“, are tangențe cu vocea copilului, care încă nu stăpânește vibrația. Să nu uităm că „Madrigalul“ în anul 1996 a fost desemnat ca cel mai bun cor din țară, maestrul Marin Constantin fiind considerat în același timp cel mai mare dirijor al anului. Corul cameral academic „Madrigal“ este o podoabă a culturii muzicale românești din toate timpurile.

I. L.: *Stimate Ștefan Andronic, ați demonstrat-o de-a lungul anilor, alături de corala pe care o conduceți, că muzica este arta care înobilează orice simțire și experiență umană, înălțându-le în planul inefabilului, este o spiritualizare a materiei prin puterea miraculoasă a sunetului.*

Cunoscând îndeaproape sufletul copilului și având priză la el, n-ați dori să ne relatați cum receptează copilul sau ce deschidere are el către muzică? E mai accesibil pentru copilul de astăzi o piesă (sau un ciclu) de Benjamin Britten, Gheorghe Sviridov, Serghei Rahmaninov, sau o bucată de Mozart, Vivaldi, Brahms sau Mendelssohn-Bartholdy?

Șt. A.: În practica mea de pedagog, ca dirijor al corurilor de copii de toate vârstele, m-a interesat întotdeauna foarte mult psihologia copilului și cum este el predispus pentru a asimila muzica, arta în general. Contează foarte mult dacă ești mereu aproape de ei sufletește, dacă îi predispuși spre asimilare. Predispoziția către muzică trebuie s-o crezi. Lucrul acesta nu se învață nici la conservator. Metodica lucrului cu copiii se studiază mai aprofundat, după părerea mea, la Școala Normală. Pentru copii, dacă urmezi o cale corectă de educație estetică, nu este un lucru complicat să însușească orice gen de muzică. Poți să ajungi la performanțe nebănuite, însușind fie o piesă de muzică clasică universală, fie o colindă, fie o piesă modernă. Important este să știi să o prezinți, să o apropii de înțelegerea copilului, de sufletul și de fantezia lui.

Metodele de lucru cu copiii care se folosesc în țările avansate – în Germania, Franța, Japonia, în Țările Baltice – trebuie cunoscute și preluate.

Am practicat cu „Vocile primăverii“ un repertoriu destul de divers: de la Pergolesi, Gounod, Mozart, Brahms, Britten, Fauré – la Rahmaninov, Sviridov, R. Pauls etc., fără să întâlnesc obstacole de năvăl. Important este să știi să alegi și să știi să oferi copilului ceea ce vrei să ți se întoarcă.

I. L.: *Satisfacțiile pe care le aveți la realizarea pieselor care fac parte din patrimoniul național bănuiesc că vă încălzesc sufletul în mod deosebit. Cu toate că limba-jul mării muzici depășește prejudiciile de orice natură în selectarea repertoriului, cred că în palmaresul coralei pe care o conduceți nu sunt întâmplătoare piesele semnate de compozitorii Ciprian Porumbescu, Gavril Musicescu, Eusebie Mandicevschi, Ioan Runcu sau Iulia Țibulschi.*

Șt. A.: Aveți dreptate, creațiile corale din patrimoniul național întotdeauna mi-au fost aproape de suflet. Pe lângă piesele compozitorilor amintiți, pe care le interpretăm cu deosebită plăcere, pentru „Vocile primăverii” au scris special cântece următorii compozitori contemporani: T. Chiriac, E. Doga, I. Țibulschi, I. Macovei, S. Buzilă, A. Chiriac, Ch. Mustea, T. Zgureanu, D. Chițenco, Șt. Andronic de la București – o coincidență fericită de nume, de care sunt mândru – V. Munteanu de la Iași și Raimond Pauls de la Riga.

I. L.: *Maestre, criticul muzical Rodica Iuncu vorbește undeva de „școala lui Ștefan Andronic”. Mărturisim că e o mare cinste și bucurie pentru bucovineni ca cineva să-i reprezinte în domeniul artei corale. După cum știm, de la Ciprian Porumbescu, Tudor Flondor încoaace, printre românii bucovineni n-am prea avut meșteri în arta corală, care să și compună în acest gen. Bucovina s-a mândrit întotdeauna cu lăutari de speță, generații întregi, începând cu Nicolae Picu, Grigore Vindireu și până în zilele noastre cu un Dan Onofreiciuc, un Nicolae Hacman, Mibai Amihălăchioaie și alții. Întrebarea era totuși ce a realizat dirijorul Ștefan Andronic în raport cu omul, sau ce are în plan Domnia sa pe viitor? Poate e o întrebare nu prea discretă din partea noastră, dar ce ne-ar putea mărturisi Ștefan Andronic ca părinte a doi copii minunați. Au cântat și ei la rândul lor în „Vocile primăverii”?*

Șt. A.: Într-adevăr, am doi copii cu care mă mândresc în mod deosebit: Marcela și Gabriel. Ambii au absolvit Facultatea de Medicină și ambii au fost soliști ai „Vocilor primăverii”. Marcela este aceea care nu s-a despărțit niciodată de corala noastră. Sunt convins că muzica îi va însoți pretutindeni și totdeauna. Și asta mă liniștește.

Referitor la planurile de viitor, îmi doresc să pun în fața melomanilor o istorie a coralei „Vocile primăverii”. E visul meu de ani de zile. Și, nu în ultimul rând, să muncesc în continuare cât îmi va permite bunul Dumnezeu. Lumea „Vocilor primăverii” e lumea în care rămân...

I. L.: *Domnule Ștefan Andronic: vă mulțumesc pentru dialog și nu uitați pentru viitor: Cernăuțiul vă așteaptă de multă vreme, primenindu-și în fiecare primăvară speranța: „Vocile...” dumneavoastră divine trebuie să răsunе, în sfârșit, și pe plaiurile bucovinene.*

Teorie, critică și istorie literară

MIHAI EMINESCU ȘI INTELECTUALITATEA BUCOVINEANĂ FAȚĂ DE TEORIA MODERNĂ A PSIHOLOGIEI POPOARELOR (a doua jumătate a secolului al XIX-lea)

Ilie Luceac

Cernăuți

Receptiv la teoriile științifice moderne privind formarea națiunilor și fiind în același timp un exponent fidel al idealurilor generației de la 1848, Alecu Hurmuzaki, unul dintre celebrii frați ai familiei de intelectuali a Hurmuzăkeștilor, este primul dintre intelectualii români care va semnala și va aplica la realitățile existente ale societății românești din Bucovina „una din ideile dominante ale timpului” său. Este vorba despre noua orientare în știință care s-a încetățenit ulterior și ca un component al filozofiei, și anume – *psibologia popoarelor*. Cu trei ani mai târziu, poetul nostru național va lua cunoștință și el de această nouă orientare în știința modernă, acordându-i în manuscrisele sale o atenție deosebită.

„Încurajând această direcție în spațiul german, Herder, Fichte, Humboldt, Hegel au pregătit istoriografia pentru ancheta etnopsihologică, recomandând abordări comparative. Cercetarea «spiritului națiunilor», preconizată de Voltaire încă la 1754, a dat istoriei un viguros impuls de-a lungul secolului XIX. În Rusia lui Karamzin, în Grecia lui Korais, în Polonia lui Mickiewicz, în Boemia lui Kopitar, în Germania lui Ranke, pretutindeni se căuta, în spirit romantic, *sufletul*: sufletul națiunii, dar și sufletul epocii. Creația colectivă câștigă în interes și nu e de mirare că spațiul german a dat opere atât de remarcabile pe acest tărâm [...] tocmai în perioada când se puneau, la Berlin, bazele acelei *völkerpsychologie* care a fertilizat istoriografia în a doua parte a secolului XIX, pentru a deveni una din direcțiile ei cele mai fecunde [...].

Dacă primele incursiuni în zonele abisale ale culturii și ale psihologiei le făcuse deja romantismul, punând accent pe dimensiunea spirituală a istoriei ca *Geisteswissenschaft* (știința despre spirit), și dacă anume interes pentru latura psihologică a acesteia se poate observa la mai toți istoricii de seamă din secolul XIX, o preocupare sistematică de a descifra istoria sub unghi psihologic nu se cunoaște decât începând cu a doua parte a aceluiași secol¹.

Psibologia popoarelor ca disciplină științifică se fondează la jumătatea secolului trecut. Întemeietorii ei au fost savanții germani Moritz Lazarus (1824–1903) și Heymann (Heinrich) Steinthal (1823–1899).

În 1860 ei editează revista „Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft” (Revistă pentru psihologia popoarelor și lingvistică), care se deschidea cu studiul programatic intitulat *Einleitende Gedanken über Völkerpsychologie, als Einleitung zu einer Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft* (Idei pregătitoare pentru o psihologie a popoarelor, ca invitație la o revistă pentru psihologia popoarelor și lingvistică), studiu în care se defineau provizoriu principiile noii discipline științifice.

Înainte de apariția revistei berlineze, savanții germani publică numeroase studii de specialitate în această problemă. În special M. Lazarus, în monografia sa *Das Leben und Seele in Monographien über seine Erscheinungen und Gesetze* (Viața și sufletul în monografii despre fenomene și legi)², apărută în 1856–1857 în două volume la Berlin, include un șir de studii, dintre care amintim: în primul volum – *Ehre und Ruhm* (Onoare și glorie), *Der Humor als Psychologisches Phänomen* (Umorul ca fenomen psihologic), *Der Gegensatz von Bildung und Wissenschaft* (Contrastul între instruire și știință); în volumul al doilea, *Geist und Sprache* (Spirit și limbă), *Der Takt* (Tactul) și *Die Vermischung und Zusammenwirkung der Künste* (Interferența și influența reciprocă a artelor).

Cei doi savanți își împart domeniile de activitate. Moritz Lazarus se ocupă de problemele generale, iar profesorul Heinrich Steinthal publică un număr impresionant de lucrări în domeniul filologiei.

Dintre ele amintim: *Die Sprachwissenschaft Wilhelm von Humboldts und die Hegelsche Philosophie* (Lingvistica lui Wilhelm von Humboldt și filosofia lui Hegel) – Berlin, 1848, *Die Klassifikation der Sprachen* (Clasificarea limbilor) – Berlin, 1850, *Die Entwicklung der Schrift* (Clasificarea scrisului) – Berlin, 1852, *Grammatik, Logik und Psychologie* (Gramatică, logică și psihologie) – Berlin, 1855, *Charakteristik der Hauptsächlichsten Typen des Sprachbaues* (Caracteristica tipurilor principale ale construcției limbii) – Berlin, 1860, *Geschichte der Sprachwissenschaft* (Istoria lingvisticii) – Berlin, 1862, *Geschichte der Sprachwissenschaft bei den Griechen und Römern* (Istoria lingvisticii la greci și la romani) – Berlin, 1863, *Mythos und Religion* (Mit și religie) – Berlin, 1870, *Der Ursprung der Sprache im Zusammenhange mit den letzten Fragen alles Wissens* (Originea limbii în legătură cu ultimele întrebări ale întregii științe) – Berlin, 1877 și altele.

Eminescologul Dimitrie Vatamaniuc în exegezele sale despre viața și opera poetului național se ocupă de manuscrisele eminesciene, prezentându-le ca un jurnal al formării intelectuale și al lărgirii orizontului științific, un laborator de creație, cât și un instrument de lucru al poetului¹. În volumul XV din ediția academică, M. Eminescu, *Opere (Fragmentarium. Addenda ediției)*. îngrijitorii ediției includ manuscrisele eminesciene 2285, 2257 și 2258, în care poetul transcrie fragmentar câteva din disertațiile lui Lazarus și Steinthal, însoțindu-le cu observații personale, ca dovadă cât de mult îl preocupa pe Eminescu în anii studiilor universitare psihologia popoarelor.

Studiul programatic din revista „Zeitschrift für Völkerpsychologie...” este publicat parțial în transliterare și traducere de Adelia Perju în *Caietele Mihai Eminescu, III, IV, V*, punându-se în discuție statutul textului eminescian, fără a i se aduce însă rezolvarea definitivă. Dimitrie Vatamaniuc va da pentru prima dată în revista „Manuscriptum” o prezentare corectă și integrală a paginilor poetului, confruntând manuscrisele eminesciene 2285, 2257, 2258 cu originalul german și marcând schimbările operate de poet în textele din Lazarus sau Steinthal, încât „tezele teoretice privind psihologia popoarelor vor putea fi urmărite, de-abia de acum înainte, în toate implicațiile lor din scrisul eminescian”².

Studiind manuscrisele eminesciene și confruntându-le cu textul german, Dimitrie Vatamaniuc scrie că „psihologia popoarelor, așa cum o concepeau M. Lazarus și H. Steinthal, se înfățișă ca o disciplină științifică

Mihai Eminescu în anul 1887 – litografie de Th. Mayerhofer, după o fotografie realizată la Botoșani de către Jean Bielig.

cu deschidere largă spre lingvistică, etnografie, istorie, geografie, literatură, filosofie. Orientarea aceasta este evidentă și din celelalte studii pe care le tipăresc din revista lor. Dintre studiile lui Lazarus, notează D. Vatamaniuc, reținem, ca cele mai importante *Ueber das Verhältniss des Einzelnen zur Gesamtheit* (Despre relația unicului cu întregul), *Geographie und Psychologie* (Geografie și psihologie), *Ueber die Ideen in der Geschichte* (Despre idei în istorie), *Zur Lehre von den Sinnestäuschungen* (Despre studiul erorii simțurilor), iar din cele ale lui Steinthal, *Ueber Substanz und Person* (Despre substanță și persoană), *Die ursprüngliche Form der Sage von Prometheus* (Forma originală a legendei despre Prometeu), *Poesis und Prosa* (Poezia și proza)⁸.

Trebuie menționat că istoricii din generația mai tânără, în contextul cercetării lor cu privire la unele aspecte ale operei lui A.D. Xenopol, s-au referit și la importanța studierii etnopsihologiei⁹. Numele lui Alexandru Zub însă rămâne unul dintre cele de referință în istoriografia românească contemporană în ce privește studiul vieții și operei lui Xenopol.

În cercetările sale Al. Zub va face referiri la *psihologia popoarelor* în 1976, într-un capitol dintr-o carte a sa intitulat: *Un țărâm cu totul nou – etnopsihologia*¹⁰. Mai târziu, investigațiile profesorului ieșean pun în lumină, într-o ordine cronologică, „sugestiile etnopsihologiei”¹¹ pentru istoriografia românească din perioada celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea.

După o trecere în revistă a evoluției noii ramuri a științei în plan european, unde conștiința colectivă este reliefată ca „un concept stimulant în mai toate istoriografiile europene”, Al. Zub accentuează rolul intelectualilor români din cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea, care au dat importanță studiului etnopsihologiei în contextul istoriei poporului român. „Dincolo de afirmarea interesului pentru etnopsihologie, scrie acad. Al. Zub, și de notația unor impresii sugerate de istoria națională, comparată uneori cu elemente din trecutul altor popoare, nici Eminescu, nici Slavici, nici Maiorescu, nici Conta n-au mers însă mai departe. Cel ce a explorat mai temeinic sugestiile acestui «țărâm cu totul nou» a fost desigur A.D. Xenopol, care a început prin a defini *cultura națională și istoria civilizațiilor* în spirit etnopsihologic, pentru a se ocupa ulterior sistematic de raportul dintre psihologie și istorie”¹².

Opinia reputatului istoric ieșean, potrivit căreia prioritatea i-ar reveni, la noi, lui A.D. Xenopol în prezentarea *psihologiei popoarelor* ca nouă disciplină științifică, precum și aplicarea ei la studiul istoriei naționale este întemeiată atunci când se discută despre noile metode de cercetare științifică în istoriografia românească. Or, după cum scrie și istoricul literar D. Vatamaniuc, există asemenea opinii împărtășite și de unii comentatori ai operei lui Eminescu. Când se afirmă acest lucru, și în primul caz, și în al doilea se fac trimiteri la scrisoarea lui A.D. Xenopol, trimisă de la Berlin lui I. Negruzzi în 25 august 1869. Xenopol, student pe atunci la Berlin, îi scrie lui I. Negruzzi: „E curios că în tot acest moment îmi vin o mulțime de idei, pe care însă timpul nu-mi permite deloc a le da realizare... Totuși una vreau s-o fac, vreau să traduc câteva disertațiuni din „Zeitschrift für Völkerpsychologie” etc. de Steinthal și Lazarus [...]. Ei vreau să bazeze istoria și prin urmare politica pe psihologie, pe cunoștința sufletului poporului, prin urmare, ceva deosebit de psihologia individuală, deși, pornind de la ea, pentru că spiritul poporului, formele manifestării lui, deși deosebite de acele a[le] individului, există tot numai în sufletul individului și trebuie deci să fie supuse legilor ce-l domină [...]. Aceasta pentru a-i spune că direcțiunea istorică pe care vreau s-o iau este aceasta reprezentată prin astă foaie. Ei nu tind acuma decât la lucrări preparatorii, ei vreau de abia să fondeze știința... Timpul însă poate să grăbească progresele ei. Aș vrea dară să traduc vro

câteva din disertațiunile fundamentale, precum *Einleitende Gedanken über Völkerpsychologie...*, *Das Epos. Ursprung der Sitten*¹³.

Menționăm însă că la Al. Zub nu întâlnim consemnate studiile lui Alexandru Hurmuzaki cu privire la aplicarea *psihologiei popoarelor* la realitățile societății românești din Bucovina. Dimitrie Vatamaniuc este primul care va semnala acest lucru, arătând că lui Alexandru Hurmuzaki îi revine prioritatea de a aplica în studiile sale tezele savanților germani Lazarus și Steinthal.

Scriind despre manuscrisele lui Eminescu, în care poetul a luat atitudine față de noua știință prin însemnări și comentarii personale, istoricul literar menționează că „importanța lor nu trebuie exagerată, cum este cazul și cu celelalte însemnări care reprezintă note de curs“.

D. Vatamaniuc le clasifică ca fiind opțiuni ale poetului din perioada formării sale intelectuale, accentuând totuși că „unele din însemnări prezintă un interes aparte prin utilizarea ce le-o dă Eminescu, îndeosebi în publicistica sa”¹⁴.

Exact același lucru îl putem spune și referitor la studiile lui Alexandru Hurmuzaki. Însă, scrie Dimitrie Vatamaniuc, „când vorbim de interesul intelectualilor români pentru *psihologia popoarelor*, prioritatea îi revine lui Alexandru Hurmuzaki, care pune la contribuție studiile lui Lazarus și Steinthal cu aproape cinci ani înaintea lui A.D. Xenopol. Acesta se mărginea, de fapt, să schițeze un program de lucru pentru viitor. Cărturarul bucovinean întocmește însă un studiu foarte temeinic asupra acestor probleme”¹⁵.

Studiile lui Alexandru Hurmuzaki care au pus în valoare noua disciplină științifică, raportată la realitățile societății românești din Bucovina în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea, au fost publicate în „Foaia Societății pentru literatură și cultura română în Bucovina” succesiv, după cum urmează: *Despre o lipsă în învățământul public la noi* (1866), *Despre una din ideile dominante ale timpului* (1867), *Carele e caracterul și tendința învățământului public la noi?* (1868).

În referirile sale cu privire la activitatea culturală a lui Alecu Hurmuzaki, D. Vatamaniuc citează studiile lui Alecu publicate în 1866 și 1868, adică primul și al treilea. Istoricul rădăuțean Marian Olaru, în articolul intitulat *Alexandru Hurmuzaki și societatea românească din Bucovina la jumătatea secolului trecut*¹⁶, amintește și despre cel de-al doilea studiu, dacă le luăm în ordine cronologică, publicat în 1867, considerând – și pe bună dreptate – „că și acesta este realizat sub influența ideilor «școlii psihologiei popoarelor», așezându-se în succesiunea temporală și ideatică a studiilor scrise în această perioadă”¹⁷.

Înainte de a încerca o analiză sumară a problemelor abordate de Alexandru Hurmuzaki în studiile amintite, se impun câteva precizări în susținerea argumentului cu privire la prioritatea lui Alexandru Hurmuzaki de a fi aplicat tezele lui Steinthal și Lazarus la realitățile societății bucovinene de la jumătatea secolului al XIX-lea. Vom reține, în primul rând, că în 1869, atunci când Xenopol îi scria lui Negruzzi despre intenția sa de a traduce câteva disertațiuni din Steinthal și Lazarus, studiile lui Alecu Hurmuzaki apăruseră deja în foaia bucovineană.

În ce privește Eminescu, el avea cunoștință de „Foaia Societății” încă de prin 1867, deci presupunem că poetul nostru național a cunoscut și articolele lui Alecu Hurmuzaki. Pentru confirmare cităm din D. Vatamaniuc: „Eminescu se ocupă de revista românilor bucovineni, care apare la Cernăuți între 1865–1869, în două momente din activitatea sa scriitoricească. Poetul ia apărarea ei împotriva atacurilor lui D. Petrino din broșura *Puține cuvinte despre coruperea limbii române în Bucovina*, tipărită la Cernăuți în 1869 [...]. Și în 1881, sau puțin mai înainte, când se hotărăște să dea o organizare materialului folcloric din manuscrisele sale, dă peste nr. 5–6 din mai–iunie 1867 al foii bucovinene, pe care o păstra, probabil, încă de la apariția sa în 1867 în „lada sa cu manuscrise”¹⁸. Menționăm că în aceste numere ale „Foi Societății” erau publicate câteva poezii populare, care l-au interesat pe poet, fapt asupra căruia nu vom insista. Despre atitudinea poetului față de „Foaia Societății” a scris profesorul D. Vatamaniuc¹⁹.

Mai amintim doar un detaliu semnificativ, pe care îl spicuim tot din scrierile lui D. Vatamaniuc. Și anume, că printre intelectualii români au fost personalități care l-au cunoscut personal pe Moritz Lazarus. De exemplu, „T. Rosetti și T. Maiorescu îl vizitează la Berlin, când se afla și Eminescu aici, la studii universitare”²⁰. Criticul literar Titu Maiorescu notează personal în însemnările sale zilnice: „Convorbire la prânz între T. Rosetti, Lazarus și mine la Berlin, la 6/18 ianuarie 1873, de la 12 ½ – 3 ½”²¹.

Nu știm dacă Alexandru Hurmuzaki i-a cunoscut personal pe savanții germani. Nu avem nici o informație în acest sens. Însă faptul că el a reacționat primul la scrierile lor, aplicându-le la realitățile concrete din Bucovina, nu se mai pune la îndoială.

După cum am mai amintit, Lazarus și Steinthal își fundamentează concepțiile referitoare la *psihologia popoarelor* în revista lor berlineză prin studiul programatic intitulat *Einleitende Gedanken über Völkerpsychologie...*

Ei formulează de la bun început obiectivele concrete ale cercetărilor, scriind: „Nu ne adresăm doar aceluia care se ocupă cu studiul psihologiei din motive profesionale (și în mod special), ci de asemenea tuturor aceluia care cercetează *fenomenele istorice ale limbii, ale religiei, ale artei și literaturii și ale științei, ale moralei și ale dreptului, ale structurii sociale, casnice și statale, pe scurt, tuturor aceluia care studiază viața istorică a popoarelor* (chiar dacă nu studiază doar formele vieții istorice), bazându-se pe unul dintre multiplele sale aspecte, astfel încât să poată explica faptele descoperite din intimitatea spiritului, să încerce deci să le reducă la motivele lor psihologice. Căci problemele la a căror rezolvare intenționează să contribuie această revistă depășește desigur domeniul psihologiei în sensul și sfera ei stricte, singurele obișnuite până acum [...]. Or, această știință, despre care se tratează aici, n-a fost încă niciodată întemeiată, ideea ei fiind într-adevăr cu totul nouă, și, probabil, necunoscută încă pentru mulți dintre cititorii noștri”²².

Lazarus și Steinthal ajung la o privire de ansamblu asupra științei care intenționau s-o întemeieze „pornind de la trei puncte de vedere diferite: de la unul psihologic, unul antropologic și unul istoric”²³

Ei consideră primul dintre reperele amintite – cel psihologic – ca unul din cele mai importante și care pătrunde mai profund în problemă, reliefând concomitent și rolul societății, al comunității în care se formează fiecare individ.

Argumentând această teză, savanții germani consideră că și participarea fiecărui om în parte la spiritul colectiv este foarte diferită ca orientare și profunzime și care permite diversitatea nemăsurată a individualităților personale.

Se cunoaște faptul că orice popor își manifestă imaginația în poezie; inteligența, sentimentul și moralitatea în viața practică, dar mai cu seamă în religie.

Relațiile pe care le tratează psihologia poporului, acesta conceput ca o unitate integră, sunt cele dintre religie și artă, stat și moralitate, limbă și inteligență. Demonstrând că există o relație indisolubilă între psihologia unui popor, ca unitate etnică, și cea individuală, savanții germani deduc că psihologia individuală este suportul, fundamentul psihologiei popoarelor.

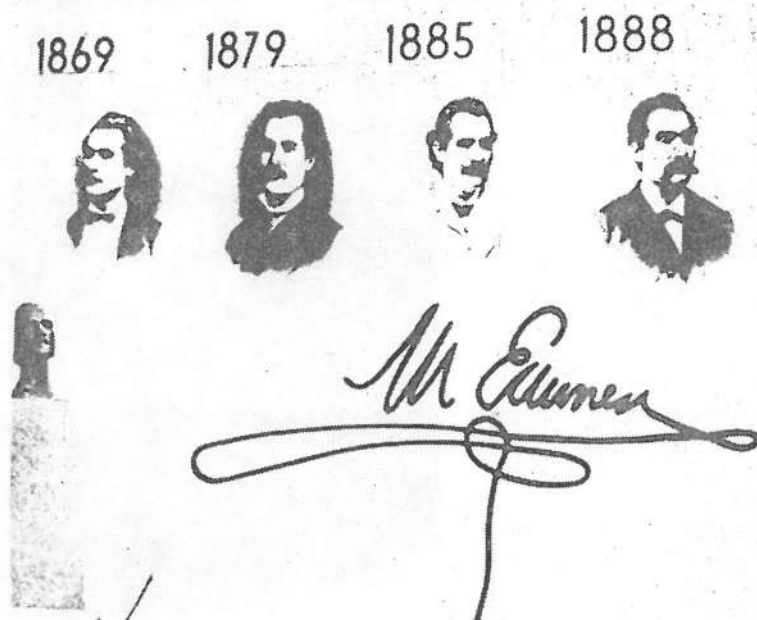
Studiind și supunând unor analize pertinente lucrările savanților Carl Ritter, Wilhelm von Humboldt, Klemm, Berghaus, Frankenheim, Riehl, Andrée, Golz, cercetările istorico-etnologice ale lui Eckstein și alții, Lazarus și Steinthal își expun părerea și asupra punctelor de vedere antropologic și istoric în contextul *psihologiei popoarelor*.

Savanții germani susțin că fiziologia vieții istorice a omenirii se reflectă în psihologia popoarelor. Ei deduc că „așa cum biografia personalității individuale se bazează pe legile psihologiei individuale, tot așa istoria, adică biografia omenirii, își găsește fundamentarea rațională în psihologia popoarelor. Psihologia în cele două ramuri ale ei trebuie deci să realizeze pentru biografie și istorie ceea ce realizează fiziologia pentru zoologie”²⁹.

Meditând asupra filozofiei istoriei, M. Lazarus și H. Steinthal arată că pe lângă importanța pe care au avut-o lucrările istoricilor culturii, ale filologilor și lingviștilor Humboldt, Jacob Grimm, Wachsmuth, Gagern, investigațiile filozofului german Georg Wilhelm Friedrich Hegel în ce privește descrierea sumară a spiritului popoarelor singulare, a progreselor relative ale unui popor față de celălalt, au avut o importanță deosebită pentru întregirea imaginii concentrate a întregii omeniri. Hegel arată că *ideea* este singura forță motrice care produce fenomenele și deci: 1) știința trebuie să indice modul în care Dumnezeu sau Ideea acționează în natură sau istorie și 2) știința trebuie să indice în sensul cel mai extins partea practică a psihologiei, și anume, că ea este un fundament al pedagogiei.

Definind noțiunea de popor în înțelesul modern al cuvântului, ca o „formă istorică de comunitate umană, superioară tribului și anterioară națiunii”, Lazarus și Steintal în studiul lor vor reține ca trăsături fundamentale ale acestuia teritoriul, limba și tradiția culturală. Printr-o bogată exemplificare a istoriei culturii naționale și universale, în studiul programatic *Einleitende Gedanken über Völkerpsychologie...*, Lazarus și Steintal acordă o mare importanță limbii în fundamentarea *psibologiei popoarelor* ca disciplină științifică.

Alec Hurnuzaki va aplica în studiile sale tezele învățaților germani, fără a stăruia amănunțit asupra considerațiilor generale, pe care le-au formulat M. Lazarus și H. Steintal.

Chiar de la începutul studiului publicat în 1866, Alec va evidenția esența comunității în dezvoltarea unui popor, ca lege umană firească, care pentru românii bucovineni, odată cu anul 1775, avea să cunoască soarta impasului. Societatea românească din Bucovina se trezi la un moment dat în fața dilemei: sau trebuia să dispară ca entitate națională, sau să se metamorfozeze, însușindu-și alte forme de dezvoltare culturală și rupând astfel continuitatea dezvoltării firești a spiritului și culturii strămoșești. Alec scrie: „Cultura și dezvoltarea noastră se rezumă pe urmele acelor, cari înainte de noi au cugetat și au lucrat pentru noi; noi intrăm ca moștenitori în folosința și proprietatea câștigurilor înțeleșuale – a științelor, a credinței, datinelor, dreptului ș.a.m.d., cu un cuvânt a culturii – părinților și strămoșilor noștri și nu ne putem subtrage înrâuririi trecutului, a istoriei și a prezentului [...]. Ce felu, cât de mare ar fi astăzi cultura geniului omenesc dacă viața fiecărui om, fiecărei generațiuni ar fi tăiată și despărțită de trecut, dacă ea fără legătură cu acela s-ar ține, ar fi legată și întemeiată numai de prezent?”²⁵.

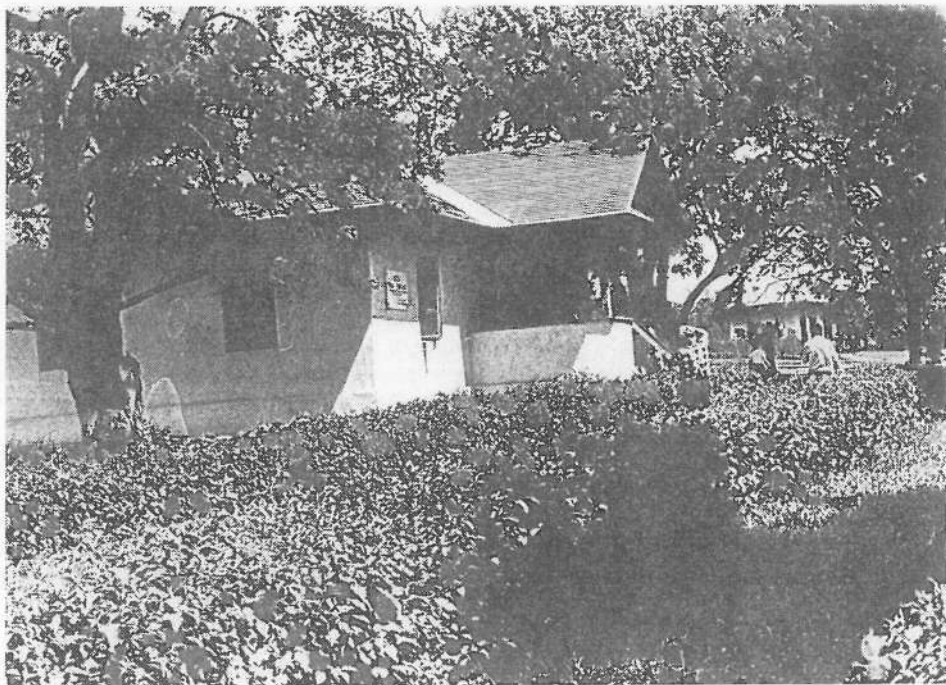
În unul din discursurile ținute în fața adunării generale a Societății pentru Literatură și Cultura în Bucovina, la 5 februarie 1868, referindu-se la educația gene-

rațiilor tinere a românilor bucovineni în spiritul promovat de școala austriacă de atunci, Alecu Hurmuzaki spunea: „Acest fel de «Menschenbildung», care cere ca să ne dezbrăcăm de ființa noastră firească și intimă, de însușirile noastre particulare, de individualitatea noastră, pentru ca să fim demni de a o primi, care dar are o condiție, de efect neapărat și prin urmare de scop netăgăduit, ca să ne pierdem naționalitatea noastră, păstrată cu ajutorul lui Dumnezeu și al brațului român peste un mileniu și jumătate de ani, și periclitată aici de-un timp încoace mai mult decât în timpurile cele mai triste, – ca să pierdem până și amintirea, cine am fost, și conștiința, ce am rămas, – astă cultură dar, care cere: să încetăm a fi români, ca să ne facem «Mensch» – ah, Domnilor, [...] fără sfilă și-n fața lumii, că e tristă, prea tristă“²⁶.

Vorbind despre puterea tradiției moștenite, despre continuitate în viața unui popor, Alexandru Hurmuzaki definește, în spiritul lui Lazarus și Steinthal, noțiunile de *personalitate*, *rațiune* și *moralitate*. El scria că „fără *națiune* nu este omenire, fără *naționalitate* nu ajungem la *umanitate*“, că „naționalitatea ca fapt, ca instinct, este foarte veche, ca idee, ca principiu mai nouă“ și că tot naționalitatea „a încetat de a fi o simplă realitate și a devenit idee care mișcă lumea“²⁷.

Alecu Hurmuzaki aplică tezele lui Lazarus și Steinthal, referindu-se direct la societatea bucovineană. Pentru el este un lucru firesc că la vorbitorii aceleiași limbi procesul cultural, în toate manifestările sale, este supus unor legi comune de dezvoltare dialectică.

Nimeni dintre intelectualii bucovineni de până la el nu formulase un program mai îndrăzneț în ce privește reforma școlii românești în condițiile legilor învă-

Casa părintească a poetului de la Ipoțești.

țământului austriac. Strategia de acțiune a tuturor fratilor Hurmuzăkești era următoarea: cultura trebuia să anticipeze pasul politic al societății românești.

Pentru Alecu modelul de contracarare a machiavelismului austriac promovat în domeniul învățământului general a fost referirea directă la problemele și consecințele pe care puteau să le aibă acestea pentru școala românească din Bucovina.

Referindu-se la lipsa învățământului public din Bucovina, Alecu apare nu numai în rolul de propagator al ideii psihologiei popoarelor, ci, totodată, ca unul dintre primii intelectuali care accentuează importanța studierii limbii și a istoriei naționale în școlile din Bucovina. Să menționăm că toate acestea erau în deplină concordanță cu prerogativele noii științe europene.

Sanționarea de către împărat a legii care prescria introducerea limbii cehe ca limbă de studiu obligatorie în toate școlile din Boemia, recunoașterea dreptului de a introduce limba poporului, respectiv ca limbă de învățământ în gimnaziile din Leopold (Lwov) și chiar gimnaziul din Colomeea – atât de aproape de Cernăuți – justifică atitudinea lui Alecu Hurmuzaki față de situația în care ajunsese învățământul românesc din Bucovina.

După ce explică sensul noțiunilor de patriotism și cultură, Alecu face o remarcă referitoare la situația conaționalilor săi din Bucovina, care a rămas actuală și astăzi, fiind raportată la modul de gândire și de viață ale minorității românești din regiunea Cernăuți (Ucraina). Iată ce scria el, referindu-se la conviețuirea de atunci a naționalităților din Bucovina istorică în condițiile politicii promovate de habsburgi: „Asta nu împiedică ca să trăim aici în vechea noastră patrie și cu cei ce nu sunt de o semănție cu noi în bună pace și amicie, deoarece, cercând și susținând dreptul nostru, nu putem și nu voim a vătăma pre nimine; nu împiedică dar ca să conlucrăm cu ei în bună înțelegere spre scopurile comune ale țării și-ale imperiului”²⁸.

Aflată atunci într-o perioadă de decădere din punct de vedere moral și social, societatea românească, conform teoriilor psihologiei popoarelor, trebuia să nască germeii unei noi societăți. Era deci inevitabilă apariția unor schimbări, a unui progres, care să aibă la bază înviorarea (primenirea) spiritului. Se impunea cel puțin un progres material, dacă nu unul de stil (termenul aparține savanților germani), care presupunea a fi un produs al mentalității poporului.

În consecință, intelectualii bucovineni, în persoana lui Alecu Hurmuzaki, căruia îi aparține prioritatea, cât și a poetului național Mihai Eminescu, au fost printre primii care au semnalat noua teorie modernă a psihologiei popoarelor, teorie ce s-a instituit începând din a doua jumătate a secolului al XIX-lea ca metodă științifică de cercetare.

NOTE

1. Al. Zub, *De la istoria critică la criticism (istoriografia română la finele secolului XIX și începutul secolului XX)*, București, Editura Academiei R.S.R., 1985, p. 223–224.
2. Moritz Lazarus, *Das Leben und Seele in Monographien über seine Erscheinungen und Gesetze*, Erster Band, Berlin, Verlag von Heinrich Schindler, 1856.
3. D. Vatamaniuc, *Eminescu (Manuscrisele, jurnal al formării intelectuale și al lărgirii orizontului științific. Laborator de creație. Instrument de lucru)*, București, Editura Minerva, 1988, p. 28–35.
4. M. Eminescu, *Opere*, XV. *Fragmentarium. Addenda ediției*, Ediție critică întemeiată de Perpessicius, București, Editura Academiei Române, 1993, p. 597–680.

5. *Textul german din manuscrisul eminescian 2285*, în *Catetele lui Mihai Eminescu*, III, București, Editura Eminescu, 1975, p. 168–195; II, București, Editura Eminescu, 1977, p. 198–228; V, București, Editura Eminescu, 1980, p. 157–187. Transliterare și traducere de Adelia Perju.
6. M. Lazarus, H. Steinthal, *Einleitende Gedanken über Völkerpsychologie, als Einleitung zu einer Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft* (Idei pregătitoare pentru o psihologie a popoarelor, ca invitație la o revistă pentru psihologia popoarelor și lingvistică), în „Manuscriptum”, XV, nr. 3 (56), 1984, p. 9–16; nr. 4 (57), 1984, p. 33–47; XVI, nr. 3 (60), 1985, p. 96–102; nr. 4 (61), 1985, p. 35–41; XVII, nr. 1 (62), 1986, p. 7–16; nr. 2 (63), 1986, p. 26–33; nr. 3 (64), 1986, p. 30–39; nr. 4 (65), 1986, p. 7–13; XVIII, nr. 1 (66), 1987, p. 9–18; nr. 2 (67), 1987, p. 18–24; nr. 4 (69), 1987, p. 15–20. Transliterare, prezentări, note și comentarii de D. Vatamaniuc. Traducere de G. Pinteș și Al. Surdu.
7. D. Vatamaniuc, *M. Eminescu și psihologia popoarelor*, în „Manuscriptum”, XV, nr. 3 (56), 1984, p. 11.
8. D. Vatamaniuc, *Eminescu (Manuscrisele...)*, p. 33–34.
9. Cităm aici studiile istoricilor Vasile Vetișanu, *A.D. Xenopol și problemele filosofiei culturii*, în *A.D. Xenopol, studii privitoare la viața și opera sa* (coordonatorii volumului L. Boicu și Al. Zub), București, Editura Academiei R.S.R., 1972, p. 243–248; Ion Gr. Ion, *Asupra raportului dintre psihologie și istorie la A.D. Xenopol*, în *A.D. Xenopol, studii privitoare la viața și opera sa*, p. 249–256; Gheorghe Toma, *Raportul dintre istorie și psihologie la A.D. Xenopol*, Cluj, 1968. Extras din „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, seria Historia, fasc. I, Cluj, 1968.
10. Al. Zub, *Junimea: Implicații istoriografice*, Iași, Editura Junimea, 1976, p. 262–269.
11. Idem, *De la istoria criticii la criticism*, p. 223–233.
12. *Ibidem*, p. 231.
13. I.E. Torouțiu, *Studii și documente literare, II*, „Junimea”, București, Institutul de Arte Grafice „Bucovina”, 1932, p. 51–52.
14. D. Vatamaniuc, *Eminescu (Manuscrisele...)*, p. 35.
15. *Ibidem*, p. 34. Vezi și D. Vatamaniuc, prezentarea la fragmentul din studiul *Despre psihologia popoarelor (VI)* de M. Lazarus și H. Steinthal, în „Manuscriptum”, XVII, nr. 2 (63), 1986, p. 26.
16. Marian Olaru, *Alexandru Hurmuzaki și societatea românească din Bucovina la jumătatea secolului trecut*, în „Almanahul Societății pentru cultura românească „Mihai Eminescu din Cernăuți”, București, Editura Fundației Culturale Române, 1993, p. 86–94.
17. *Ibidem*, p. 87.
18. D. Vatamaniuc, *Eminescu și „Foaia Societății pentru literatura și cultura română în Bucovina”*, în „Glasul Bucovinei”, nr. 3, 1994, p. 58–59.
19. *Ibidem*, p. 59–63.
20. D. Vatamaniuc, *Eminescu (Manuscrisele...)*, p. 28.
21. T. Maiorescu, *Însemnări zilnice*. Introducere, note, facsimile și portrete de I. Rădulescu-Pogoneanu, I (1855–1880), București, Editura Librăriei Socex & Co., 1937, p. 204.
22. M. Lazarus, H. Steinthal, *op. cit.*, în „Manuscriptum”, XV, nr. 3 (60), 1984, p. 11.
23. *Ibidem*, p. 13.
24. *Ibidem*, „Manuscriptum”, XV, nr. 4 (57), 1984, p. 47.
25. Alexandru Hurmuzaki, *Despre o lipsă în învățământul public la noi*, în „Foaia Societății pentru literatura și cultura română în Bucovina”, II, nr. 3, 1 martie 1866, p. 85–86.
26. Idem, *Carele e caracterul și tendința învățământului public la noi?*, în „Foaia Societății...”, IV, nr. 3, 1 martie 1868, p. 75.
27. Idem, *Despre o lipsă în învățământul public la noi*, p. 88–89.
28. Idem, *Carele e caracterul și tendința învățământului public la noi?*, p. 67.

SUMMARY

As a scientific discipline, the *Psychology of Peoples* was founded mid nineteenth century by the German scholars Moritz Lazarus (1824–1903) and Heymann (Heinrich) Steinthal (1823–1899).

In 1869, they edited in Berlin the review „Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft“ (The Review for the Psychology of Peoples and for Linguistics) opening with a programme study entitled *Einleitende Gedanken über Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft* (Spade Ideas for a Psychology of Peoples and for Linguistics). This study provisionally defined the principles of the new scientific discipline.

Alecu Hurmuzaki was the first among the Bukovinean intellectuals to point out this „paramount idea of the epoch“, applying the theses of Steinthal and Lazarus to the realities of the Romanian society in Bukowina in the second half of the nineteenth century.

In 1869–1870, the Romanian national poet Mihai Eminescu studied this new discipline that based on three fundamental principles: psychological, anthropological and historical.

Dimitrie Vatamaniuc, a scholar in Eminescu's work, offers a thorough and exact presentation of the poet's works, collating Eminescu's manuscripts nr. 2285, 2257 and 2258 with the German original and pointing out the changes made by Eminescu in the texts that he transcribed from Lazarus and Steinthal. Thus, from now on the theoretical theses regarding the psychology of peoples can be followed along with their full implications as they appear in Eminescu's work.

It is very likely that Eminescu read Alexandru Hurmuzaki's articles even back in 1867, in the publication „Foaia Societății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina“.

MIHAI EMINESCU ȘI POEZIA UCRAINEANĂ DIN
ROMÂNIA

Liubov Vasîlic

Cernăuți

Roman laudată 8 1/2 ore din.
24 sep / 1879

Dulca omică.

Am primit înfaptul biletul și îl
trimis. Ajungând la Roman tu trebuie
să-ți scoti de la casă o familie
de bilet de clasă a III-a, arătându-ți
biletul tău, care va fi stampilat.

Ca trenul să la 12 ore plece
la București.

Fi să-mi de-o suită de unu de ori
de la piciorul începând până în vîrf
creștetului.

Petite gentileme, je t'aime!

Mihail

Scrisoare către Veronica Micle, datată, de aceasta, cu cerneală vio-
letă, 24 septembrie 1879.

O pagină a literaturii ucrainene o constituie creația autorilor ei din diasporă, precum și a ucrainenilor originari din Polonia, România, Slovacia și Cehia. Literatura ucraineană din România a fost și rămâne o problemă încă puțin cercetată în cadrul științei noastre literare, deși acest fenomen artistic ar merita să fie luat în dezbateri de pe poziții științifice. Una din laturile mai puțin cunoscute ale acestui fenomen o constituie tema articolului de față. Avem în vedere raporturile de reciprocitate dintre poezia ucraineană din România și literatura clasică română, în particular, atenția noastră se concentrează asupra problemei privind raportarea poezilor ucraineni contemporani din România la moștenirea artistică eminesciană.

În primul rând, se impune o paralelă între clasicul literaturii române și Orest Masikevici, cel care este considerat ctitor al poeziei ucrainene din România. Venind în contact cu moștenirea lui M. Eminescu, O. Masikevici a fost în special atras de sonetele acestuia. Despre faptul că M. Eminescu, ca maestru al formei fixe de poezie lirică, a exercitat o anumită influență asupra lui O. Masikevici, a vorbit, la timpul său, cercetătoarea ucraineană din România M. Laslo-Kuțiuik. În articolul *Sonetele și rondelurile lui O. Masikevici* (*Obrii*, 1983), ea menționează: „Masikevici a folosit cu consecvență în sonetele sale schema catrenelor ABBA, BAAB. Această schemă se mai întâlnește și la unii sonetiști ucraineni, la Ivan Franco și Maksim Rîlski, de pildă. Însă ea predomină în lirica de dragoste a lui M. Eminescu. Și iată că moștenirea genialului poet român ni se pare nu numai apropiată de intonația, ci și de tematica și compoziția sonetelor lui Masikevici” (7, 154). Această înrudire se explică prin faptul că O. Masikevici s-a format ca poet în contextul literar românesc al anilor '20-'30 ai secolului al XX-lea în Bucovina, iar mai apoi, emigrat în România, el a intrat în același mediu literar-artistic. În sonetele lui Eminescu a găsit O. Masikevici analogia trăirilor sale sufletești. Măhnirea adâncă, tristețea tănuțită, disperarea generată de despărțirea de eroina lirică din sonetele clasicului român (tripticul *Sonete*) îl atrag în mod evident. Motivul autobiografic al dragostei nefericite față de Veronica Micle din poeziile lui Eminescu se resimte și la O. Masikevici. Fiind condamnat de regimul stalinist și deținut, pe parcursul mai multor ani, într-un șir de lagăre, acesta a fost privat de dreptul la fericire personală, de a fi înțeles și de a avea un interlocutor pe măsură. De aceea motivul despărțirii, concretizat prin metafora prăpastiei, devine dominant în lirica intimă și se manifestă pregnant în ciclul de sonete:

*Komu opovist' svii jali siobodni
I de šukatî tociki pociuttea.
Șcio ia stoin na berezi bezodni?*

Ca și la Eminescu, eroina lirică a lui O. Masikevici este inaccesibilă, pierdută: ea există doar într-un timp convențional, în închipuire. Asemenea dimensiuni ideologice-tematice, precum și armonia ritmică și de intonație a sonetelor, pe care le remarcă M. Laslo-Kuțiuik, sunt mărturia unei evidente înfrăuriri concepționale dintre acești doi poeți. Un asemenea motiv intim de creație îl apropie de Eminescu pe poetul ucrainean, din România, Illia Cojocar. În poezia eminesciană se distinge motivul femeii ca ispită, motiv ce este apoi transpus în plan artistic în creația autorului ucrainean. După cum se știe, în poemul său lirico-filosofic *Lucaefărul*, M. Eminescu pune accent pe contrastul dintre esența pământească a femeii și înălțimea astrală a Lucaefărului, prin care se subînțelege poetul. Soarta Lucaefărului este soarta geniului, a geniului nemuritor, dar, totuși, nefericit. Variațiile acestui motiv pot fi urmărite, prin reminiscențe, și în poezia lui

I. Cojocari *Înger și femeie*. Acest lucru se poate observa mai lesne în următoarele versuri:

*Bilenikii anbel...
Ulik z nebes.
Şukaiuci poriatunku u rabstvi,
Zakobauşea u jinku.
Doskonalisti zakobalasi
U protilejnisti... (3, 41).*

Dulcea mea amicã,

*Cum am ajuns în Bucureşti cea de'atăi
zişă a fost să'ntreb pe Costel dac'a
vorbit cu Cluţa în privinţa englezii
tăi. Englezii tăi a deşit în comisia
de petiţiuni.*

*Americanii Jones l'ia intrabat chiar
azi pe Cluţa dacã ve vorbi în englezii tăi.
El a promis-o cu sfîntenie.*

*Pîn'acum nu stiu ce hotel s'ã fi
sfîrşit. Dar când vei veni
te vom primi cu la garã şi fi
vom spune.*

Al teu pentru totdeauna. Crineta

Scrisoare către Veronica Micle. 19 noiembrie '79 (data apare pe pagina a patra, notată cu cerneală violetă de Veronica Micle).

În plan ideologic, poezia este parcă un ecou la drama personală a Lucefărului eminescian: „El a vrut s-o ridice la nori, dar ea nu-ndrăgise bolta albastră...” (3, 41). Poezia lui M. Eminescu este, la fel, construită pe contrast:

*Ea un înger ce se roagă – El un demon ce visează;
Ea o inimă de aur – El un suflet apostat* (2, 45).

La I. Cojocar, lirica intimă se bazează, de asemenea, pe ciocnirea dintre contraste. Poetul ucrainean din România se concentrează asupra chipurilor îngerului și ale demonului, caracteristice pentru M. Eminescu, în particular, și pentru întreaga poezie a romantismului, în general (să ne amintim motivele demonice din creația lui Byron, din poemul lui M. Lermontov *Demonul*).

Personajul liric la I. Cojocar ne apare concomitent în două ipostaze: și ca înger și ca demon. În sugerarea lui se resimt contrastele romantice din poezia lui M. Eminescu:

*Tî – rai i peklo,
ščio spovnilosi
v ciudovih formah* (3, 17).

Ca și la Eminescu, la I. Cojocar eroina lirică apare ca ființă terestră – contrară visurilor mărețe ale Lucefărului. În glasul ei se resimte suflarea „vânturilor păcătoase”, fața ei emană „candoarea naivă și ispita demonică”. Ea apare în chipul unui demon frumos. Iar eroul liric se înfățișează ca om, gata să se jertfească pentru sentimentele sale; el întruchipează tragicul element creator, ca și Lucefărul la Eminescu. Astfel, accentele puse contribuie la evidențierea raportului corelativ dintre poeziile ambilor autori, la reliefaarea înrudirii lor tipologice. În concluzie, poate fi subliniat faptul că tradițiile artistice ale poeziei romantice a lui M. Eminescu și-au găsit o întruchipare în creația autorului ucrainean, I. Cojocar.

Cu poezia lui M. Eminescu este înrudită și lirica lui Pavlo Romaniuk, unul dintre poeții ucraineni din România. Această asemănare se remarcă la nivelul valorificării de către ambii autori a formei literare anterioare, adică a temeliei ei antice, când se face referire la chipul mitologic al lui Nessus. Specificul tratării individuale a legendei antice îl găsim în poezia lui M. Eminescu *Odă*, unde motivul inițial al arderii este transferat de poet în destinul propriu – a arde în sentimentele neîmpărtășite de femeia iubită. Luând drept bază motivul literaturizat al arderii din poezia lui M. Eminescu, P. Romaniuk îi dă o altă interpretare, deosebit de originală, pe care n-o găsim nici în literatura antică, nici în creația eminesciană. Din sfera intimă accentul se deplasează asupra altui chip, a cuvântului; evident, în mod corespunzător se schimbă și ideea – ea îi servește autorului la oglindirea spiritului romantic de sacrificiu al poetului, care arde în procesul de creație, tinzând să „Atingă cămașa lui Nessus în cuvânt” (9, 10). Iată că, prin modelul tradițional al lui Nessus din Antichitate, se transmite ideea catharsisului în artă. Însăși posibilitatea de interpretare a chipului i-a fost sugerată lui P. Romaniuk, după părerea noastră, de către Eminescu. Împrumutul din mitologie la poetul ucrainean n-a fost făcut în mod direct, ci prin intermediul motivului literaturizat.

La o lectură atentă, anumite accente din creația eminesciană și-au găsit reflectare și în poezia lui Mikola Korsiuk, alt autor ucrainean din România. M. Korsiuk este un poet de factură filosofică. Pe ambii autori îi apropie valorificarea artistică a filosofiei lui Schopenhauer. Sub influența acestuia a scris M. Eminescu poezia *Glossă*, unde lumea este asemănată cu un spectacol de teatru, cu un joc:

*Privitor ca la teatru
Tu în lume să te-nchipui (2, 222).*

Motivul omului-actor este împrumutat în același timp din filosofia antică (a lui Aristene). După cum se știe, acest motiv se întâlnește și în creația lui Lope de Vega, Calderon, Shakespeare, Voltaire, A. de Musset. Termenul „glosă” se traduce din greaca veche ca un cuvânt dintr-o scriere ce trebuie explicat. M. Eminescu explică diversitatea lumii. După părerea noastră, anume acest moment l-a influențat pe M. Korsiuk când a tratat multilateralitatea lumii în poezia *Jocul* și în tripticul de sonete cu același titlu.

Această apropiere o remarcăm chiar la nivelul anumitor fraze. La M. Eminescu citim:

*Și de mii de ani încoace
Lumea-i veselă și tristă;
Alte măști, aceeași piesă... (2, 222).*

5° Tronctiada. 1880

Dragă și dulce Cupă.

De cum au ajuns în București
adormit și obșit, am fost
apucat ca un sac de grâu
într-o gretură morii de palare
pe care-o redijog - înăut abia
azi după ce-am stămpănat
amburii și am mutat
curentul meu mic scobit
ce se usure în lăpa mea
și a unei bepline reformării
a lumii - precum mutare

Scrisoare către Veronica Micle. 5 martie 1880 (anul este
adăugat cu creionul de Veronica Micle).

La M. Korsiuk ideea este aproape identică:

*Htosi vîbrae, htosi hubîti mîti, ta bra
I use portorutetsea do zanudî,
Nemov zîişla na nîh iakasi mara,
Komusi-to radisti pozpîrae brudî,
A htosi u bri tîi kleaii umira,
Ta z nei luideam vîtî tje nikudî (4, 34).*

Iată că ideea tâlmăcirii lumii și vieții omeneste, dictată de către tradiția filozofico-artistică anterioară, este interpretată de ambii autori într-un mod surprinzător de apropiat.

de a mi veni ajutor. Mais
il est difficile d'être en
opposition, et de pouvoir
-hâler les choses. D'autel că
pînă mi pierdut orice
capital de speranță și
incredere în e nimic
pădărit.

Te sînt de mi de mi
de ori și rămîn al tea
credință și pentru tot deună
vîitor
E. Ulicy

Scrisoare către Veronica Micle. 5 martie 1880 (anul este adăugat cu creionul de Veronica Micle).

În afară de asemănările tipologice analizate aici, merită să fie luate în considerare și dedicațiile poetice făcute lui M. Eminescu. Clasicului român i-au consacrat versuri poeții ucraineni din România I. Cojocar, I. Ardelean și K. Kuțiuk-Kocinski. Poezia lui I. Cojocar *Eminescu* este o interpretare originală a poemului filosofic *Luceafărul*. În versurile poetului ucrainean predomină același spirit de revoltă creatoare, ca și în *Luceafărul*. Eroul liric este aici înfățișat ca poet care o sfidează pe femeia seducătoare, renunțând să devină un „Pegas privat“.

Poezia lui I. Ardelean *Eminescu* este o veritabilă odă închinată poetului român. Un ciclu de versuri consacrate oamenilor iluștri a lăsat poetul K. Kuțiuk-Kocinski, printre care și poezii cu pregnantă rezonanță eminesciană: *Seară la Ipotești*, *Ecoul stelelor*, *Eminescu la Odesa* și *Flori pe mormântul lui Eminescu*. În poezia *Eminescu la Odesa* este reținut un moment din viața poetului român, sunt redlate natura din ținutul meridional al Ucrainei și strălucirea Luceafărului deasupra mării. În creația *Flori pe mormântul lui Eminescu* își găsesc expresie gândurile despre poet, al cărui exemplu „îmbărbătează“ și „mândria viselor agită“. Creația *Seară la Ipotești* este concepută ca o încercare originală de a reda culorile pământului ce a devenit leagănul spiritual al poetului român. Valorificarea liricii lui M. Eminescu este vizibilă și la nivelul epigrafului – aluzie la poezia *Ecoul stelelor*, preluat din poezia *La Bucovina*.

Iată că autorii ucraineni din România au cunoscut în profunzime creația lui M. Eminescu. Ei au recurs cu temeritate și la interpretarea și explicarea unor motive eminesciene. Astfel, în poezia ucraineană din România s-a cititorit, fie chiar și modestă, o „eminesciană“ demnă de luat în considerare.

BIBLIOGRAFIE

1. I. Ardelean, I. Doroga *Poezii*, Buharest, Editura Criterion, 1987, 77 p.
2. M. Eminescu, *Poezii*, (per. z. rum.), Kiiv, Dnipro, 1974, 250 p.
3. I. Cojocar, *Grib i nathnennea*, *Poezii*, Buharest, Mustang, 1996, 115 p.
4. M. Korsiuk, *Monolog dereva*, *Poezii*, Buharest, Editura Criterion, 1980, 110 p.
5. K. Kuțiuk-Kocinski, *Vidguk vikiv*, *Poezii*, Buharest, Editura Criterion, 1978, 83 p.
6. Idem, *Vogni smerkannea*, *Poezii*, Buharest, Editura Litera, 1978, 83 p.
7. M. Laslo-Kuțiuk, *Sonetî i rondeli Oresta Masikevicea*, Obrii, 1983, 83 p.
8. O. Masikevici, *Na miseacinih perebresteab*, *Lirika*, Buharest, Editura Criterion, 1971, 150 p.
9. P. Romaniuk, *Nespokii plinostei*, Buharest, Editura Criterion, 1993, 73 p.

SUMMARY

The author offers a survey of the Ukrainian literature in Romania, pointing out the mutual relations between the Ukrainian poetry written in Romania and the classical Romanian literature. A special attention is given to the problem regarding the relationships between the contemporary Ukrainian poets in Romania and the artistic heritage represented by Eminescu's work. The works of several Ukrainian poets, such as Orest Masikevici, M. Laslo-Kuțiuk, Illia Cojocar, Pavlo Romaniuk, Mikola Korsiuk, I. Ardelean and K. Kuțiuk-Kocinski reflect on a very deep level their source of inspiration that lies with Eminescu's work both as regards ideas and form.

Vasile Levițchi

CUVÂNT PENTRU LUCEAFĂR

(Fragment)

Teii vechi din Bucovina
te-au văzut, te știu, te simt
și-nfloresc, a câta oară,
prin pădurea de argint.
Teii mari, străjeri la drumuri,
te-mbiau la umbra deasă,
când mi-ai cunoscut meleagul,
când porneai pe jos acasă.

Codrii se mai țin și-acuma
și te-ndeamnă să rămâi,
să te culci lângă izvoare
și, cu brațul căpătâi,
să cutreieri dus pe gânduri
prin desișul de făget,
îngânat de glas de ape,
ca pe-atunci, fiind băiet.

O, de-ai ști ce multe zâne
te-ndrăgiră pe la noi!
Toate-ți poartă-n suflet chipul,
umbra ochilor vioi,
glasul tău l-ascultă-n versuri
cum le murmuri, cum le-ngâni,
cartea ta, înfiorate,
și-o apasă peste săni.

.....

Graiul nostru-n țesătura-i
are flori din graiul tău,
de la tine-nvață-a-și spune
dorul fiecă flăcău,
și cu cât se-nșiră anii
de când nu mai ești pribeag,
tot mai tânăr, mai al nostru,
tu ne ești așa de drag!

Că de porți pe fruntea pală
mândru-al nemuririi nimb,
nu te-nstrăinezi de oameni
nici în spațiu, nici în timp.
Te simțim atât de aproape
lângă noi, deși departe,
tu Luceafăr de lumină
peste vremuri, peste moarte!

București Vineri 1879.

Dulcea mea Veronică,

Azi Corp a dat explica ta lui
Cogălniceanu; Comana însă din
reformaire în trei sedințe din
cunza resumpțiunii drumurilor de fier.
Elita e tot la Craiova, scrierura
ta ultra dăruind tot la mine.
Pe amicii mei și lucruri cel pot
dar stagnațiunea generală a afacerilor
face că mi ai nu pot încă
scrie la fel din loc.

Al teu pentru totdeauna

Michail

Scrisoare a lui M. Eminescu către Veronica Micle. Data nu
conține ziua și luna. Probabil sfârșitul lui noiembrie, începutul
lui decembrie.

Arcadie Suceveanu

NUNTA GRAIULUI

Mirele – Graiul

Mireasa – Floarea de veșnicie

Prin cel cel
Lerului,
Prin cel luncel,
Prin cel verde vișinel,
Lerului
Prin văzduh sântu de nai
Trece nunta cestui grai,
Lerului
Trece-un munte și-un coclaur
La Ioan Gură de Aur,
Lerului.

Trece-un deal și-o apă dulce
Pe la poarta lui Neculce,
Lerului.
Trece-o vale și un pod
La cel Mire Voievod:
– Valerom și-un flor de măr!
Spală-te cu calapăr,
Lerului.

Floarea noastră te așteaptă
Cu roua nescuturată,
În Grădina de argint
Cu flori dalbe de colind:
Substantivele ghilite,
Verbele neprihănite,
Mirt și flori
În zicători,
Soare, vânt și moine
În doine,
Grâu și aur în proverbe –
Mă mir, cine să n-o-ntrebe,
Lerului.

Trece Graiul-Împărat
Prin grâu nesecerat,
Lerului.
Prin pădurea a de soc
Călare pe Inorog,
Peste-un câmp de peliniță
Unde paște-o Mioriță,
Lerului.

Și de-odată s-a oprit
Lângă-un pom împodobit,
Lerului.

Unde-n prapuri de mătășă
Șade Floarea cea Mireasă,
Lerului.

Cu altare
Sub picioare
Și cu stele
Pe inele,

Lerului.
Prin dulci lacrimile ei
Se scâldau prunçuții zei,
Lerului.

Doamnă, Steaua ta ardea
La bunăvestirea mea,
Lerului.

Vreau să sorb din lumânare
Flacăra Măriei tale,
Lerului.

Pururea Mireasă-mi fie
Floarea-cea-de-veșnicie!
Lerului.

– Mări, Ler bălai,
Cu gurița rai,
Cunună-ne-ar sorțile
Luna și cu bolțile,
În altarul zorilor
De ziua miresemelor,
În arșița patimei,
Sub făclia datinei,
Lerului.

.....

Logostea pe mândru plai,
Trece nunta cestui Grai
Chiar prin versul lui Mihai,
Lerului.

Prin dactili și hexametri
Plânge Gheorghe, tace Petre!
Lerului.

De se-adună-n lăcrimar
Prunduț de mărgăritar,
Lerului.

Joacă nunta la soroace
Cam de-o veșnicie-ncoace!
Lerului,

Mărului...

Domnule Eminescu,

Partea mea de femeie care ca fiind de tort de paucian, cere
măi pare mie să mă mai leagă de D. Noastră, să
fie rupt. E vorba ca toată corespondența ce am mai
avut cu D. Noastră în urma rupturii noastre să mi-o
imprimide chiar și fotografice, pe care ind' adevăr, mă
stiu pentru ce o'asau mai trimesc.

Domnule Eminescu D. Noastră sunteți' perso inteligentă pentru
ca să mă judecați cu destulă indulgență neajunsurile unei
minti fermești, care se conduce tot' anna de pomicile inimi
și foarte arare ori de iratiune. gresala sa capitata, și
în aatâ timp poate singurul ei merit.

În fond stăruim unul altuia vintului de mult, în
mascarada vieții înse, trebuie și mai cu sfidatorie păzite
formele, și după cum înveți să e vorba de îndeplinirea
unei formalități, jurin care, înainte de toate ^{am} să mă

Scrisoarea Veronicăi Micle către Mihai Eminescu. 31 august 1881 Iași.

convins să se mă saluez pe mine însumi.

Unorile pe care le reclam de la J. Vostra, sunt
lucruri mici, care nu v'au spus. un răspuns la mine
or să vă spun nimic, ^{într-un} căci ceea ce pentru om a
invalat de a fi, fost au care v'adate. Eu cred că răspunsul
măcar e, nu, prin urmare eu nu cred de fel în fașomul
cevi savois, de unde c'est même impușcă d'y attacher
le moindre felicitare

Sunt sigură; Domnule Eminență, că un 10° nete
opere caron mele care un va dultura între mine, ^{de}

liniste a sufletului și Vostra.

Petit nariv de femme, mi-a spus D. l. Pompușca ca^o J.
Măiorescu a lăsat cartile mele, tuora care mi-a multe
mit fante mult, ctuat am să-i scriu D. lui Măiorescu,
am să fac astfel în ca desmană noastră să înalte,
caci mi am convins că în fânt Măiorescu un mi-a
voit mica când veul pe care eu mi-a l'închipuim.

Și dacă am diferit un un, așel tot mi-a venit de lipa
de la fante în care mi-am înveșt, car mi-a de cum de la altă.

Remân cu distince stana q. consideră la.

31 August 1881 Iași.

Veronica Micu

Scrisoarea Veronicăi Micu către M. Eminescu. 31 august 1881 Iași.

Ilie T. Zegrea

EMINESCU-I TOT CE-AVEM MAI SFÂNT

Pe pământul Daciei străbune
Frământat cu lacrimi și dureri
Eminescu vine să ne-adune
Într-un gest al mării noastre vreri.

Am visat mereu o altă soartă
Pe acest frumos, străbun pământ.
Eminescu-i steaua ce ne poartă,
Eminescu-i tot ce-avem mai sfânt.

Cât va arde-n candelă uleiul
Înmulțit de noi din veac în veac,
Să păzim izvoarele și teiul
Că ne sunt duminică și leac.

Stau Carpații-n zări de-o veșnicie
Lângă neamul meu, păzit de grai,
Sufletul în noi să reînvie
Ca în viersul Domnului Mihai.

Am visat mereu o altă soartă
Pe acest frumos, străbun pământ.
Eminescu-i steaua ce ne poartă,
Eminescu-i tot ce-avem mai sfânt.

DREPTUL LA EMINESCU

Eminescu – Bucovina

O pereche care este...

A. P.

Surprins de vara asta ce s-a grăbit să vină
Prin sângeriul serii brusc lăminat de crini,
Se-ntoarce Eminescu în dulcea Bucovină
Și-ngenunchează teii în floare și albini.

Ca o hipnoză urcă prin trupul meu subțire
O tângă mărginită de două ape-n zori:
Pe una pleacă-n lacrimi durerea-amintire,
Pe alta vine-n taină un foc mistuitor.

Și din tăcerea florii, din îndurarea clipei,
Din unde ce visează așa, fără motiv,
Se cere-o demnitate să bată din aripe –
Să-l știm pe Eminescu-ntors definitiv.

Căci au un rost ce scriem și ce rostim acum
Doar în lumina sfântă a domnului Poet.
Altfel ne fură ceața și ne sorbește bruma,
Și ne topim aiurea, și dispărem încet...

Grigore C. Bostan

LUCEAFĂRUL

E STEA?
SAU DEȘTEPTAREA UNUI DOR
DESCHIDE-O ZI,
ALUNECÂND PE-O RAZĂ?
SAU POATE-N CERUL NOSTRU,
AL TUTUROR,
LACRIMA POETULUI VEGHEAZĂ?

SĂRBĂTOAREA TEIULUI ÎN BUCOVINA, 1989

Lui Mihai Eminescu

La Bucovina dau în floare teii
de parcă amintirile-și desfac
pe ramuri adormite și scânteie
lumini de pomenire peste veac.

Răsare-un cer din cartea Dumisale;
Pe flori de lună plină se aștern
lacrimi de dor...
Și murmură-n petale
semințe ale graiului matern.

Iar seceta se zbate în zadar
în pieptu-i de cenușă să le soarbă.
La drum de piatră teii mai răsar
din pașii lui lăsați cândva sub iarbă...

... Se scutur flori de tei în Bucovina
pe frunze aspre lunecând încet,
dar se înalță vecinic din tulpină
statuile Eternului poet.

MOMENT POETIC, 1999

La creștet de mileniu, sub ora cea târzie,
își freamătă un codru eterna elegie

ori poate că în taină lucrează printre file
doar un tipar cu semne grafice mobile

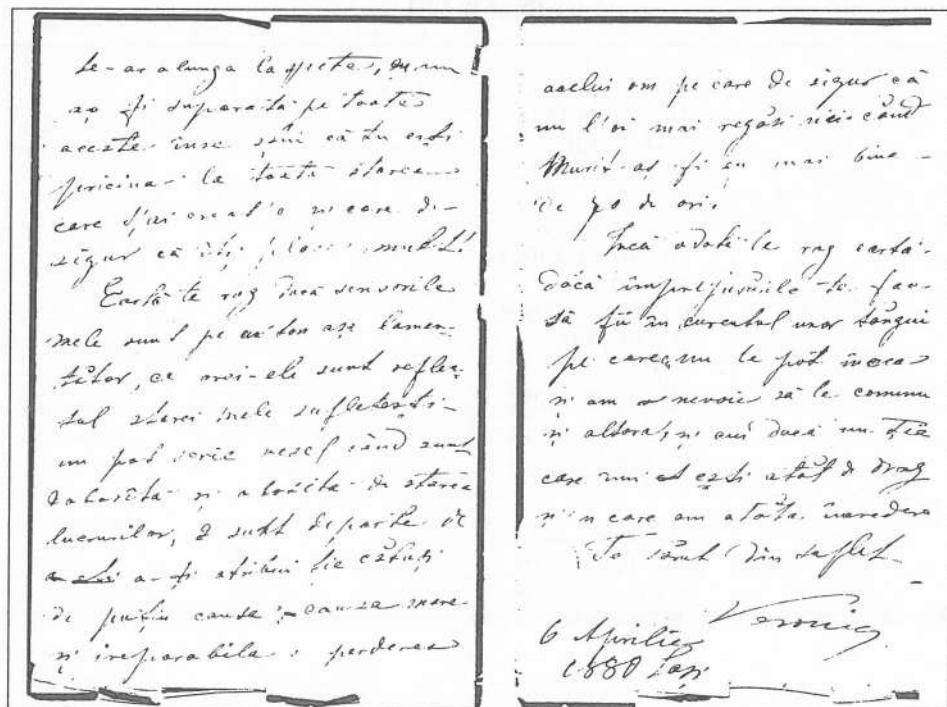
alătura pe tronul de piatră, între perne,
un cyborg tirajează mesaje postmoderne

ori tot mai învârte, silabisind pedantic
în jurul unei ode turnate-n metru antic?

Sau microreceptorul surprinde iar vibrații
venite de la astrul sătul de-atâtea spații...

e cât pe ce acuma să-și piardă pe alei
memoria cifrată în florile de tei

o clipă rătăcită îi fuge prin rețele
și ploaia virtuală îl udă pân-la piele...

Scrisoarea Veronicăi Mică către M. Eminescu. 6 aprilie 1880 Iași (începutul scrisorii lipsește).

Vasile Tărățeanu

EMINESCU

El ar fi fost
cum era dat
să fie –
glasul celui ce strigă-n
pustie.

Și cel ce-i aude
chemarea
preasfântă
cu gura de aur
românește-l
cuvântă.

CONSOLARE

Mă iau cu visul
și cu dorul,
cu iarba, frunza
și izvorul,

Mă iau cu lumea
și cu steaua,
cu ploaia, vântul
și cu neaua,

Mă iau cu toate
câte sânt
pe-acest prea
pătimit pământ,

Mă iau cu toți,
dar mai ales cu
mă iau prin ani
cu Eminescu.

SONET

*„Unde vei găsi cuvântul
ce exprimă adevărul?”*

M. Eminescu

Totul depinde de-un cuvânt
ce adevărul îl exprimă
și nu contează doar pe rimă,
ci pe un suflet în frământ.

Rostit, el alte guri animă,
prin secolii face legământ
și plânsul îl preface-n cânt
Gura de sfânt ce-i anonimă.

Totul depinde de-un cuvânt,
de înălțarea lui sublimă
crescând ca pâinea din pământ –

Și să nu-l spui ar fi o crimă,
căci el în suflete răsfrânt
nu poate fi numai veșmânt.

REVENIREA LUI EMINESCU LA CERNĂUȚI

Se întoarce Eminescu din nou la Cernăuți
de unde n-a plecat cu totul niciodată
chiar dacă unii vrut-au dintr-adins
nu numai din oraș, din suflete să-l scoată.

Se-ntoarce Eminescu în vechiul Cernăuți,
în atât de amărâta, dulce Bucovină,
poate că și-n cimitir la Belu a simțit
cum leagănul de Țara-mumă se-nstrăină.

Se-ntoarce Eminescu-n vechiul Cernăuți
la tot sărac românul care plânsu-i-s-a
să vadă câți din neamul lui au mai rămas
în spațiul „de la Nistru pân-la Tisa“.

Se-ntoarce Eminescu în vechiul Cernăuți
cu inima-necată-n dor prelung și jale

Ștefan Hostiuc

PRIN EMINESCU MIHAI

*Cu prilejul fondării la Cernăuți
a Societății „Mihai Eminescu“*

Pentru cine renaște
Phoenix din propriul scrum
Când bourul neamului paște
La margini de drum?

Pentru cei care nu schimbă
Pe cașcaval și salam
Sfânta iubire de limbă
Sfânta iubire de neam

Pentru cei ce să moară
Gata sunt pentru plai
Pentru sfânta mioară
Ocroitoare de grai

Omule să nu te clatini
Iubindu-ți aproapele dar
Vei îndrăgi alte datini
Și cântecul altui cobzar

Și alte neamuri egale
Fără-a le face vreun rău
Numai prin dragostea limbii tale
Numai prin dragostea neamului tău

Când pasărea neamului țipă
În plasa uitării de grai
Cenușa din noi se-naripă
Prin Eminescu Mihai.

Nicolae Spătaru

LĂNGĂ POEME

Lui M. Eminescu

E noapte.
Pe cer e mare sărbătoare...
Norii, câte unul pe rând,
se-mbrățișează cu luna,
apoi, parcă rușinați,
se pierd, grăbiți,
în zare.

„Mai am un singur dor“ –
în floarea teiului
tremură
glasul poetului.
Stelele
își acoperă fața
cu o năframă
de lumină
ca niște fete mari,
care au venit la horă
și așteaptă
să fie invitate la dans
de niște feți-frumoși
din poveste.

„Mai am un singur dor“, –
Cade floarea teiului.
Ochiul îmi este rănit
de un fascicul
de priviri
din iarba înrourată
dintr-o poezie
citată la lumina Luceafărului.

„Mai am un singur dor“, –
Mă doare
glasul poetului!
E noapte,
dar pe cer
e mare sărbătoare...

Trăiește la sunt ca dalea neblime.
de foză de oi și coră și de omfroz
și la răz și la rpele ca comfroz,
medicament călugăre. din coră
fante de peline și de rpele și
păo pte și p alți
Mănuș. li și mare de gelde
și fi aie.

Al la
Culșy

6. Iunie 1882.

M. Eminescu către Veronica Micle. 6 iunie 1882.

Mircea Lutic

AVEM O SINGURĂ TĂMADĂ...

La-ncrucişare de milenii,
Dă-n floare strivitor pelinul,
Ursita-şi adânceşte chinul
Şi-n spõr e spaţiu buruienii.

Vlăstarele speranţei cresc
Din lacrimă, fără tăgadă;
Avem o singură tãmadã
La rana noastră – Eminescu.

Gem doinele-n strãvechi lãcaşe,
Nu saltã-n iureş cãluşarii
Şi s-au plodit temeinic carii
În dulci fãgeturi bãştinaşe.

Vlăstarele speranţei cresc
Din lacrimă, fără tăgadă;
Avem o singură tãmadã
La rana noastră – Eminescu.

Obcinele s-au tras în luturi,
Secat-au sfintele izvoare
Şi din litigii la hotare
Oştenii ni se-ntorc pe scuturi.

Vlăstarele speranţei cresc
Din lacrimă, fără tăgadă;
Avem o singură tãmadã
La rana noastră – Eminescu.

Mereu ne îngrãdeşte zarea
O pâclã rea, ce greu ne-apasã,
Strãini aici, la noi acasã,
Adânc ne plângem destãrarea.

Vlăstarele speranţei cresc
Din lacrimă, fără tăgadă;
Avem o singură tãmadã
La rana noastră – Eminescu.

Prezenţa ne e rãstignită
Pe-acest meleag, desprins de țarã,
Dar o-ndârjire milenarã
Ne face vrerea neclintită.

Vlăstarele speranței cresc
Din lacrimă, fără tăgadă;
Avem o singură tămădă
La rana noastră – Eminescu.

EMINESCU

Zvon de bronz peste vremi se frământă
Și prefiră-n țării neprihană.
Eminescu e Dacia Sfântă,
Eminescu-i Columna Traiană.

Străbuneștile noastre lăstare
Odrăslesc în al datinei sfeșnic.
Eminescu e Marea cea Mare,
Eminescu-i Carpatul-cel Veșnic.

Piere tot ce-i tenebră și ceață,
Când pe zăriște norii se-ngână...
Eminescu-i izvorul de viață,
Eminescu e Țara Română.

Voce dau din morminte martirii,
Rotunjindu-și de-a pururea zisa.
Eminescu-i hotaru-ntregirii,
Eminescu e Nistrul și Tisa.

Versul lui ca un dar euharistic
Ne revarsă balsamuri pe rană.
Eminescu e spiritul cristic,
Eminescu e-a Proniei Geană.

Astăzi, când coteria damnată
Scuipă chiar și-n pixida națiunii,
Eminescu e cinstea-ntrupată,
Eminescu-i vrăjmașul minciunii.

Panglicarii de-acum și irozii
Se-nspăimântă, când slova-i răsună...
Eminescu își cheamă aprozii,
Eminescu glotașii adună.

Veghetorul său suflet e teafăr
Și ne-arată făgașu-nainte..
Eminescu e crez și luceafăr,
Eminescu e domn și părinte.

Tutelar, el ne-ndeamnă și-asteaptă
Săvârșirea din veacuri , măiastră.
Eminescu e cuget și faptă,
Eminescu e flamura noastră.

Necumată-i mișcarea ramului
Pe moșia mircească-stefană.
Eminescu-i virtutea neamului,
Eminescu e spadă și strană.

Ne-am unit cu el în minunile
Ce-ntre zei, ca făptură, așternu-l.
Eminescu desfidă genunile,
Eminescu respiră eternul.

Geniul său ne așază destinul
În lumină de posteritate.
Eminescu-i Poetul-divinul,
Eminescu-i stăpân peste toate!

(Selecția versurilor de Vasile Tărățeanu)

Doamna mea și jurează amică,

Mai întâi mișter scrierea Dvoastră pentru
supărarea și Vă caucaș și Vă causal
afacerea acută cu ~~scrierea~~^{mișter}, în care
mă mănănat amical notă, d. Costin.
Imi par fire incertă și, că sunt
silită de-a vă cauza acută și
de mișter reflecții și data și f. f. f.
în stare a găsi un expedient mai simplu
pentru soluțarea îndatoririi contractate
câtă amical notă comun, de rigor
și f. f. inegal în g. g. și f. f.
f. f. în stare a Vă îndignare.

M. Eminescu către Veronica Micle. București
16 februarie 1883.

Cu cerneală violetă, Veronica Micle a notat pe
scrisoare:

„Cred că asta e cea din urmă scrisoare ce
mi-a scris-o Eminescu“.

MIORIȚA ȘI LUCEAFĂRUL

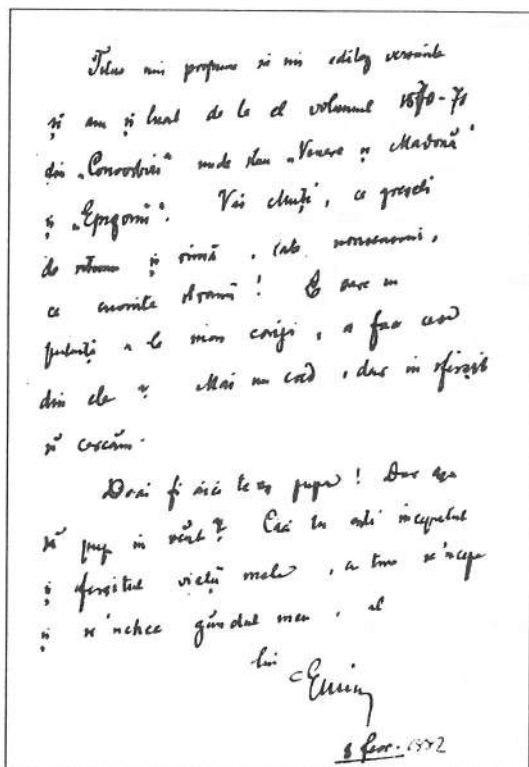
Ion Filipciuc

Câmpulung Moldovenesc

Adeeseori cele două capodopere ale literaturii române, *Miorița* și *Luceafărul*, au fost puse alături, date fiind exemplaritatea expresiei lor artistice și semnificațiile filosofice de mare profunzime, dar apropierea s-a făcut mai degrabă în temeiul incompatibilității și deosebirilor dintre aceste două texte, întâiul folcloric și al doilea cult, decât pentru a se configura asemănările sau fondul comun. Căci la

prima vedere nimic nu ne îngăduie să bănuim ceva solidat între balada despre ciobanul sortit a fi ucis de frații săi și legenda Luceafărului îndrăgostit de o preafrumoasă fată de împărat. Mai mult, pornind de la sintagma „fată de împărat”, prin care se desemnează atât mireasa ciobanului sortit morții din *Miorița*, cât și iubita voievodului-înger-demon – sortit *nemorții* – din *Luceafărul*, într-o lectură oricât de permutabilă vor întâmpina opreliști, greu de înlăturat, ale bunului-simț.

Și, totuși, există ceva comun în cele două capodopere și anume, domeniul fantastic în care se înfățișează personajele principale: astfel că ciobanul din *Miorița*, aflând vestea morții din vorba mioarei năzdrăvane, trece cu gândul drept în lumea închipuirii nunții sale cu „a lumei mireasă” iar fata de împărat din *Luceafărul*, adormind cu imaginea astrului în oglindă, revărsată peste pleoape, se lasă purtată de valurile visului în care voievodul celest îi cere o oră de iubire. Cu

M. Eminescu către Veronica Micle.
8 febr. 1882. (Anul este adăugat, cu cerneală violetă, de Veronica Micle.)

alte cuvinte, materia din care s-au alcătuit cele două capodopere este fantasma și în punctul acesta ar trebui să cercetăm în ce măsură fantasma mirelui din *Lucaefărul* se deosebește de fantasma miresei din *Miorița*.

În termenii teoriei constantelor pe care am schițat-o în alte pagini, problema ar putea fi formulată astfel: nu cumva mireasa din *Miorița* și mirele din *Lucaefărul* sunt variabile stilistice – folclorică și cultă – ale uneia și aceleiași constante poetice?

Știm, de pildă, că cele două personaje visătoare de fantasme corespund unor tipuri reale din istoria societății românești: ciobanul din *Miorița* reprezintă un păstor dintre cei trăind și păstorind prin munții și câmpiile românilor; fata de împărat din fereastra în care pâlpaie lucaefărul de seară înfățișează una din fetele oricărui castel medieval românesc. Ceea ce nu știm și rămâne de lămurit ar fi chipurile-fantasme gândite de aceste personaje realiste, și anume: a lunei mireasă, fată de împărat, fată de crai, Soră a Soarelui și-a Pământului din *Miorița* și mirele lucaefăr voievod-înger-demon, Hyperion din poemul *Lucaefărul*. Să observăm, însă, că atât în baladele *Mioriței*, cât și în colindele cu același subiect, mireasa ciobanului e numită „fată de împărat”, „fată de crai”, „fată de maier”, „Sora Soarelui și-a Pământului”, „luna și un lucaferel” sau chiar „Soaria Soarelui”, care ar fi un superlativ de tipul „frumoasa frumoaselor” sau „mireasa miresele”, frecvent întâlnite și acestea prin variantele *Mioriței*, explicând ceea ce în basme se exprimă prin comparația „la soare te puteai uita, iar la dânsa bă” despre Ileana Cosânzeana sau oricare altă fată de împărat. O scară a miresele din *Miorița* evidențiază faptul că pentru constanta poetică „mireasă” variantele-colindă sau baladă folosesc o serie largă de constante stilistice prin care adevăratul chip al miresei ciobanului este mai degrabă ocultat decât înfățișat.

În asemenea împrejurări denominative va fi mult mai ușor să înțelegem de ce la nunta ciobanului cu „a lunei mireasă” participă Soarele și Luna, stelele, munții și păsările, căci, la drept vorbind, nunta se oficiază între un mire pământean muritor și o ființă celestă nemuritoare, pe care poporul român o numește „fată de împărat” într-o paradigmă în care cei patru împărați din basmele sau baladele românești figurează tărâmul celest al celor patru anotimpuri: *iarna* – Împăratul Alb, *primăvara* – Împăratul Roșu, *vara* – Împăratul Verde (sau Galben) și *toamna* – Împăratul Negru (sau Albastru).

Să ne reamintim amănuntul că în textele folclorice lirice românești despre dragostea tinerilor știu doar doi aștri: Luna și o stea. Această stea știutoare de dragoste pare a fi chiar steaua căzătoare de la nunta ciobanului din *Miorița* sau care, precum într-o variantă din Vrancea, răsare la nunta unde mirilor le-au ținut cununa „*Soarele și Luna*”. Să admitem că neprecizând care anume stea răsare sau cade la nunta din *Miorița*, mediul folcloric receptor al unui asemenea text nu poate înțelege că ar fi vorba de o altă stea decât cea numită îndeobște *Steaua Ciobanului*. Dar Steaua Ciobanului în concepția și expresia folclorică românească este chiar Lucaefărul, altfel spus, Planeta Venus, lăcașul celest al Divinității Dragostei. Doar că poporul român vede în astrul Lucaefăr două entități diferite, căci Lucaefărul de seară este considerat femeie, iar Lucaefărul de dimineață este văzut ca bărbat.

Din basmul muntean despre *Sila Samodiva* am putut constata cum această divinitate a dragostei are o *dublă funcție erotică* pentru că „*îi place să ție lângă dânsa un an încheiat câte un tânăr sau o tânără*”, aduși spre dânsa „*prin meșteșugurile ei, și pe urmă le dă drumul*”. Numai că în răstimpul aceluiași an „*le scurge tot sângele din ei și-i lasă mai mult morți, căci băieților le stoarce puterile prin blăstămățiile ei de cari este nesățioasă și fetelor le sugă sângele în vremea somnului, căci ea numai cu sânge de fată se brănește, ca să fie în veci fragedă și frumoasă*”. Dar

18 Ianuarie 1850

Dulce și dragă Cătă.

Îți mai repet că te iubesc și ăsta te iubesc și
te vorez că ți s'făcșit a ajuns la capăt
vestea chertă a răsumpării celorlalte
cea ce va făca parte pe Cameră
să se ocupe și s'făcșit și de afacerea
ta.

Eu s'făcșit cu piciorul m'făcșit și în
neprobabil de-a veni la Sora - dragul
meu îngor. Când gândesc sunas
c'ă șulea f' lampa tina, l'ubă
scumbe și dalea, mi se m'făcșit minna
și piept.

Te sarut de mîi de omi de omi
și te rog să nu dai uitării
de-a-l l'ea pentru totdeauna
Eminescu

M. Eminescu către Veronica Micle. 18 ianuarie 1850.

asemenea comportament este identic cu al zmeului zburător, chinuind tinerele fete în somn!

Din *Legenda Luceafărului* eminescian – titlu prin care poetul cult urmează a spune „ceea ce trebuie citit în Luceafăr!” – avem a observa trei chipuri sub care se înfățișează fetei de împărat mirele zburător:

1. astrul ceresc aprinzându-se viu, cuvântul *luceafăr* desemnând Planeta Venus, Lăcașul Dragostei;

2. voievodul înger sau demon care pătrunde în visul fetei de împărat co-boară din oglindă în odaie și mărturisește că el este natură cosmică – „*Iar cerul este tatăl meu / Și mumă-mea e marea*” sau „*Și Soarele e tatăl meu / Iar noaptea-mi este mumă*”, ceea ce corespunde cu elementele *aer* (vânt), *lumină* (stea), *apă* (ploaie) și *foc* („curcubeu de foc” sub care se preface sau / și ascunde zmeul îndrăgostit din basmul românesc *Fata în grădina de aur* ;

3. Hyperion, cel ce se definește în fața Demiurgului ca o entitate apărută din Haos, așadar cu mult înaintea elementelor primordiale – *aer* (vânt), *lumină* (stea), *apă* (ploaie) și *foc* (curcubeu) – din care s-a configurat cosmosul alcătuit de însuși acest *înainte și deasupra mergător* Hyperion.

Dar această ființă, apărută întâi din Haos, este prea clar prezentată în textele eminesciene spre a ne îndoi cătuși de puțin, după cum arată un fragment dintr-un imn al creațiunii din *Rigveda*, tradus de însuși M. Eminescu din limba germană:

*„Atuncea neființa, ființă nu erau...
A aerului mare, boltitul cort din ceriu
Ce-acoperea atuncea?
Pe-atunci nu era moarte, nimic nemuritor...
La început pătruns-a iubirea pe-acel umul
O sete sufletească a facerii sămânță”.*

sau chiar un text caligrafiat de marele poet sub titlul *Eterna pace* :

*„Astfel e timpul, care lung străbate
Prin mii de veacuri, stăpânind în silă,
Născând și ucigând în lume toate.*

*Astfel e spațiul fără fund și fine,
Iar din încrucișarea-amândurora
Născând mișcarea, s-au născut lumine.*

*Căci timpu-i tatăl, iar genunea-i muma
Iar fiul e mișcarea, e amorul,
E foc aprins ce arde pân-acuma.”*

că poate însemna altceva decât *Geniul Iubirii*, de recunoscut și în versurile din *Scrisoarea I*:

*„Dar de-odat-un punct se mișcă... cel dintâi și singur. Iată-l
Cum din chaos face mumă, iară el devine tatăl...
Punctu-acela de mișcare, mult mai mic ca boaba spumii
E stăpânul fără margini peste marginile lumii”.*

Și tot așa de ușor de întrevăzut în mrejele de văpaie în care se înfășoară „*un fulger neîntrerupt*” Hyperion:

„Căci unde-ajunge nu-i hotar,
Nici ochi spre a cunoaște,
Și vremea-ncearcă în zadar.
Din goluri a se naște.

Nu e nimic și totuși e
O sete care-l soarbe,
E un albastru asemene
Uitărei celei oarbe”.

Concluzia se impune: cei trei luceferi din *Luceafărul* lui Eminescu reprezintă:

1. corpul astral Planeta Venus, *luceafărul*, numit de către români și *Steaua Ciobanului*;

2. figura mitologică românească a Divinității Dragostei (zburătorul voievod-înger-demon), corespunzând zeiței antice Afrodită-Venus din mitologia greco-romană;

3. Hyperion, cel înainte mergător și deasupra tuturor, concept filosofic semnificând acel Eros Princeps, primum movens al Universului.

Prin urmare, atât *Miorița*, cât și *Luceafărul* au în sâmburele lor poetic o nuntă hierogamică între un pământean muritor și o ființă celestă, fantasmă nemuritoare – Divinitate a Dragostei; poemul folcloric povestind că asemenea nuntă se desfășoară cu un mire care a trecut proba unei morți inițiatice, în vreme ce poemul cult semnifică imposibilitatea nunții condiționate de moartea mirelui nemuritor. Mireasa din *Miorița* și mirele din *Luceafărul* sunt una și aceeași figură mitologică – *luceafărul*, cu deosebire că mireasa ciobanului din *Miorița* este mândra crăiasă – „a lumii mireasă”, fecioara din *Luceafărul de seară*, în vreme ce mirele din *Luceafărul* eminescian este feciorul din *Luceafărul de dimineată*.

De unde *Miorița* spune că ordinea cosmică se păstrează în hotarele sale armonice, împăcând divinitatea celestă a dragostei printr-o jertfă umană, *Luceafărul* avertizează că această ordine cosmică s-ar desface din hotarele ei firești prin jertfa nemuritorului Geniu al Iubirii.

Și în *Miorița* și în *Luceafărul* există o lege, care, la prima vedere, pare să fie una în poemul folcloric – *legea* prin care păstorii din colinda transilvană hotărâsc moartea fratelui lor mai mic pentru a-l însura cu fata de împărat, fata de maier, Sora Soarelui și-a Pământului – și alta în poema cultă, *legea* pe care fata de împărat îi cere zburătorului voievod-înger-demon să o încalce. Să observăm însă că legea morții ciobanului rămâne dreaptă și aptă de împlinire și rodnicie – „*mustăcioara lui, spicul grâului...*” – pe când legea morții nemuritorului Luceafăr, Geniu al Dragostei, nu are sorti de înfăptuire și va să rămână și falsă și stearpă – „*un soare de s-ar stinge-n cer...*”.

În fondul lor conceptual comun, ca și în cele două expresii poetice diferite, folclorică și cultă, legea ciobanului din *Miorița* și legea Demiurgului din *Luceafărul* sunt una și aceeași: ceea ce au citit și transmis o cultură mitologică investigatoare profundă a relației omului pământean cu universul cosmic sub auspiciile căruia viețuiește.

Din această pricină a necălcării legii, nici în *Miorița* și nici în *Luceafărul* nu se poate vorbi despre vreun sens tragic sub un „cer cu stele dedesupt, deasupra-i cer de stele” necăzătoare. Același astru al Iubirii răsărind în locul lui venit din cer și la nunta ciobanului cu mireasa lumii din *Miorița* și la nunta mirilor pământeni de sub mândri tei din *Luceafărul* lui Eminescu.

ÎN CONTRA UNEI MISTIFICĂRI

Paul Cernat

București

Apariția celebrului număr „Eminescu” al revistei „Dilema” a produs o furună care, deși pare a se mai fi domolit cu timpul, se reactivează, într-o formă sau alta, aproape de fiecare dată când se discută despre poetul național. Focul a fost reînțesit la sfârșitul anului trecut prin publicarea de către Cezar Paul-Bădescu (inițiatorul respectivului grupaj tematic) a antologiei *Cazul Eminescu. Polemici, atitudini, reacții din presa românească a anului 1998* la Editura Paralela 45. Mulți se vor fi neliniștit atunci la gândul că reacțiile inflamante, necontrolate vor rămâne fixate pentru totdeauna în paginile unei cărți... Pe de altă parte, întrucât anul 2000 a fost proclamat de guvernul României drept „an Eminescu”, era firesc să asistăm la noi dispute pe această temă. Mai nou, senzaționala publicare, la Editura Publirom din Iași, a corespondenței inedite dintre Mihai Eminescu și Veronica Micle a repus pe tapet mult clamata nevoie a unei noi imagini publice asupra poetului. Și ocazia unei astfel de apropieri, mai naturale, mai firești. În mijlocul entuziasmului cvasigeneral nu au lipsit voci (multe dintre ele demne de stimă) care au combătut publicarea acestor scrisori intime pe motiv că ele nu ar avea legătură cu opera și că ar arunca asupra poetului național o lumină derizorie. Ideea că despre Eminescu trebuie vorbit *întotdeauna*, dacă nu „în șoaptă”, oricum la modul pios, solemn, grandilocvent, patetic bântuie încă prin mințile multor conaționali de bună credință. Și despre bunul Dumnezeu se mai glumește, se mai înjură, asta nu înseamnă că toți sau majoritatea celor care fac bancuri sau înjură sunt ateii sau sataniști. Însă, lăsând gluma la o parte, este evident că asistăm, de câțiva ani, la o reevaluare semnificativă a imaginii lui Eminescu, la o modificare a receptării sale în ochii a tot mai multor români, lucru firesc, având în vedere că fiecare epocă își formează propria imagine despre un autor, oricât de mare, de „genial”, de „representativ” ar fi el.

Ca orice mare autor trecut în neființă, Eminescu nu-și mai aparține. Inclusiv viața sa intimă a ajuns să facă, iată, obiect de studiu și de succes comercial. Eminescu a încetat de mult să mai fie privit doar ca un scriitor, ca un mare, un genial scriitor. El a devenit, de un secol încoace, un simbol al conștiinței identitare a românilor de pretutindeni, un catalizator al sentimentului național. Efectele au fost mai mult decât salutare într-o primă fază, de pildă, în momentul Marii Uniri din 1918. Însă odată Unirea înfăptuită, simbolul „poetului național” (pentru că, să nu uităm, nu Eminescu s-a autoîntitulat astfel, ci alții l-au instituționalizat ca atare) a fost revendicat și, într-o anumită măsură, confiscat de, mai întâi, simpatizanții mișcărilor de extremă dreapta, iar după război, într-o formă sau alta, de regimul

12
22 Decembrie 1879.

Dulcea mea Veronică!

Chia te nu s'a întors încă din Craiova
mănt mihi pînă acum nu am putut să fac
să-ți parvină hărtuțele tale.

Într-un răg, dă-mă preocupat de
altele griji și gînduri în fiecare timp
să răspund pînă la cer și pînă la
tule scrisori și să mă îngrijesc cum
la indicațiunile de afecțiune.

Te iubesc de mult de ori și sper
să te văd pînă în ziua

Eminescu

M. Eminescu către Veronica Micle. 10/22 decembrie 1879.

comunist. Firește că, în toate aceste cazuri, regimurile cu pricina au luat din Eminescu ceea ce le-a convenit și au trecut sub tăcere ceea ce nu le-a convenit din opera poetului. Internaționalismul stalinist l-a redus, de pildă, la fragmentul *Împărat și proletar*, iar *Doina* a fost interzisă, în vreme ce regimul național-comunist ceaușist l-a transformat într-un alibi al ipocriziei sale patriotarde și într-un dublu legitimator al cultului familiei conducătoare (ținând cont că atât Nicolae, cât și Elena Ceaușescu își serbau zilele de naștere în luna ianuarie...). Nu-i mai puțin adevărat că lucrurile stau altfel în cazul majorității românilor din afara granițelor României, mă refer, firește, la cei din Basarabia și Bucovina de nord, pentru care Eminescu a reprezentat și reprezintă în continuare pilonul conștiinței naționale, al unității de limbă, al apartenenței la cultura și sensibilitatea aceluiași popor. Nu discut aici anacronismul acestui model, inadecvarea lui în raport cu pulsul lumii civilizate de azi. Când ești la greu, cum se spune, nu te gândești să fii civilizată, ci să supraviețuiești. Însă o asemenea atitudine sacralizantă este consecința unor condiții istorice vitrege, nu un reflex al normalității. Dacă românii din afara granițelor nu ar fi amenințați cu deznaționalizarea, nu ar fi în pericol să își uite limba și cultura, ea ar fi anormală. Iar România nu e amenințată de pericolul deznaționalizării, drept pentru care nu există nici un motiv legitim pentru întreținerea unei psihoze colective cu privire la „poetul național”. Alta e problema: totalitarismul a lăsat în urma lui traume, a afectat conștiința oamenilor. Eminescu nu trebuie sanctificat, cum am auzit, nu o dată, chiar din partea unor oameni pe care îi credeam serioși, dar și din partea altora care cred că în felul acesta își spală mai vechi păcate colaboraționiste din perioada când religia devenise o chestiune semiilicită iar bisericile demolate. În ordinea teologiei dogmatice, sanctificarea lui Eminescu ar fi o erezie, un păcat chiar împotriva creștinismului. Cu atât mai mult cu cât, ca scriitor, Eminescu nu a fost un profet ortodoxist, ci, în linia romantismului metafizic german, un adept al tradițiilor spirituale precreștine sau necreștine, indiene etc. Eminescu merită recitit, redescoperit, reapropiat. Merită să ne aducem aminte că Eminescu a fost, înainte de orice, un om minunat și un mare scriitor, ceea ce nu înseamnă că trebuie să-i ignorăm omenestile păcate și slăbiciuni sau să ne placă musai; dragoste cu sila nu se poate, și apoi, fiecare e liber să-i placă sau nu un scriitor sau altul și să o susțină liber, public. Nimic mai nociv decât transformarea școlii într-o cazarmă, într-un loc în care să fii obligat să venerezi un autor în loc să fii ajutat să-l descoperi și să-l iubești în afara oricărei constrângeri. Acestea fiind zise, țin să adaug că mult clamatul „atac la adresa poetului național” din „Dilema” nr. 265 e mai mult decât o falsă problemă. E o diversiune creată cu bună știință, o capcană în care au căzut mulți oameni de bună credință. Mulți dintre ei nici măcar nu au citit numărul în cauză, în schimb au dat crezare unor lideri de opinie care fie au citit superficial, fie au răstălmăcit cu bună știință textele așa-zicând „contestatate”, „eretice”. E de văzut cine a creat și întreținut această adevărată psihoză colectivă împotriva gestului „Dilemei” de a invita o serie de scriitori și critici din toate generațiile să vorbească, fără inhibiții, despre Eminescu. În ceea ce mă privește, îmi propun să arăt, în cele ce urmează, câteva din mecanismele acestei mistificări.

Mai întâi însă, țin să-mi exprim regretul că antologia lui Cezar Paul-Bădescu s-a limitat la a „antologa” doar reacții „la cald” de până în iunie 1998 („Dilema” nr. 265 apărând la începutul lui martie același an) și că nu au fost incluse reacțiile din presa românească din afara țării, din Basarabia și Bucovina, de exemplu. Ar fi fost, cred, instructiv, și am fi avut, cu siguranță, o imagine mai cuprinzătoare asupra fenomenului. Acestea fiind zise, trebuie să adaug că, într-adevăr, unele opinii radicale au fost doar niște provocări inconsistente (dar oneste), menite mai degrabă să atragă atenția decât să convingă. Apoi, nu a fost vorba, cum și-ar fi dorit

22 februarie 1940

Draga mea Veronica

Atunci țigani și simțai la mal, cu mare. Nu' n' ai
de ce tremăi acum când toate miza a mi se
angura și când eu simțea mare vom fi m' l' a
să ne f' am cubul nostru de primăvară adierala
a vieții, cu și ti birul unora imaginii,
și f' un rețun de a arunca de la unu unu mare
f'ecier, care e. Orama Veronica.

Chii p' unful, și rog tie f' unimite și
c'ede și c' unu când speranțele mele n' au
votul arapi mai lungi și m'ia mare mai
m'ia d' unu și pentru Ota. Inguva primere
și ingura p' unful pe care cu m'ia unu,
rețreburul și canghiozul o iubesc
e Ota Veronica. care mi f' unu f' unu
de câte ori unu al' de rețreburul

M. Eminescu către Veronica Micle. 22 februarie (Anul este
adăugat cu creionul de Veronica.)

vor avea semnătoare revolta. În sfârșit: în Declamație
 curent o casă i'omani, în timp și în suflet, o simonă
 s'au gând, o lucruri și în neobșină Eminescu.
 De noi de un ora, tram, te simt clasic
 ca de a te și reman
 eponital, neobșinut, tactical,
 faldamental perfid, înșă purare
 ni în
 Eminescu

M. Eminescu către Veronica Micle. 22 februarie 1880. (Anul este adăugat cu creionul de Veronica Micle.)

probabil unii, de o „nouă exegeză“ (cum să faci „noi exegeze“ în paginile unui săptămânal de opinie?), ci de un semn de alarmă. Unul concertat, desigur, de o anume vizibilitate și audiență (cine nu a auzit oare de Andrei Pleșu, directorul-fondator al „Dilemei“, sau de Fundația Culturală Română, care „patronează“ revista?). Dar asta nu înseamnă, Doamne, iartă-mă, că a fost vorba de vreun complot antiromânesc! Câțiva intelectuali de calibrul și de prestigiu au constatat un fenomen și au luat poziție în așa fel încât glasul lor să se audă. Numai că mulți dintre cei care le-au preluat mesajul și care domină încă instituțiile formatoare de opinie din România s-au grăbit să îl distorsioneze. De ce? Pentru că, în realitate, nu Eminescu era cel vizat, ci *ei*. Pe vremuri, în România socialistă, circula un banc despre mentalitatea activistului de partid: „Dai în mine? Dai în fabrici și uzine. Dai mai tare? Dai în clasa muncitoare“. Lucrurile chiar așa stăteau: fabricile și uzinele nu erau, cum se spunea, bunuri ale întregului popor, ci ale activiștilor PCR. Acum, lucrurile s-au mai schimbat, pe ici, pe colo, dar nu în punctele esențiale. Acum, vechile autorități culturale în pierdere de audiență și de credibilitate spun: „Dai în mine? Dai în Domnul Eminescu! Dai în națiunea română!“ Pentru unii dintre ei, mulți, Eminescu (și alte simboluri ale culturii naționale și / sau naționaliste) devenise un

paravan la adăpostul căruia își aranjau, duplicitar, interesele de putere. Nu întâmplător ascund în spatele vorbelor de circumstanță o ură viscerală împotriva mentalității occidentale și o simpatie frățească față de marele vecin de la Răsărit. Nu întâmplător, au folosit și încearcă să folosească și în continuare școala drept un mijloc de îndoctrinare naționalistă, xenofobă și antioccidentală a copiilor și tinerilor, punându-se astfel, ei, împotriva intereselor naționale pe care se bat cu pumnii în piept că le apără... În ciuda eforturilor de reformă întreprinse în ultimii ani de către ministrul Marga, învățământul de limba și literatura română rămâne închisat în anacronisme care nu fac decât să-i îndepărteze pe elevi. La aceasta contribuie din plin un corp didactic prost retribuit, în mare parte deprofesionalizat, mediocru, coruptibil, tributar și azi ineptei industrii de comentarii clișeizate, găunoase, primitive, de pe vremea lui Ceaușescu, întreținute și azi de aceiași oameni, vechi activiști de pionieri și UTC etc. Îngropat sub clișee patriotarde, sub stereotipii infantil-sforăitoare și formule-șablon preluate necritic, fără nici o legătură vie cu opera, dar mai ales cu sensibilitatea tinerilor de azi, Eminescu se vede transformat, cum s-a mai spus, într-o mumie intangibilă, într-un sfânt de mucava, iar discursul oficial despre el a devenit o litanie bombastică oficiată într-o limbă moartă. Au loc festivaluri, comunicări Eminescu, dar interpretările critice noi, cu adevărat profunde și fecunde, sunt puține (una dintre ele aparține lui Mircea Cărtărescu, autorul unui mult înjurat, dar prost citit și încă și mai prost înțeles text din grupajul „Dilemei“), cât despre mult clamatele noi exegeze, ce să mai vorbim. În cel mai bun caz, ele sunt rămase la standardele imediat postbelice. Din monografia lui G. Călinescu sunt păstrate doar pasajele encomiastice, iar Negoïtescu aproape că nu e luat în discuție.

Merită să citez aici câteva fragmente dintr-o scrisoare a unui elev din Râmnicu-Vâlcea, Marius Chivu, trimisă pe adresa „Dilemei“. „D-voastră știți, d-lor, care ați luat foc când l-ați văzut discutat pe Eminescu, că «luceafărul poeziei românești» (...) este de-a dreptul, nu ignorat, ci urât de elevii obligați să-l studieze o sută de ore de clasă înghițind în silă citate și comentarii mai laudative decât omagiile dedicate soților Ceaușescu la ceas aniversar? (...) Un elev căruia îi cade Eminescu la un examen (oricare-ar fi el, teză, bacalaureat, olimpiadă) e terorizat pentru că își închipuie (de fapt, așa a fost învățat) că trebuie să scrie o introducere și-o încheiere de cel puțin o pagină în care să laude cât mai original, dar vai! atât de convențional și de grotesc. Elevii sunt într-o confuzie totală. Dacă-i întrebi care este poetul lor preferat răspund fără să clipească Eminescu, dar nu pentru că-l iubesc și îi iubesc opera, ci pentru că «toată lumea vorbește așa de frumos despre el». Nu contest faptul că sunt și excepții, dar aici mă refer la această categorie extrem de numeroasă. «Revoltă eminesciană», «complot antinațional», «sacrilegiu», «acțiune antinațională», «conspirație» etc.! Nimic din toate acestea, de fapt, o redescoperire a lui Eminescu, o aerisire binevenită pentru ca poetul să poată respira din nou. Îngroparea în laude nu-l ridică pe poet în ochii cititorului“. Dacă astăzi se poate vorbi, uneori, firesc și decent despre Eminescu în România, asta se datorează și „Dilemei“ 265.

S-a spus că numărul în cauză „îl contestă pe Eminescu“. Fals! Sau, ca în bancul despre cei patru evangheliști, cei zece „contestatari“ au fost doi, dintre care unul îi nega doar doctrina politică, iar celălalt, fără a-l contesta neapărat ca mare poet, afirma doar că „poezia lui Eminescu îl lasă rece“, și că proza eminesciană e desuetă. Alte „contestări“ punctuale pun în cauză formula „poet național“, teatrul (de altfel, orice specialist de bun-simț știe că teatrul eminescian, fragmentar, nu poate fi jucat), invocă modesta valoare estetică a *Doinei* și relativizează valoarea caietelor eminesciene, considerate de Constantin Noica drept „opera capitală a cul-

turii române". „Contestări“ De fapt, e vorba de exprimarea unor critici benigne, înduioșător de cuminți în raport cu reacțiile disproporționate care au urmat.

Principalele victime ale acestor reacții au fost Cezar Paul-Bădescu și T.O. Bobe. Spun „victime“, pentru că ei nu au pus nici un moment în discuție valoarea opereii lui Eminescu. Dimpotrivă. Însă Cezar Paul-Bădescu, „vinovat“ de realizarea acestui număr tematic, trebuia „sanționat“. Cum? prin minimalizare condescendentă: „cine e acest Cezar Paul-Bădescu?“, sau prin răstălmăcire. S-a mers până la a reproșa „argumentului“ semnat C.P.-B. din deschiderea grupajului că nu e „un capăt de drum al unei exegeze serioase“, când de fapt tânărul autor își făcuse doar datoria de publicist prin punerea în discuție a unei teme „fierbinți“. Unii au răstălmăcit cu bună știință afirmațiile sale la timpul trecut, transcriindu-le la prezent. De pildă, o referire a lui C.P.-B. la un episod petrecut în liceu: „Poezia lui Eminescu nu mă încânta, de fapt ea nici nu exista pentru mine decât cel mult ca obligativitate școlară – era deci lipsită de substanță“, va fi preluată astfel de o serie de comentatori indignați (între care se numără, din păcate, și un intelectual de talia d-lui Eugen Simion): „Poezia lui Eminescu nu mă încântă, de fapt ea nici nu există pentru mine“ (vezi *Cazul Eminescu...*, p. 110). Iată cum lumina unei stinse afirmații de care C.P.-B. s-a dezis pe parcurs îl... urmărește încă. În ce-l privește pe T.O. Bobe, un tânăr poet foarte talentat, deținător inclusiv al unui premiu Eminescu (!) pentru debut în poezie și nominalizat de numeroase instituții de prestigiu, el nu numai că nu l-a „contestat“ pe Eminescu, ci chiar îi ia apărarea în contra adulțitorilor lui de ocazie. E adevărat că într-un mod destul de... cum să-i spun? deocheat: „Răstignit, în proiecție, pe simbolul culturii române – Ateneul – Eminescu îndură pacient despuierea sa de croiala nemțească a poeziei și înfășurarea unui prea sumar prosop encomiastic pe sub care se nutresc cu sârg bigoții literaturii“. Avem de a face nu cu un contestatar, ci cu un admirator al lui Eminescu, iritat de găunoșenia festivist-hagiografică. Denunțând sanctificarea ieftină a lui Eminescu, transformat într-un Iisus Christos român, el notează: „Nu e de mirare că în această legendă a lui Eminescu nu își au locul nici Perpessicius, nici Petru Creția. Rectitudinea spiritului critic, neînsoțită de teatralitatea gesturilor liturgice, este exilată într-o periferie a speciozității prăfoase, incapabilă de inspirația iluminată. Poezia este un «ce» mistic, profanat de scrutarea lucidă, însă consolidat de conforturile parafrazelor găunoase și ale romanțelor cântate de Revelion înaintea Periniței“. E drept că, luat de valul pamfletar, T.O. Bobe sare peste cal scriind că „TVR transmitea întruna șlagărul soților Teodorovici, în prezent decedați ca urmare a unui totuși regretabil accident rutier, șlagăr al cărui refren lălăie: «De-om avea sau nu dreptate,/ Eminescu să ne judece». Accidentul nu e *totuși* regretabil, ci regretabil. În rest, e dreptul lui să nu-i placă un cântec sau o statuie, fie ea și a sculptorului Gh. Anghel din fața Ateneului. Și e dreptul lui să o spună pe șleau, fără ipocrizia care domnește în lumea culturală (și nu numai culturală) românească. Faptul că unui critic precum Alex. Ștefănescu îi place statuia în cauză, nu e un motiv ca T.O. Bobe să fie pus la zid pentru că nu-i place. Iar faptul că Răzvan Rădulescu afirmă sus și tare că poezia lui Eminescu îl lasă rece nu îi dă dreptul lui Alex. Ștefănescu să îl califice, superior, drept „handicapat“, mai ales că el însuși declara că nu suportă ironia lui Caragiale... E, iarăși, posibil ca numele (pseudonimul) „T.O. Bobe“ să-i fi amuzat atât de tare pe „apărătorii“ de ocazie ai lui Eminescu încât aceștia l-au transformat într-un fel de simbol al antieminescianismului, confundându-l, adeseori, cu Răzvan Rădulescu și punând pe seama lui cuvintele celui din urmă.

Să trecem, așadar, la „cazul“ Răzvan Rădulescu, prozator de talent cu două cărți la activ la acea dată, muzicolog, regizor de operă, scenarist, dar... anonim în

Strage mea ! :

„... deși tu mi ai răstălmăcit
câștii mi potea fi indiferent, dar
acum mi place la Tui de gust,
și care au familie mi și amare
și zi natural dar eu, puțin
de natură a aduce D. de cum
construcțiile cea mai sau din toate,
a lăsat să le fiu de rău și să
primit. Timpurile în care s'au
jurnal sunt în adevăr atâtea,
o nouă „... și cu o nouă. Nimeni
Povestea e ai una de omi de căl
tina.

„... și tu mi ai răstălmăcit
câștii mi potea fi indiferent, dar
acum mi place la Tui de gust,
și care au familie mi și amare
și zi natural dar eu, puțin
de natură a aduce D. de cum
construcțiile cea mai sau din toate,
a lăsat să le fiu de rău și să
primit. Timpurile în care s'au
jurnal sunt în adevăr atâtea,
o nouă „... și cu o nouă. Nimeni
Povestea e ai una de omi de căl
tina.

M. Eminescu către Veronica Micle. 31 martie 1882.
(Anul este adăugat, cu cerneală violetă, de Veronica Micle.)

ochii celor care nu vor să vadă decât ce le convine. Sigur că, luat la bani mărunți, obiectiile la adresa poeziei lui Eminescu din articolul său (altminteri simpatic, bine scris, plin de vervă) se dovedesc a fi extrem de subțirele. În fapt, Răzvan Rădulescu nu face decât să își exprime distanța față de retorica romanticismului înalt și rezervele față de caracterul național și universal al liricii lui Eminescu, atâta vreme cât „universalitatea este o problemă de traducere și circulație“. Și o face, iarăși, franc, onest și jovial, spre deosebire de inchiזורii săi total lipsiți de umor și de simțul relativității. Însă nu Eminescu e vinovat pentru slaba traducere și circulație a operei sale în străinătate. Cât despre retorica romantică, e un adevăr la mîntea cocoșului că s-a perimat între timp. Spune Răzvan Rădulescu: „Și proza lui Mihai Eminescu mă lasă rece. Este sub nivelul minimei lizibilități, cel puțin astăzi, și nu are nici pe departe savoarea textului lui Filimon sau Kogălniceanu. Eminescu trece drept un mare creator de limbă română, un mînuitor fără pereche al cuvintelor rare, al aliterăției, posedând știința alchimiei expresive. Dimpotrivă, citiți sau recitiți *Geniu pustiu* sau *Cezara* sau *Avatarii faraonului Tlă* și vă veți trezi în fața unor texte greoaie, confuze la nivel sintactic, incapabile să construiască un loc al acțiunii, un timp, o atmosferă, împănate cu franțuzisme ridicule (...) cu dialoguri de un

neverosimil acut și o schelărie a ideii alambicată și subredă“. Aici lui Răzvan Rădulescu rigoarea și logica argumentației îi joacă o festă cam jenantă, întrucât aliterția e un procedeu liric, nu unul prozastic. Într-adevăr, Eminescu nu a reușit să-și facă mâna pentru proză în aceeași măsură în care a reușit în poezie, însă proza lui ascultă de alte legi decât cea pe care o apreciază Răzvan Rădulescu. Lăsând la o parte retorica, proza Romantismului înalt e una de imaginar, o proză, în fond, arhetipală, fantasmatică. În rest, este dreptul său să-i placă mai mult poezia lui Mumuleanu decât cea a lui Eminescu (în definitiv, gusturile nu se dispută) și proza lui Filimon sau Kogălniceanu mai mult decât proza eminesciană. Asta nu înseamnă că e o nulitate bună de pus la zid. Din contra. E un prozator care cultivă rigoarea compozițională, rafinamentul și umorul, un autor plin de savoare și e firesc să admire aceste calități în textele altora. E, de asemenea, un histrion, un tip coleric, fără complexe artistice și cu multă personalitate, capabil de mari nedreptăți din exces de subiectivism. Să-l condamnăm pentru asta? Ar fi ridicol. E cazul totuși să-i atragem atenția că Eminescu nu a fost „lipsit cu consecvență de detașare și umor în totalitatea scrierilor sale“. Umorul parodic, licențios uneori, nu lipsește din scrierile lui Eminescu, unele dintre ele celebre, precum *Antropomorfism*. În general, imaginea „de la distanță“ a lui Răzvan Rădulescu despre Eminescu este cea creată de o anumită parte a corpului didactic și de portavocile ceașismului. În antologie există o replică pe cât de indignată, pe atât de morocănos stupidă, de activist cultural mărginit, aparținând bătrânului profesor Tudor Opriș de la liceul bucureștean Gh. Lazăr (pe care l-a absolvit, cu ani în urmă, și Răzvan Rădulescu...). Cu un asemenea profesor, să te mai miri de „ieșirea“ sa polemică!? Iar proiectul caricatural de statuie „la marginea mării“ pe care îl imaginează tânărul prozator în finalul articolului său e o probă de fantezie amuzantă, în care dă cu tifla mitologizării morocănoase și „mediocrității elogiilor“. Și apoi Răzvan Rădulescu nu îi neagă propriu-zis valoarea lui Mihai Eminescu: „Nu am nici o afinitate cu poezia lui Mihai Eminescu. Îi pot recunoaște meritul de a fi fost mai mult decât onorabil poet de secol XIX, născut în mod nenorocos într-o perioadă în care limba română literară nu se așezase, silit să-și irosească talentul și energia în găsirea rosturilor unei limbi rebele și, din punct de vedere al artei scrisului, cam primitive. Nu cred (...) în socotelile diverșilor matematicieni și ingineri care numără vocalele din poeziile antume ale lui Mihai Eminescu, apoi le împart la numărul cuvintelor, înmulțesc cu numărul strofelor și obțin numărul de aur, dovedind prin aceasta că operele poetului sunt perfecte, după cum nu cred nici în cei care dovedesc genialitatea lui Da Vinci, arătând că toate picturile sale se pot înscrie în diferite figuri geometrice“.

Un alt „contestatar anonim“, un „neica nimeni“ este, pentru unii, Cristian Preda, unul dintre cei mai avizați și mai aplicați cunoscători ai liberalismului doctrinar din tânăra generație de politologi români. El are, în linii mari, dreptate atunci când afirmă că „deși cultura română cunoaște polemica, esența ei actuală este idolatrizarea, sanctificarea fondatorului; dimpotrivă, marile culturi sunt cele în care administrarea clasicizării este urmarea unei radicale puneri sub semnul întrebării. Făcând o regulă din intangibilitatea autorilor care o ilustrează, prima specie de cultură e lipsită de viață, ea seamănă cu un cimitir al pasiunilor stinse: cealaltă specie, în care totul e analizat rațional, în care nimic nu scapă contestării, e o cultură vie, una care poate fi comparată cu un dialog nesfârșit...“. I se poate reproșa autorului un anume maniheism reducăționist și un exclusivism ideologic de dragul demonstrației. În ceea ce privește gândirea politică a lui Eminescu, pe care o consideră „rudimentară“, „realmente nulă“, e vorba de o afirmație, într-adevăr, hazardată, nepermisă la un profesionist. De altfel, într-o replică dată unei... replici a lui Toader Paleologu, Cristian Preda recunoaște că a exagerat pentru a provoca mințile con-

cetățenilor săi. Nu a reușit, adaug eu, pentru că a procedat după principiul lui Murphy: „Dacă nu poți să convingi, măcar enervează-i“. Din faptul că Eminescu nu a lăsat o reflecție sistematică în domeniul gândirii politice, ci doar articole și studii de ziar (ceea ce este riguros exact), nu înseamnă că nu avea o gândire politică *sistemică*, bine articulată și avizată, iar punerea lui pe picior de egalitate în această privință cu Caragiale sau... Coșbuc sau limitarea lui la zona pamfletului ideologic e cel puțin riscată. Apoi, faptul că Eminescu îl citea pe Torqueville prin grilă conservatoare și că nu adera la ideile unui pozitivist și raționalist liberal precum John Stuart Mill (simpatizat însă de Titu Maiorescu și de „nucleul dur“ al Junimii) nu dovedește decât că Eminescu era un conservator fiziocrat și organicist, un conservator anti- sau ne-liberal, necum o nulitate în materie. Din păcate, pentru Cristian Preda, format în spiritul raționalismului european, liberalismul este un fel de pat al lui Procust ideologic. Însă reacțiile la cald pe marginea articolului său, departe de a aduce contraargumente pe măsură, nu sunt decât spumegații incontinente, injurii sau răstălmăciri.

Atât Răzvan Rădulescu, cât și T.O. Bobe sau Cezar Paul-Bădescu fac parte dintr-o generație care a cunoscut pe propria piele „binefacerile“ propagandei ceaușiste. Toți trei au făcut liceul în anii '80, într-o perioadă în care învățământul mediu românesc de limba și literatura română se transformase (cu puține excepții) într-o cazarmă de indoctrinare naționalist-comunistă. Era firesc, legitim și sănătos să reacționeze astfel.

Serios, cumpănit, istoricul literar Z. Ornea nu neagă faptul că „Eminescu e cel mai mare poet al românilor“. Nu neagă nici măcar, cum s-a spus, caracterul său de „poet național“, ci, ca și Nicolae Manolescu, îl pune în discuție, îl relativizează, întrebându-se dacă „admit alte popoare un poet național“ și dacă da, cum se face că ei sunt „revoluționari și progresiști“, nu „reacționari și paseiști“. Întrebări, repet, retorice, la care autorul articolului evită să dea un răspuns: „Nu spune asta multe despre *psibe*a României profunde?“ Poate că da. Oricum, ce e „blasfemiator“ într-o punere calmă în discuție a unei formule care nu e bătută în cuie? Și, la urma urmei, de ce unul și nu mai mulți poeți naționali? De ce doar Eminescu și nu Blaga, Arghezi?... „Monomania poetului național unic“ este pusă în discuție și de Șerban Foartă (un alt fals detractor), dar și de către un contraopinent precum George Pruteanu, într-o replică indignată, altfel contradictorie și superficială. Același George Pruteanu care considera că a zeflemisi unele creații artistice kitsch dedicate poetului înseamnă a-l înjosi... În fine, Z. Ornea consideră nocivă formula lui Constantin Noica (lansată, de fapt, de N. Iorga, după model biblic) „Eminescu – omul deplin al culturii române“, specialist în matematică, fizică, biologie etc. ... De vină, țin să adaug, nu e C. Noica (e, în definitiv, o opinie pornită dintr-un prea plin afectiv, pe marginea căreia se poate discuta), ci instituționalizarea ei ca dogmă prin intermediul școlii și nu numai.

Nici Nicolae Manolescu nu a fost mai puțin atacat, pentru că, vezi Doamne, ar fi propus „o despărțire de Eminescu!“ Evident metaforică, expresia viza doar o reevaluare critică și exegetică a operei poetului menită a ni-l reapropia după decenii de înstrăinare prin encomioane ieftine. Pentru o reevaluare a imaginii la nivelul mentalului colectiv pledează articolele lui Bogdan Lefter și Alexandru Paleologu, impresionante prin echilibru și eleganță respectuoasă.

În fine, dar nu în ultimul rând, articolul *Fapte* al lui Mircea Cărtărescu propune o biografie realizată din colaje, din informații de arhivă și mărturiile ale unor persoane / personalități ale epocii care l-au cunoscut direct pe poet. Rezultă un portret care, celor obișnuiți cu imaginea romantizată, pudibond, pios cosmetizată, a unui Eminescu serafic, li se va părea blasfemiator, dizgrațios. Cum să spui că

Eminescu era păros, că avea platfus, că era dezordonat, neîngrijit sau că, în anumite momente ale existenței sale, „nu arăta în nici un fel a poet?” Că Veronica Micle îi spunea Titi, iar el îi spunea Nicuța? Numai că acești domni scandalizați de faptul că un poet genial poate fi prezentat și în ipostaza lui omenească de toate zilele se prefac a trece peste unele ipoteze extrem de interesante ale articolului, cum ar fi aceea privind faptul că Eminescu nu a suferit, de fapt, de sifilis (pentru care a fost tratat în mod eronat și până la urmă nefast), ci de sindromul maniaco-depresiv ereditar (diagnosticat într-o primă instanță). Eminescu victimă a unei erori de diagnostic – iată o temă de meditație! Și se prefac a ignora acest fragment cu tâlc: „Știa perfect cine este: Eminescu nu este un vanitos mărunț, de felul celor care abundă în lumea literelor, are însă un sentiment înaintat despre sine și nu mai este îndoială că se socotește cel mai mare poet al vremii”. Un portret la mâna a doua, se va spune, parțial și necredibil – dar oare imaginile noastre postume nu sunt la fel de „prefabricate?” Uităm prea des că oamenii geniali nu sunt numai genii, ci și oameni, că pe un geniu îl poți venera dar nu-l poți iubi ca pe un om... Acesta e mesajul implicit. În doar câteva pagini, articolul reușește să fie, în același timp, o proză nonficțională de mare forță și de un tragism autentic. Se uită, de asemenea, că Mircea Cărtărescu este autorul unuia dintre cele mai pătrunzătoare eseuri despre imaginarul eminescian (*Visul Chimeric*) și că, practic, întreaga sa operă, culminând cu *Levantul și Nostalgia*, este, în spirit, afina vizionarismului eminescian cu care stabilește un emoționant dialog peste timp și mode. Cum ar fi putut oare să îl „blasfemieze” pe un mare poet care l-a ajutat să se descopere pe sine?

Din fericire, evenimentele recente au arătat că o nouă imagine populară a lui Eminescu e pe cale de a se naște. Aceea a unui Eminescu mare poet, dar și extraordinar de uman, strălucitor și vulnerabil, dar fascinant, complex, viu. Iar această imagine nu s-ar fi putut naște fără spargerea crustei clișeizante pe care acest număr al „Dilemei”, cu bunele și relele lui, a reușit-o.

NEVOIE DE EMINESCU

Simion Gociu

Cernăuți

Întors de la Kiev, în preajma momentului jubiliar Eminescu, și aducându-mi aminte de promisiunea d-lui Teofil Bauer, șeful Administrației regionale de stat Cernăuți, la una din ultimele conferințe de presă, precum că pe noi, românii, ne așteaptă o mare sărbătoare: dezvelirea monumentului Marelui nostru Poet Mihai Eminescu, anume în ziua de 15 ianuarie, m-am grăbit la locul cu pricina să văd cum se desfășoară lucrările și...

Așa precum era și de așteptat, acolo, în scuarul de la intersecția a cinci străzi, nu am găsit pe nimeni. O trecătoare, grăbită, traversa scuarul. În rest, un înveliș subțire de omăt și promoroacă, un cer posomorât deasupra, plumburiu. Iar lângă simbolical postament am văzut un vreasc. Și m-am întrebat: să fi căzut în timpul nopții dintr-un tei din preajmă? Că nu o fi crenguța depusă de Emil Constantinescu, cetățeanul român și admiratorul lui Eminescu. Prea mult timp a trecut de atunci. Ce-i drept, rămurica aceea de tei s-a odihnit pe postament mai multe săptămâni în șir. Măturătoarele nu îndrăzneau să o înlătore de la locu-i. Ea, într-un fel oarecare, simboliza dragostea românului față de netrecătoarele valori eminesciene, că mai scumpă s-a dovedit a fi ea decât coșul de flori aranjate frumos în trei culori: albastru-galben-roșu, deus acolo dintr-un aranjament protocolar...

Prin urmare, vântul ce s-a zbuguit noaptea prin coroanele teilor din preajma văduvitului postament al monumentului pe care ar fi trebuit să-l dezvelim astăzi a rupt acel vreasc, el căzând chiar lângă soclul pustiu și rece. Ori o fi, poate, simbolizând altceva? Vreascu!

În aceeași zi, când Excelența Sa Emil Constantinescu, Președintele României, a depus coșul cu flori tricolore, și acea rămurică de tei, Excelența Sa Leonid Kucima, Președintele Ucrainei, după ce a depus la postament un coș cu flori bicolore: galben-albastru, i-a întrebat pe românii adunați acolo:

- Înălțăm monumentul acum sau așteptăm ziua de 15 ianuarie 2000?
- Acuma! au răspuns românii în cor și încurajați de cele auzite.
- Ați înțeles, domnule Bauer, ce vor românii?

Excelențele lor s-au întors la Kiev și la București continuând să trudească întru binele prosper al celor două state și al celor două popoare. Noi, românii, am rămas la Cernăuți încălziiți de mari speranțe.

... Nu știu dacă și astăzi se află acolo acel vreasc, pe care l-am văzut dăunăzi. Sau poate altul o fi căzut prin preajmă, amintindu-ne că speranțele noastre sunt asemenea acestor vreascuri. Timpul le usucă și vântul le împrăștie după bunul lui plac. Iar noi ne mai convingem încă o dată că grea, întortocheată și nemaipomenit

de lungă este calea întoarcerii Poetului în orașul adolescenței sale. În această zi nici chiar muzeul nu a fost inaugurat, cu toate că lucrul acesta urma să se întâmple cu vreo zece ani în urmă. Avem doar o simplă expoziție organizată în cinstea jubileului eminescian într-un oarecare alt muzeu...

15 ianuarie 2000

Se zice că numai scoicile rănite nasc mărgăritare. Personal, nu am văzut cum se rănește scoica și cum se naște mărgăritarul. Cică ar fi un secret cunoscut de către pescuitorii de perle.

Dar ce naște un suflet rănit? În ultimul timp, îmi vine să cred, și tot mai mult, că în rezultatul rănilor sistematice, la început apare revolta, care se stinge treptat, lăsând loc umilinței. Iar umiliința, la rândul ei, atrofiază sentimentul demnității. Și atunci ai în față ceva incolor, impersonal, docil.

Dar ce te faci cu cei care se opun umilirii? Invenezi cântecul de adormit spiritele? Și dacă nu toți adorm vrăjiți de cântec? Le astupi gura cu moțocul? Și dacă nu toți primesc moțocul în gură? Probabil că va trebui să explici cumva situația. Bunăoară, ieși în fața mulțimii și o calmezi, chipurile, au fost niște emoții, pe care nu trebuie să le luăm în seamă...

Pornind de la cele spuse mai sus și încercând să fiu în unison cu cei pe cale să breveteze procedeul atrofierii sufletelor, voi spune, ca și cu alt confrate al meu de la un alt ziar, că „în pofida deziluziilor provocate de reținerea pe undeva a mult întârziatului monument“, sărbătorirea aniversării lui Mihai Eminescu, poetul nepereche, la Cernăuți, a reușit... Da, și tot vorba aceluia confrate al meu, a reușit să ne trezească în suflete sentimentul unor naufragiați „în marea de amar și cu impresia opresivă că alcătuirii programului n-au avut știre de ceea ce fac“. Sunt de acord cu acest confrate al meu care, indiscutabil, a rostit un mare adevăr în legătură cu semnalarea naufragiului spiritual și gustul amar, dar nu pot fi de acord cu afirmarea că alcătuirii programului „nu au știut ce fac“.

Să fi fost chiar așa, alcătuirii ne-ar fi lăsat pe noi, românii, să ne rupem capetele zicându-ne: poftim localul, organizați sărbătoarea. Bănuiesc, însă, că au știut bine ce fac și că au urmărit scopul de a ne impune să trăim încă o dată complexul inferiorității. De ce, să zicem, ne-am exprima într-o românească frumoasă, dacă prezentatorul poate veni în scenă cu o bălbăială verbală? Trebuie să arătăm, fără voia noastră, publicului spectator că suntem niște bălbăiți. Și cine ar putea pune mai bine la cale această bălbăială: noi sau organizatorii? Desigur, ultimii, deoarece ei regizează sărbătoarea. Nouă ne-ar fi fost rușine să facem acest lucru. Și ca să rămânem complexați de inferioritate, pentru unii s-a cântat de adormirea spiritelor, altora li s-a băgat moțocul în gură, iar despre cei neadormiți și neîmpăcați cu moțocul s-a spus că au emoții. Și emoțiile, știți cum sunt ele – trecătoare. Ca demnitatea ce se atrofiază din pricina durerilor provocate cu tactică meticuloasă și insistentă...

Pilula ne-a fost servită. Noi am înghițit-o. Ca și pe multe alte pilule. Cineva jubilează, cineva se închide ca scoica în sine înțelegând că Eminescu este Lacrima pe sufletul unui neam. Și acolo, în adâncurile nebănuite ale acestui suflet rănit, din Lacrimă se naște Mărgăritarul. Și Mărgăritarul din acest suflet de neam este Credința. Și Credința ne învață că, până la urmă, triumfă Adevărul și că cele veșnice rămân, că toate sunt trecătoare, toți sunt trecători: și regizorii de sentimente, și cei cu sentimentele regizate. Rămâne viu și neadormit Mărgăritarul. El este Ochiul de Veghe. Cum să închizi acest Ochi de Veghe în acest Suflet de Neam și cum să închizi Ochiul de Veghe din sufletele celorlalte neamuri? Fiecare neam are câte un Ochi de Veghe.

Să învățăm a pretui acest Adevăr. El ne aparține, prin acești Ochi de Veghe, tuturor semințiilor pământesti.

22 ianuarie 2000

Când am nevoie de refugiu sufletesc, miruitoarea liniște mi-o pot dăruți numai cuvintele. Mă retrag între ele nu pentru a le păstori, ci pentru ca ele să-mi păstorească sufletul cu harul înțelepciunii. Între ele trăiesc adevărata liniște spirituală, odihnitoarea tihnă, în care mă regăsesc cu fiecare cuvânt ce-mi trece prin suflet, gândurile pribege să mi le adune în jurul lor ca la un miracol al luminii.

Acel izvor de nesfârșită tămăduire nu mă lasă pradă deșertăciunilor ce roiesc dincolo de hotarele cuvintelor. Departe de aceste deșertăciuni, savurez adevăratele plăceri, pe care ni le poate prilejui cel mai mare păstor – Limba Maternă. Întreaga fire culege cu râvnă virtuțile alese. Noblețea cuvintelor devine și noblețea mea. Înțelepciunea lor sporește înțelepciunea mea și îmi dau seama că nu-mi trebuie alt blazon, că toate celelalte sunt numai niște închipuiri sterpe și trecătoare, precum trecătoare e lumea cu tot ce e lumesc, cuvântul rămânând deasupra a tot și a toate fără a avea nevoie de sceptru și coroană. *Că la început era Cuvântul, și Cuvântul era Dumnezeu, și Dumnezeu era Cuvântul.*

Date fiind cele spuse mai sus, noi ne trăim viața alături de Cuvânt, prin Cuvântul ce devine Credință ca viața noastră să capete sens. Iar cel care ne învață cu adevărat cum să iubim Cuvântul, tot prin Cuvânt a venit la noi și lângă Cuvânt se află. Deschid cartea Lui, precum ai deschide ușa unui templu, în care Cuvintele mă întâmpină mirându-mă cu harul dragostei și eu le văd după chipul și asemănarea Lui. Acolo, Cuvintele sunt însuși sufletul Lui. Și eu mă găsesc în ele devenind o părticică din sufletul Lui. Alături de alții ca mine, prin El, simt Neamul, respirația neamului, înălțarea acestui Neam întru purificare. Și zic: „Iată poporul ales de Dumnezeu în cele patru unghiuri ale Pământului blagoslovit de venirea Lui“. A fost așteptat întotdeauna, precum și prezent a fost la fel întotdeauna prin ctitorii de mănăstiri și păstori de Miorițe. Duhul Lui prin Duhul Marelui Anonim a viețuit în duhul Neamului meu, până a sosit timpul când trebuia să poarte un nume.

Eminescu a fost numele lui.

Miracolul fiind săvârșit, ni s-a făcut și dreptatea: îl avem în toate cuvintele Limbii Române adunate în miraculosul templu ce nu va conține în veci să ne cheme întru înălțare.

Iată de ce, când avem nevoie de un refugiu sufletesc, miruitoarea liniște mi-o găsește între cuvinte...

29 ianuarie 2000

Personalități bucovinene

TEODOR BALAN, CULEGĂTOR ȘI EDITOR DE DOCUMENTE

Harieta Mareci

Suceava

De multe ori, între *istoric* și *editor de izvoare* se face o distincție nejustificată; spunem „nejustificată” pentru că, în cazurile fericite, ambele ipostaze țin de o singură persoană. Mai ales în faza de organizare a disciplinei, munca istoricului se confundă cu cea a culegătorului și editorului de documente. Vasile Pârvan remarcă, la rându-i: „Trebuie să fii istoric pentru ca să fii bun adunător de izvoare”¹.

Lămuritoare pentru „chestiuni considerate încă obscure sau nepuse în adevărata lor lumină”², izvoarele n-au fost și nici nu sunt „bogăție lumească”; istoricii, însă, au găsit în ele „bogăția spirituală a neamului”³. Împrăștiate prin arhive, zăcând în biblioteci mănăstirești sau în colecții particulare, cele ce reprezentau „fundamentul neclintit al adevărilor istorice”⁴ trebuiau descoperite. Nu o dată în decursul vremii, încercarea de recuperare a lor a dobândit evidente scopuri politice. „N-am avut pe ce să ne întemeiem și să ne apărăm dreptățile clama, în 1843, Mihail Kogălniceanu în al său *Cuvânt pentru deschiderea cursului de istorie națională* la Academia Mihăileană⁵. Asemenea lui, apelurile lansate de Aaron Florian, Nicolae Bălcescu și Vasile Alecsandri pentru strângerea și tipărirea izvoarelor aveau ca scop aflarea „temeiului legiurilor și istoriei țării”⁶. Se căuta proclamarea individualității și unității românilor, precum și justificarea existenței proiectului ideal al unui stat unificat. Condițiile generale ale vieții politice și intelectuale, marcate de intensificarea mișcării naționale în teritoriile aflate sub stăpânire străină, impuneau reliefaarea valorilor proprii și amplificarea lor prin argumente istorice. Era firesc ca și în Bucovina, valorile autohtone să fie evidențiate. Astfel, în spiritul promovării intereselor românești, Eudoxiu Hurmuzachi își propunea alcătuirea unui corpus de documente, cercetând asiduu arhivele europene. Cele peste 3 000 de documente, care au pus bazele colecției ce-i poartă numele, au fost donate, ulterior, României, statul care se făurea și către care-i erau îndreptate „și cugetul și mintea”⁷. Vremurile impuneau „întoarcerea spre trecut”, iar documentele permiteau cunoașterea acestuia altfel decât prin intermediul rapoartelor oficiale ale cabinetelor politice. La cumpăna dintre secole, Dimitrie Dan, autorul ciclului de monografii intitulat *Popoarele Bucovinei (Die Völkerschaften in der Bukowina)*, credea că acțiunea de identificare și semnalare a izvoarelor, chiar și în reviste, era modalitatea prin care se dovedea „urbi et orbi că, nu demult, stăpânii gliei românești din Bucovina au fost români, boieri și răzeși”⁸. Cazul lui Dimitrie Dan n-a fost singular, aceleași preocupări vădindu-le folcloriștii Simion Florea Marian, Constantin Morariu, Ion Gh. Sbiera. Totuși, fără a le minimaliza contribuția adusă la îmbogățirea patrimoniului cultural bucovinean, demersurile întreprinse de aceștia pot fi considerate

doar inițiative specifice epocii, cu posibilități limitate de realizare și cu tot atâtea metode de publicare, câți editori erau.

Cu timpul, depistarea și culegerea vechilor înscrisuri a devenit un imperativ al cercetării științifice propriu-zise; în slujba lui s-au angajat istoricii Ion Nistor, Alexandru Vitencu, Teodor V. Stefanelli care, ca și universitarii cernăuțeni Sigmund Herzberg-Fränkell, Raimund Fr. Kaindl, Frederik Ziglauer Blumenthal, Wladimir Milkowicz, au încercat să aducă, prin glasul documentelor, contribuții la cunoașterea trecutului acestei provincii. Asemenea eforturi erau cu atât mai necesare, cu cât Bucovina apărea în istoriografia universală (și, în primul rând, germană) ca teritoriul de limbă și cultură germană. Misiunea istoricilor nepărtinitori viza și valorificarea izvoarelor, cele care puteau să arate originea nobilă și trecutul glorios și, prin acestea, perspectivele și locul neamului românesc în concertul națiunilor europene. În plus, Consiliul arhivistic de la Viena (K.K. Archivrath) și Institutul pentru Cercetarea Istoriei Austriei (*Institut für Oesterreichische Geschichtsforschung*) supravegheau activitatea de „adunare, selecționare și orânduire a documentelor după cerințele științei”⁹, așa încât materialul arhivistic să poată fi utilizat de cercetători. Era, de fapt, o aplicare practică a principiilor formulate de către reprezentanții Școlii istorice austriece care, alături de istoricii francezi și germani, introduceau în diplomația europeană metode noi, unitare și logice, de publicare a izvoarelor¹⁰.

Într-un astfel de mediu, în atmosfera universităților din Cernăuți și Viena și sub impulsul „nevoii de temeieri, nu de considerații generale”, s-a format personalitatea poate cea mai legată de arhivele și de documentele bucovinene: Teodor Balan. Cu un seminar de paleografie slavă, urmat la profesorul Milkowicz, cu unul de paleografie latină și germană, finalizat sub îndrumarea lui Przi Bram, cu o metodologie de a scrie istoria „așa cum a fost”, însușită de la von Ranke, prin Oswald Redlich, și cu numeroase ore de practică la Haus-Hof und Staatsarchiv în Viena, Balan se recomanda nu numai ca un bun cunoscător al limbii documentelor și al diplomatiei, dar, prin preocupările sale științifice, și ca un apropiat al istoriei Bucovinei¹¹. De altfel, anii petrecuți în capitala Imperiului Austro-Ungar i-au oferit satisfacția descoperirii unor izvoare referitoare la revoluția română de la 1848, material utilizat ulterior la redactarea câtorva studii istorice. Arhivele austriece dispuneau de valoroase fonduri documentare, întocmite riguros de-a lungul timpului, dar insuficient cercetate și valorificate, mai ales de către bursierii români.

Revenirea în țară, anii de profesorat și apoi cei petrecuți pe fronturile primului război mondial l-au determinat pe Teodor Balan să nu mai „insiste” asupra publicării documentelor bucovinene – idee mai veche, care îl frământase încă din studenție; atunci – mărturisea el – „credeam că se va găsi un număr de istorici români din Bucovina care să se ocupe de această publicație (...) foarte necesară pentru studiul provinciei care formează regiunea cea mai veche și mai interesantă a vechii Moldove”¹².

Totuși, istoricul care cercetase arhive mari, omul care văzuse arhive bogate deteriorate în timpul războiului, nu putea rămâne, după înfăptuirea idealului național, departe de eforturile generației sale, hotărâtă să orânduiască „izvoarele noastre istorice”¹³. Dorind să participe la acțiunea de organizare a materialului arhivistic, Balan și-a pus și timpul și cunștințele și energia la dispoziția Arhivelor Statului pentru Bucovina, ale căror interese le-a slujit încă de la întemeiere (din 1924, când lua ființă Comisiunea regională a Arhivelor, și până în 1942, când a părăsit această instituție, în urma numirii sale ca director al Bibliotecii universitare din Cernăuți). A fost prezent la toate lucrările comisiilor create cu scopul de a analiza situația arhivelor din întreaga provincie, întocmind, în acest sens, rapoarte

detaliat privitoare la organizarea materialului documentar, la condițiile de păstrare și la modul în care acesta putea fi valorificat¹⁴. Mai mult chiar, în baza unor cercetări întreprinse, pe cheltuiala proprie, Balan a identificat fonduri documentare ce conțineau informații despre Bucovina, dar care se aflau în posesia arhivelor poloneze; astfel, la Lemberg (Lwov), în Arhivele Naționale se găseau „dosare vechi privitoare la Tribunalul nobilimii și acte ale Curții de Apel (*Oberlandesgericht*)”, în timp ce la Stanislav (Ivano-Frankovsk) fuseseră descoperite mărturiile despre cezaro-crăiasca judecătorească a celui Forum nobilium „la care se judecau toate dările nobililor sau boierilor din Galiția și Bucovina până la anul 1848”¹⁵. Demersul său l-a determinat pe istoricul Ion Nistor (director al Comisiunii arhivistice din Bucovina) să solicite Ministerului de Externe român, prin intermediul Direcției Generale a Arhivelor Statului, demararea acțiunilor în vederea redobândirii „tuturor actelor și documentelor de interes istoric sau juridic privitoare la această zonă”¹⁶.

Perseverența de care Teodor Balan a dat dovadă la achiziționarea și conservarea fondurilor arhivistice din Bucovina nu a rămas fără urmări: timp de 18 ani (26 iunie 1924 – 1 septembrie 1942), sute de documente aflate în posesia autorităților de stat, județene, comunale, eclesiastice sau a colecționarilor particulari au fost depistate la Câmpulung Moldovenesc, Suceava, Cernăuți, Przemysl (Polonia). Adunate, studiate, transcrise – dacă era necesar – apoi, inventariate și depozitate la Arhivele Statului, ele urmau a fi puse în circuitul științific prin publicarea și utilizarea lor în cercetarea istorică, pentru că „istoria se scrie numai pe bază de izvoare. Lucrul acesta este atât de evident încât se poate spune că acolo unde lipsesc izvoarele istorice nu există nici istorie”¹⁷. Într-unul din materialele publicate în „Revista Arhivelor”, imediat după angajarea sa în Comisia arhivistică de la Cernăuți, Balan scria: „... documentele ne vor da dovadă de caracterul românesc al țării, de stăpânirea îndelungată, neîntreruptă și nedisputată a poporului românesc în Bucovina, asupra căruia în timpul din urmă elemente iresponsabile din alte țări caută să revendice drepturi care nu au existat niciodată”¹⁸. Era firească încredințarea istoricului, cu atât mai mult cu cât, după „unirea națională” din 1918 și în dorința de a explica nașterea statului unitar român, recuperarea trecutului prin valorificarea documentelor însemna înțelegerea prezentului. Importanța fondurilor arhivistice regionale sporea și prin aceea că, în decursul celor 143 de ani de tutelă austriacă, „actele și documentele oficiale din cancelariile stăpânilor străine” fuseseră ținute „departe de ochii cercetătorului român, iar acum, adunate și concentrate în arhivele României întregite” ele ofereau „știri și informațiuni cari nu se pot afla în vechile noastre arhive naționale”¹⁹. Motivați de același scop, Ion Lupaș, Silviu Dragomir, Andrei Veress, Alexandru Boldur ori L.T. Boga s-au preocupat de întocmirea unor colecții de documente menite să transmită „moștenirea unui număr cât mai mare de cititori”²⁰. Întrebarea pe care Teodor Balan o ridică în finalul articolului său era: în ce măsură se cercetaseră arhivele bucovinene, din moment ce „în Suceava nu a studiat nimeni, în Câmpulung numai Teodor V. Stefanelli, care a și publicat materialul adunat în ale sale *Documente câmpulungene*”²¹. Neînțemeiate, deci, putem considera acuzațiile pe care, în 1944, directorul Arhivelor din Cernăuți, Gheorghe Duzinchevici, i le adresa, indirect, lui Balan și potrivit cărora istoricul ar fi urmărit, prin organizarea materialului arhivistic, doar elaborarea unor lucrări care să-i poarte semnătura²². Dimpotrivă, Balan a îndemnat mereu la noi explorări știind că, și în acest caz, „câmp deschis pentru lucru este destul”²³, Bucovina dispunând de importante resurse documentare care, odată publicate, „vor servi mult neamului nostru în justificarea drepturilor sale”²⁴. La rândul-i, directorul general al Arhivelor Statului, academicianul Constantin Moisil, scria: „Nu sunt de părerea acelor arhivari, destul de numeroși și de învățați, cari susțin că menirea

unei arhive publice se mărginește la adunarea, păstrarea în bune condițiuni și catalogarea cât mai sistematică (...) a prețiosului material documentar. Dar atâta nu ajunge (...). Personalul ei (...) are obligațiunea morală de a contribui cu informațiile sale la cunoașterea, lămurirea și deslegarea problemelor istoriei naționale²⁵. Specialistul intuia anumite realități istorice, dar numai documentul autentic era cel care le confirma și nuanța concluziile; și pentru ca documentele să poată răspunde la întrebările istoricilor, se impunea publicarea lor în formula modernă și practică.

„Sporul de exigență”, revendicat de Teodor Balan în planul de editare a documentelor bucovinene, s-a datorat și formării sale la școala istorică vieneză, acolo unde, de la profesorul Oswald Redlich a învățat „cum trebuie să se scrie și cum nu este permis să se scrie istoria”²⁶. Utilizând în redactarea multora dintre lucrările lui documente din arhivele bucovinene, austriece, poloneze, Balan și-a întărit, și-a argumentat afirmațiile, căci, potrivit unui postulat arhivistice, „documentul, oricât de strâmt sau de larg ar fi sensul ce i se acordă, rămâne fundamentul neclintit al adevărurilor istorice”²⁷. Acestui principiu i-au fost subordonate majoritatea studiilor sale, generic numite „istorico-documentare”, referitoare la momentul 1848 (*Activitatea refugiaților moldoveni în Bucovina – 1848. Eudoxiu Hurmuzachi și memoriul Românilor ardeleni din luna februarie 1849, Un capitol din istoria politică a Bucovinei din anii 1848–1850. Colonelul Urban în Bucovina. Bucovina în anul 1848*) ori la primul război mondial (*Suprimarea mișcărilor naționale din Bucovina pe timpul războiului mondial, 1914–1918*). Uneori, imensa acumulare de material n-a mai lăsat istoricului timp să scrie și o „istorie”; alteori, istoricul însuși n-a dorit să depășească etapa culegerii și editării de izvoare, descoperind aici „locul dovedirii adevăratei erudiții”²⁸.

Parcursarea colecțiilor de documente sau a documentelor propriu-zise editate de Teodor Balan relevă existența a două direcții de cercetare: pe de-o parte, identificarea „stăpânilor satelor Bucovinei”, argument în demonstrarea „moldovenismului bucovinean”²⁹, pe de altă parte, surprinderea unor aspecte din viața și evoluția câtorva familii românești (Hurmuzachi, Onciul, Hasdeu) ori a unor personalități ale vieții culturale și politice din Bucovina (Dimitre Onciul, Eudoxiu Hurmuzachi, George Tofan, Sever Zotta). De multe ori, informațiile converg, ele fiind produse ale aceluiași mediu social, al aceleiași epoci.

La puțin timp după angajarea sa în munca de organizare a arhivelor regionale, în 1926, Teodor Balan a publicat, în „Analele Dobrogei”, *Noi documente privitoare la familia Hajdău*³⁰. Scopul lucrării era de a pune în circuitul științific o serie de acte care să întregească informațiile oferite de Sever Zotta, Calinic Istrati și Nicolae Iorga în legătură cu obârșiile acesteia. Era un imperativ – considera Balan – și asta cu atât mai mult cu cât „o serie de chestiuni rămăseseră nerezolvate; de exemplu, se neglijase, între altele, faptul că familia Hajdău stăpânise pe vremuri două moșii în Bucovina: Bărlințe sau Stârce și Iordănești”³¹. Depistarea, în Arhivele din Cernăuți și în colecțiile particulare, traducerea și transcrierea documentelor ce trebuiau să folosească la „stabilirea filiațiunii, în linie feminină, a familiei Hajdău”³². Se formula, astfel, un punct de vedere de care genealogiștii nu puteau să nu țină seama.

În 1927, Balan a înaintat spre publicare alt material cu vădite motivații genealogice: *Familia Onciul. Studii și documente*³³. Pe baza unei multitudini de izvoare, a celor editate de Mihail Kogălniceanu, Gheorghe Ghibănescu și Franz Wickenhauser, a celor cuprinse în *Uricariul* sau *Arbiva istorică a României*, dar și a documentelor găsite în *Liber Haereditatum* de la Arhivele cernăuțene, istoricul reușea să dea „în vileag o mare parte a trecutului Moldovei de Sus”³⁴. Așadar, „se poate constata cum apare o familie românească și cum, cu timpul, se formează

ramificații în multe alte familii românești⁵⁵. Valoarea lucrării era dată nu numai de ineditul informației, de logica expunerii, ci și de maniera de editare a textelor, conformă cu exigențele diplomatiei și arheografiei contemporane lui.

Cercetarea minuțioasă a informației documentare n-a avut ca finalitate doar ilustrarea genealogiei unor familii, a regimului proprietăților imobiliare, ci și a evoluției lor în timp, a succesiunii proprietarilor și a modului în care ei și-au păstrat sau înstrăinat domeniile. Interesul pentru astfel de subiecte nu este întâmplător la Teodor Balan: majoritatea scrierilor sale se circumscriu dorinței de a arăta și demonstra permanența românească prin ascendența familiilor de boieri și răzeși din Bucovina; acest lucru n-ar fi fost posibil fără un substrat documentar care să poată servi la discuții mai ample și mai temeinice⁵⁶. Istoria „celui mai interesant colț de țară moldovenească” nu se putea înfăptui atâta vreme cât publicarea colecțiilor de documente era amânată.

La scurt timp de la apariția lucrării lui Teodor V. Stefanelli, *Documente din vechiul ocol al Câmpulungului Moldovenesc*⁵⁸ (încununare a muncii de peste două decenii), Balan a reluat cercetarea aceleiași teme; în anul 1929, el a trimis pentru publicare, tipografiei cernăuțene „Mitropolitul Silvestru”, culegerea *Nouii documente câmpulungene*. Deși caracterizase lucrarea lui Stefanelli drept „cea mai completă și mai bună publicație de documente câmpulungene”⁵⁹, Balan credea că volumul informațiilor despre ocolul Câmpulungului Moldovenesc poate fi sporit și prin contribuția sa. Astfel, pe lângă semnarea și prezentarea unor izvoare inedite, descoperite – în misiunile sale arhivistice – în colecții particulare (de exemplu, colecția preotului Arsenie Fărtăș din Sadova)⁶⁰, el și-a propus să reediteze, „în formă corectă”, documentele câmpulungene publicate greșit de către Franz Adolf Wickenhauser⁶¹. Angajat fiind la Administrația financiară din Cernăuți, Wickenhauser studiasse, în Arhiva tribunalului din localitate, colecția de traduceri germane făcută după documente moldovenești⁶². Transcrierea deficitară, ca și valorificarea „neștiințifică” a acestora („prin înlocuirea numelor geografice românești din text cu cuvinte neaș germane”, în majoritate arhaisme) „le-a făcut inutilizabile”⁶³. Se impunea, deci, retraducerea documentelor în limba română; condiția materializării acestui proiect era depistarea, în Arhivele Bucovinei, a celor cătorva texte germane copiate de M.F. Lopeiski⁶⁴ după originalele moldovenești. Toate informațiile obținute în urma studierii materialului arhivistic trebuiau, apoi, comparate și corelate cu cele aflate în alte colecții de documente (*Documente privitoare la familia Callimachi*, culegere îngrijită de Nicolae Iorga, *Cronica Hușilor și cea a Romanului* editate de episcopul Melchisedec Ștefănescu, *Colecția Hurmuzachi ș.a.*). Adunate într-un singur volum (de 140 pagini), cele 100 de *Nouii documente câmpulungene* se referă la perioada 1409–1858; sunt zapise de proprietate, de schimb, de danie. Au mai rămas în manuscris încă 300 de *Documente câmpulungene culese de la particulari*⁶⁵. Publicarea acestora din urmă ar fi pus la dispoziția istoriografiei românești o relativ amplă bază de informare, necesară elaborării unor studii speciale, sinteze ori monografii.

Alte documente culese din Arhivele Bucovieni (*Două documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare, 1934*⁶⁶, *Reeditarea unui document din 1411, 1941*⁶⁷), în Muzeul Brukenthal din Sibiu (*Câteva documente bistrițene, 1940*⁶⁸) sau în colecții particulare (*Șase documente polone din secolul al XVII-lea referitoare la Moldova, 1947*⁶⁹) au apărut în periodicele de specialitate: „Codrul Cosminului”, „Hrisovul”, „Revista Arhivelor”. Balan împărtășea, de altfel, principiul formulat de Aurelian Sacerdoțeanu, potrivit căruia „întinderea nu înseamnă adâncire”⁷⁰. Materialul arhivistic, ca material istoric în sine, nu interesa decât în măsura în care el putea servi la „elucidarea unei probleme distincte de metodă” sau la „luminarea

unui capitol de istorie⁵¹. Însă, atunci când cercetările ofereau perspectiva unor rezultate trainice, se impunea „o publicare întinsă a documentelor interne”⁵².

În istoriografia românească, numele lui Teodor Balan se identifică frecvent cu cel al colecției de *Documente bucovinene*. Ideea de a edita, sistematic, izvoarele istorice descoperite și achiziționate, uneori chiar din salariul propriu (Balan, ca și Kogălniceanu, credea în maxima „sunt economii care sunt crime, și sunt cheltuieli care sunt o virtute”⁵³) s-a conturat după cooperarea sa în Comisiunea Arhivelor Statului pentru Bucovina. O astfel de întreprindere – considera el – era necesară la acel moment, atât din punctul de vedere al cantității materialului documentar, cât și din acela al modalităților de publicare. Balan știa că lipsa de circulație a documentului, oricare ar fi fost valoarea lui reală, îl reduce la inexistență. „A-l scoate la lumină, a-l reda cunoașterii” devenea cea dintâi obligație; „a-l adăuga, a-l întări rămâne cea de-a doua datorie” și asta pentru că „numai astfel se poate continua lucrul normal”⁵⁴.

În arhivele Tribunalului și Mitropoliei din Cernăuți, în Arhivele ieșene, în bibliotecile mănăstirilor bucovinene și în colecțiile particulare se găseau acte referitoare la organizarea politică, atestarea documentară a satelor (cu vechea lor toponimie), la dinamica proprietății și la obligațiile locuitorilor după instaurarea administrației austriece în Bucovina. Cuprinse într-o ediție critică, documentele bucovinene trebuiau să răspundă mai multor cerințe formulate de „politica și știința românească”. Sentimentul identității și al unui „destin specific” se raportau la temerile generate de posibilele revendicări teritoriale, de amenințările ce planau asupra construcției naționale (adeverite, de altfel, în 1940, prin dezmembrarea parțială a țării). Iată de ce istoricul considera publicarea documentelor bucovinene „o datorie națională (...), o reacție, un răspuns dat adversarilor care ridicau pretenții politice asupra Bucovinei, falsificându-i trecutul”⁵⁵. Ca și Ion Lupaș, Silviu Dragomir sau Alexandru Boldur, Teodor Balan nu a ezitat să pună istoria în raport nemijlocit cu conjunctura politică; prin istorie erau „vegheate” interesele românești. Privită din această perspectivă, colecția documentară ar fi devenit, potrivit crezului istoricului, un instrument capabil să slujească la înlocuirea „dreptului forței” cu „forța dreptului”. Nu putem considera mesajul lui Balan patetic; în general, atitudinea sa a fost rezervată, mai profesionistă, mai puțin patetică: „am urmărit scopul ca atunci când oamenii politici români vor fi puși în situația de a spulbera pretențiile politice asupra Bucovinei ridicate de străini, să poată apăra teza românească cu ajutorul unor autentice documente istorice bucovinene. Sunt momente în viața popoarelor când se insistă asupra drepturilor istorice. Momente de acest fel am dori să-i găsească pe oamenii noștri politici înarmați cu argumente și dovezi ce nu se pot contesta”⁵⁶.

De la ideologie se aluneca, inevitabil, spre metodologie: „... nici noi Români nu am prezentat până acum material istoric suficient pentru dovedirea romanității Bucovinei (...) broșurile de natură politică se bazau pe un material istoric insuficient. Ele exprimau mai mult dorințe, decât aduceau dovezi. Se combăteau argumentele adversarilor, dar nu se documentau drepturile noastre”⁵⁷. Chiar și atunci când era descoperit, materialul documentar se prezenta „fragmentar, incoerent, cules pe apucate de ici, de colo”⁵⁸. Noua metodă de editare a izvoarelor trebuia să fie unitară și logică în tendințele și rezultatele ei. Pe temeiul cunoștințelor dobândite la Viena, Balan a știut să stabilească criterii și principii de cercetare, similare celor utilizate de istoricii germani: „nu era admisibil ca documentele să fie publicate la întâmplare, în ordinea în care fuseseră găsite și captate, ci ele urmau să fie adunate și selecționate”⁵⁹. Desigur, valoarea documentelor alese de istorici variază în funcție de epocă sau de însuși editorul lor; numai că, potrivit unor re-

guli arhivistice de care Balan a ținut seamă, „căutarea ineditelor, cu orice preț (...) poate să aducă noutăți de care să se bucure poligraful, dar să nu satisfacă erudiția pe care sunt în drept s-o ceară specialiștii”⁶⁹. O colecție de izvoare, „cât se poate de completă”⁶⁰, însemna totodată parcurgerea unui vast material arhivistic, edit și inedit, originale și copii. „A fost necesar să fie petrecute toate documentele bucovinene publicate, să fie notate, copiate și comparate cu cele inedite, găsite ulterior (...). Documentul cel mai valoros, cel mai exact a fost reținut, în timp ce celelalte au fost numai notate la explicații sau redactate în forma scurtată de registru”⁶¹. Traducerea documentelor în limba română trebuia să fie și ea exactă. Ca și în alte cazuri, documentele redactate în limbi de circulație (sau care aparțin „patrimoniului tuturor oamenilor culti”⁶²) n-au fost traduse. Balan a păstrat textul în limba germană (mai ales în cazul originalelor), dar a tradus documentele slavone, prezentând, deopotrivă, originalul, în slavonă și varianta sa în limba română; la fel a procedat și cu textele românești redactate în alfabetul chirilic. Notele, indicele (de toponime, antroponime, lista dregătorilor și slujbașilor) și glosarele urmau să întregască lucrarea, transformând-o într-o ediție practică.

Când în 1938, Petre P. Panaitescu aducea în discuție problemele metodei de publicare a izvoarelor⁶³, din colecția de *Documente bucovinene* văzuseră lumina tiparului patru volume (vol. I: 1507–1653, 1933, 310 p. + 5 pl.; vol. II: 1519–1662, 1934, 216 p.; vol. III: 1573–1720, 1937, 257 p., și vol. IV: 1720–1745, 1937, 229 p.). Sever Zotta îi propusese lui Balan, chiar de la început, să înlocuiască titlul culgerii; formula *Documente și regeste bucovinene* i se părea mai potrivită pentru că – spunea el – „ar fi bine să nu vă mărginiți la 1504, ci să publicați *regeste* după cele publicate până în acel an. Nu fiecare poate să-și procure scumpele volume și cei care se interesează de istoria Bucovinei n-ar rămânea deplin satisfăcuți”⁶⁴. Fără a relua documente deja publicate de Gheorghe Ghibănescu și Mihai Costăchescu, Balan s-a decis să revină numai asupra textelor în care se impunea îndreptarea „greșelilor comise sau ivite fără vină”⁶⁵. Era o „inițiativă laudabilă” – apreciau contemporanii⁶⁶ – cu atât mai mult cu cât volumul al treilea cuprindea documente „în mare parte inedite, culese din colecții particulare”⁶⁷. Prin următoarele două volume, patru și cinci (vol. V apărea în 1939 și, în cele 264 p., erau prezentate documente din anii 1745–1760), valoarea *Documentelor bucovinene* și maniera de lucru a autorului lor nu mai puteau fi contestate. În anul 1940, atunci când Teodor Balan se afla în refugiu la Sibiu, când în deznădejdea pierderii unei munci de-o viață exclama: „La ce să mai trăiesc?”⁶⁸, la Academia Română erau înscrise, spre premieră, volumele IV și V. „Ținându-se seamă de situația specială”⁶⁹, în calitatea sa de secretar al înaltului for științific, generalul Radu Rosetti a susținut necesitatea recunoașterii efortului depus de istoricul bucovinean la adunarea și selectarea izvoarelor. Premiul i-a fost înmănat în 1942⁷⁰, an în care Balan oferea cercetătorilor alte noi mărturii despre Bucovina; volumul VI (1760–1833, 1942, 504 p.) avea să fie, din nefericire, ultimul din seria *Documentelor bucovinene* editate. Până în 1960, Balan a completat colecția cu încă trei volume, aflate și azi în manuscris la Arhivele Statului din București: vol. VII (193 documente, multe dintre ele inedite⁷¹, referitoare la perioada 1464–1740), vol. VIII (188 documente pentru perioada 1741–1790)⁷², vol. IX (119 documente, toate inedite, privitoare la etapa 1800–1899)⁷³.

Necunoscută au rămas și *Documentele mănăstirilor din Bucovina*, rod al unei munci „de peste două decenii”⁷⁴. Introduse de un „studiu istoric” în care se face o succintă prezentare a lăcașurilor de cult, cele 12 volume urmau să cuprindă aproape 1 100 de acte din și despre mănăstirile Moldovița, Humor, Putna (Biserica lui Dragoș și Sihăstria), Voroneț, Sf. Ilie din Suceava, Sucevița, Dragomirna, Solca, Ițcani, Horodnic, Pătrăuți, Onufri (sau Onufrie), Ilișești, Horecea și Episcopia

Rădăuților⁷⁵. Descoperite în arhivele Mitropoliilor din Cernăuți și Sibiu, în arhivele mănăstirilor, în Biblioteca Brukenthal și în cea a „Astreii” și structurate cronologic, urmărind principiul dinamicii proprietății, ele trebuiau să servească „conceptului autohtonist” – constantă a operei istorice elaborate de Balan: tot ce se găsește în Bucovina „a fost născocit de minte românească și lucrat de brațe românești”⁷⁶.

Alte câteva zeci de documente se referă la *Dezvoltarea teatrului românesc din Bucovina în perioada 1855–1913*; asemenea *Istoriei* amintitei instituții⁷⁷ și în ciuda multitudinii de date inedite pe care le aducea la cunoașterea vieții culturale românești, nici această culegere n-a văzut lumina tiparului⁷⁸. După 1947, maxima prudență manifestată de unele edituri și refuzul altora de a-i publica materialele l-au împiedicat pe istoricul bucovinean să ofere specialiștilor importante instrumente de lucru. Cărțile nesituate n-au atâta valoare – spunea Nicolae Iorga; adeseori, ele capătă numai „o valoare extrem de mică, chiar și atunci când sunt bine gândite și scrise”⁷⁹.

Relansarea cercetării istorice de la sfârșitul deceniului șase a readus numele lui Teodor Balan în atenția editorilor de documente. În 1956, Andrei Oțetea i-a propus să colaboreze cu secția de istorie medie din cadrul Institutului bucureștean de istorie⁸⁰, așteptând de la „fostul elev al școlii arhiviste de la Viena” ajutorul și sfatul necesare la restabilirea „regulilor și metodelor științifice în istoriografia noastră”⁸¹. În toamna aceluiași an, la solicitarea lui Alexandru I. Gonța⁸², Balan a recenzat volumele de *Documente privind Istoria României* (seria A, Moldova), publicate de Academia Română și institutele de profil din țară între 1951 și 1956. Cum problemele tehnice de traducere, transcriere, datare și indexare erau considerate, de o mare parte a istoricilor, „grave”, *Darea de seamă asupra documentelor moldovenesti*, „cuminte”, nu-l putea satisface pe noul director al Institutului „Nicolae Iorga”. Cunoscându-i rigurozitatea științifică de care a dat dovadă „într-o viață de om”, Oțetea aștepta de la Balan o „recenzie nimicitoare”. Bunăvoința și indulgența nu-și aveau rostul, iar „tendențele de justificare” a unei publicații „care e o rușine pentru noi”⁸³ deveneau chiar surprinzătoare. Cu siguranță, *Darea de seamă* trebuia refăcută. În materialul intitulat, de această dată, *O nouă colecție de documente moldovenesti*⁸⁴, tonul se modifică semnificativ și chiar dacă referatele istoricilor Petre P. Panaitescu și Damaschin Mioc (membri în Comitetul de redacție) au fost negative⁸⁵, Andrei Oțetea a dispus publicarea recenziei lui Balan în nr. 1/1958 din „Studii. Revista de istorie”. Nu se mai căutau justificări, ci, mai degrabă, erau evidențiate și criticate deficiențele de ordin științific ale colecției. În ceea ce privește traducerea documentelor, Balan sugera înlocuirea, în context, a arhaismelor sau a cuvintelor pentru care există corespondențe în limba română uzuală (uspenie – adormire, spasienia sufletească – mântuirea sufletească, deadină – moșie). Antroponimele, oiconimele și toponimele trebuiau scrise așa cum se găseau în document, fără a se interveni asupra lor: Ciornohuz în loc de Ciomorhuz, logofătul Lupu Stroici în loc de Șutorovici, Grigorcea și nu Grigorșa, Băișești și nu Baiiești etc. Graba – spunea Balan – duce la greșeli care alterează textul și afectează veridicitatea informației. De asemenea, el recomanda alcătuirea unor indici, liste de dregători, glosare care, adăugate la sfârșitul volumului, puteau înlesni studiul izvoarelor. Toate observațiile se întemeiau pe experiența și profesionalismul celui ce, format la școala germană de istorie, înțelesese să slujească interesele științei românești; de multe ori, în corespondența purtată cu Teodor Balan, mai tânărul său coleg, Alexandru I. Gonța, nu uita să amintească: „Fiți sigur că întotdeauna când va fi vorba despre opera Dvs. sau despre personalitatea Dvs., voi fi cel dintâi care vă va lua apărarea. Oamenii de cultură trebuie proslăviți întotdeauna, pen-

tru că ceea ce au făcut pentru cultura neamului românesc, au făcut cu mari sacrificii, cu o muncă titanică, perseverență și abnegație⁸⁰.

Amintind de corespondența lui Balan, putem spune că actele de proprietate, uricele, zapisele etc. nu au fost singurele documente față de care istoricul și-a manifestat interesul. Însăși corespondența dintre diverse personalități a reprezentat pentru el „istoria trăită”. Epistolele descoperite în Arhivele Societății pentru Cultura și Literatura Română din Cernăuți, ale familiei Hurmuzachi sau în colecția lui Sever Zotta trebuiau editate; în ele se comunicau sau se punctau evenimente, situații, probleme deosebite. Uneori conțineau date inedite, altelei dezbateri de idei ori opinii despre contemporani; nu în ultimul rând, din corespondența parcursă se putea contura portretul autorului ei. Balan a știut că, prin mesajul scrisorilor, este înlesnită cunoașterea altei laturi a personalității celui ce le-a scris și anume aceea care, de multe ori, doar se întrezărește în biografii; altfel, „textele epistolare, stoarse de datele pe care le conțin, ar fi niște aride și anoste petice de hârtie, bune de aruncat⁸¹”. Iată de ce, nevoia de cunoaștere în profunzime l-a determinat pe istoric să-și lărgească, sistematic, preocupările mai vechi. Fără amănuntele lămuritoare – aprecia el – fără înfățișarea fidelă a lucrurilor și oamenilor din trecut, „istoriografia românească riscă să rămână o înșirare seacă de evenimente militare⁸²”.

Editarea corespondenței Hurmuzăcheștilor urma să aibă o dublă finalitate: se puneau în circulație, pe de o parte, informații prețioase pentru orișicine studiază istoria Bucovinei, a bucovinenilor, implicit, iar pe de alta, se recomandau publicului larg valorile românești, „demne de stimă generală”, căci era vorba de o ilustră familie, al cărei nume se leagă de cele mai importante momente din viața politică și culturală a Bucovinei. Mărturie a interesului față de acest subiect stau articolele și studiile redactate de Balan în interval de un singur an (1924–1925): *Frații Gheorghe și Alexandru Hurmuzachi și ziarul „Bucovina”. Un capitol din istoria politică a Bucovinei din anii 1848–1850* (1924), *Eudoxiu Hurmuzachi. Discurs festiv la 23 martie 1924 cu prilejul serbării semicentenarului morții sale, în sala Teatrului Național din Cernăuți* (1924), *Eudoxius Hormuzachi. 1874–1924* (1924), *Moșia Cernauca și familia Hurmuzachi* (1925).

În ceea ce privește publicarea scrisorilor primite sau expediate de Hurmuzăchești, ele au fost depistate la Cernăuți printre actele aflate în posesia Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina și care au fost donate de membrii familiei Hurmuzachi, susținători activi ai mișcării naționale. Alte epistole Balan le-a primit de la Marga și Iancu Zotta din Davideni-Storojineț, soția și, respectiv, fiul genealogistului, cel care a fost directorul Arhivelor ieșene în perioada 1912–1934⁸³. Deportarea, căreia i-a căzut victimă în 13 iunie 1941, l-a împiedicat pe Sever Zotta să-și ducă proiectele îndelungatelor sale cercetări la bun sfârșit. Biblioteca și colecția de documente i-au fost risipite; scrisorile moștenite de la bunicul după mamă, Gheorghe Hurmuzachi, și de la unchiul său, Eudoxiu Hurmuzachi⁸⁴ s-au considerat, la un moment dat, pierdute⁸⁵. Apropiat fiind de familia Zotta, Teodor Balan a reușit să recupereze și să cerceteze o parte din ele, înainte ca Academia Română să solicite transportarea lor la București⁸⁶. Din nefericire, doar două materiale întemeiate pe epistolele Hurmuzăcheștilor au văzut lumina tiparului: *O scrisoare a lui Eudoxiu Hurmuzachi către mama sa Ilinca din anul 1833* (expediată din Viena, în perioada studenției), în *Omagiu mitropolitului Nicolae Balan*, Sibiu, 1940, și *Din corespondența lui Mihail Kogălniceanu cu frații Hurmuzachi, 1840–1865* (patru scrisori adresate de Kogălniceanu fraților Constantin, Gheorghe și Eudoxiu Hurmuzachi), în „Arhiva Românească”, București, 1943. Restul lucrărilor au rămas în manuscris, autorul lor depunându-le la Arhivele Naționale din București: *Documentele familiei Hurmuzachi, 1636–1856* (studiu introductiv și 146 documente)⁸⁷ și

Din corespondența familiei Hurmuzachi, 1831–1898 (studiu introductiv și 414 scrisori)⁹⁴. Despre această ultimă colecție, Balan afirma, în anul 1960: „Ea conține toată mișcarea culturală din Bucovina secolului al XIX-lea”⁹⁵.

Materialul care ilustrează bogata corespondență aparținând familiei Hurmuzachi este precedat de un studiu (de 168 file) în două exemplare; primul, îngrijit de autor, are 10 capitole (1. Doxachi și Ilinca Hurmuzachi; 2. Frații Constantin și Eudoxiu în Viena; 3. În Viena, cunoștințe și prieteni, 1830–1849; 4. Constantin; 5. Examenul de doctorat al lui Eudoxiu; 6. Eudoxiu, ca delegat al tatălui său; 7. Gheorghe; 8. Alecu; 9. Eufrosina și Elisabeta; 10. Din activitatea culturală a fraților Hurmuzachi). Se adaugă o serie de reproduceri după fotografiile ale Hurmuzăcheștilor și ale mormintelor acestora (unele sunt fotografiile de epocă, altele datează din anii '60, când au fost realizate la solicitarea istoricului). Cât privește cel de-al doilea exemplar al studiului, el dezvăluie data la care Teodor Balan și-a început lucrul la amintita colecție: 1950. După două decenii, în toamna anului 1970, arhivistul Ștefan Hurmuzache îl găsea pe acesta definitivând ultimul volum din corespondența renumitei familii bucovinene⁹⁶. Era o dovadă a perseverenței, a dăruirii și încrederii în biruința „muncii care preface lumea”⁹⁷.

Puțini au fost, totuși, intelectualii bucovineni tentați să stea „izolați de lume, în camera de lucru”⁹⁸. George Tofan n-a fost unul dintre ei; „n-a fost un oarecare om, un intelectual care e mulțumit cu ceea ce a ajuns în viață, ci a făcut parte dintre elementele rare, mereu active, mereu în efervescență, de la care radiază inițiativă, îndemn și încurajare”⁹⁹. Astfel îl caracteriza Balan, în introducerea la volumul *Corespondența lui Gheorghe Tofan*, pe acela care „era menit să creeze, să miște masele, să le entuziasmeze cu vorba lui și să le stăpânească cu energia lui”¹⁰⁰. Profesor, publicist, om politic, Tofan a intrat în agitata viață premergătoare Unirii, într-o vreme când și în Basarabia și în Bucovina „totul era de refăcut și de așezat pe temelii noi”¹⁰¹. Restituirea epistolară înfăptuită de Balan îngăduie, prin intermediul celor 155 de scrisori, refacerea „itinerariului spiritual” parcurs de George Tofan de-a lungul unui deceniu (1904–1914). Corespondența purtată cu diferite personalități ale vremii (Ion Nistor, Nicolae Iorga), cu unii colegi de-ai săi (Eugen Botezat, Filaret Doboș) și chiar cu unii elevi pe care i-a format (Anastasia Dugan, Emil Boca) dezvăluie frământările profesorului, marcând, deopotrivă, momente din activitatea desfășurată în cadrul Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, în Reuniunea Școlară Română sau la cursurile de vară de la Dorna Candreni. Crezând că „studiul revistelor și al gazetelor conduse de el, precum și al articolelor (...) nu ajung pentru a-l cunoaște și a-l aprecia la justa lui valoare”¹⁰², Balan a încercat „să pătrundă” și altfel „în laboratorul său”: „Oricine se va putea convinge atunci că publicarea scrisorilor a fost o necesitate, iar fixarea rolului jucat de Tofan în mișcarea culturală din Bucovina o datorie națională”¹⁰³.

Apariția lucrării, în 1943, a fost salutăată de contemporani: generalul Radu Rosetti o vedea „interesantă”¹⁰⁴, iar I.E. Torouțiu a recenzat-o în paginile revistei „Convorbiri literare”, aducând elogii autorului ei. Aceasta nu l-a împiedicat, totuși, pe directorul amintitei publicații să-i facă lui T. Balan unele observații critice. Într-una din scrisorile expediate pe adresa istoricului, Torouțiu întreba: „... de ce Gheorghe pretutindeni? N-ai dat de replica lui Tofan de prin 1909–1910 când (...) explica pentru ce trebuie să se scrie corect George și nu Gheorghe?”¹⁰⁵. Respectarea normelor de scriere a numelor proprii, spunea publicistul, era fundamentală: „O literă în plus, alta în minus, dă alt nume, altă persoană. În aparență ar fi pedanterii (...), la nume propriu nu numai că nu-i pedanterie, ci procedeul celălalt constituie o eroare capitală”¹⁰⁶. Remarcile au fost considerate de Balan „binevenite”, perfecționarea metodei de lucru rămânând pentru el, indiscutabil, o prioritate.

„Când unei lucrări nu i se indică greșelile comise, nu i se aduc corecții sau nu se formulează sugestii, atunci – afirma istoricul – e clar că acea lucrare n-a fost citită”¹⁰⁷.

Spre deosebire de bogata corespondență a lui Tofan, cuprinsă într-un volum de 200 de pagini, numai câteva scrisori către Sever Zotta au apărut, cu întârziere, în „Revista Arhivelor”. În număr de 17, ele fuseseră copiate de Balan „înainte de 1940”, cu scopul de a le utiliza la redactarea monografiei istoricului Dimitre Onciul. Plecarea lui Zotta „înspre pustietățile siberiene”¹⁰⁸ și răvășirea arhivei de la Davideni l-au determinat pe Balan (solidar cu suferințele semenilor săi) să revadă acele documente din colecția proprie care puteau creiona, într-un fel anume, portretul creatorului „Arhivei genealogice”. Era o datorie morală față de cel ce se străduise „să pătrundă în intimitatea vremurilor de mult apuse, stabilind înrudirile și explicând astfel evenimentele”¹⁰⁹. În ceea ce privește corespondența purtată de Onciul cu Zotta, ea ar fi ilustrat prietenia celor doi¹¹⁰. Considerând insuficiente mărturiile pe care le putea oferi spre publicare, după 1944, Teodor Balan a întreprins noi cercetări, în speranța recuperării altor fragmente din amintita corespondență: „foarte bine – îi scria lui Balan, Sacerdoțeanu – că ați putut da de urma unora și cred că veți afla și pe celelalte. Aș fi foarte bucuros dacă, rând pe rând, le veți putea pregăti în formă de articole, dând textul în anexe, și să mi le trimiteți pentru «Revista Arhivelor»”¹¹¹.

Dacă multe dintre documentele culese de istoricul bucovinean au apărut în „Revista Arhivelor” sau în „Hrisovul”, nu putem vedea în disponibilitatea de care a dat dovadă Aurelian Sacerdoțeanu doar o manifestare a „solidarității de breaslă”, a afinității între arhiviști, ci și a *datoriei de conștiință* față de aceia care, prin străduința într-o migăloasă trudă, au înlesnit cunoașterea „oneștilor iscoditori ai adevărilor istorice”¹¹². La Teodor Balan, această grijă de a comunica posterității știri privitoare la viața neamului său decurge din cea mai profundă convingere în permanența faptei peste destinul mărginit al omului. Când se va încheia publicarea manuscriselor lui Balan, însemnătatea și actualitatea preocupărilor sale de identificator, culegător și editor de documente vor pune în lumină nouă o personalitate a istoriografiei românești încă insuficient cunoscută, apreciată și așezată în panteonul culturii românești contemporane.

NOTE

1. V. Andrei (Vasile Pârvan), *Adunători de izvoare, istorici și filosofi*, în „Voința națională”, XX, 1903, nr. 5522, p. 1.
2. Ion Bogdan, *Istoriografia română și problemele ei actuale*, în *Discursuri de Recepție*, „AAR”, București, 1905, p. 22.
3. Aurelian Sacerdoțeanu, *Nicolae Iorga*, în „Revista Arhivelor”, an. IV, nr. 2, 1941, p. 212.
4. Idem, *Cuvânt preliminar*, în „Hrisovul”, an. I, 1941, p. 7.
5. Alexandru Zub, *Mihail Kogălniceanu, istoric*, Editura Junimea, Iași, 1974, p. 446.
6. Gheorghe Ungureanu ș.a., *Îndrumător în Arhivele Statului Iași*, vol. II, București, 1956, p. 174.
7. Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol I (1774–1862). *De la administrația militară la autonomia provincială*, Editura Academiei Române, București, 1993, p. 17.
8. Dimitrie Dan, *Documente privitoare la istoria românilor din Bucovina*, în „Junimea literară”, nr. 1, 1907, p. 30.
9. Teodor Balan, *Arhivele Statului din Bucovina*, în „Revista Arhivelor”, an. III, 1936–1937, p. 95.
10. Ion Bogdan, *op. cit.*,

11. Direcția generală a Arhivelor Naționale, filiala Suceava (în continuare A.N.S.), *fond Teodor Balan*, dosar 1, document 14, fila 2. Ion Scripcariuc, *Teodor Balan și Arhivele Bucovinei*, în „Codrul Cosminului”, nr. 2 (12), 1996, p. 478.
12. Teodor Balan, *Documente bucovinene*, vol. I, (1507–1653), Cernăuți, 1933, p. V.
13. Idem, *Arhivele Bucovinei*, în „Revista Arhivelor”, an. I, nr. 1–3, 1924–1926, p. 300–304.
14. Ștefan Hurmuzache, *Teodor Balan*, în „Revista Arhivelor”, an. III, nr. 1, 1975, p. 67.
15. Simion Reli, *Ceva despre fondurile arhivistice din Arhivele Bucovinei*, în „Revista Arhivelor”, an. I, nr. 1–3, 1924–1926, p. 310.
16. Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare A.N.I.C.), *fond Direcția Generală a Arhivelor Statului*, dosar 930, document 124, fila 13.
17. Aurelian Sacerdoțeanu, *Colecția Hurmuzachi*, în „Revista Arhivelor”, an. XII, nr. 2, 1969, p. 31.
18. Teodor Balan, *op. cit.*, p. 301.
19. Simion Reli, *op. cit.*, p. 305.
20. Frederik Kellogg, *O istorie a istoriografiei române*, Institutul European, Iași, 1996, p. 74.
21. Teodor Balan, *op. cit.*, p. 304.
22. A.N.S., *fond Teodor Balan*, d. 2/1944, f. 26.
23. Aurelian Sacerdoțeanu, *Alt cuvânt preliminar*, în „Hrisovul”, an. II, 1942, p. 12.
24. Teodor Balan, *op. cit.*
25. Constantin Moisil, *Un program de muncă*, în „Revista Arhivelor”, an. I, nr. 1–3, 1924–1926, p. 1.
26. A.N.S., *fond Teodor Balan*, d. 1, doc. 3, f. 12.
27. Aurelian Sacerdoțeanu, *Cuvânt preliminar*, în „Hrisovul”, an. I, 1941, p. 7.
28. *Ibidem*, p. 8.
29. Teodor Balan, *Documente bucovinene*, vol. IV (1760–1833), București, 1942, p. 6.
30. Idem, *Noi documente privitoare la familia Hajdău*, extras din „Analele Dobrogei”, VII, 1926, 20 p.
31. *Ibidem*, p. 4.
32. *Ibidem*.
33. Teodor Balan, *Familia Onciul. Studii și documente*, Cernăuți, 1927, 234 p. + 3 tabele genealogice.
34. *Ibidem*, p. XIX.
35. *Ibidem*.
36. Teodor Balan, *Nouii documente câmpulungene*, Cernăuți, 1929, p. 6.
37. *Ibidem*, p. 3.
38. Teodor V. Stefanelli, *Documente din vechiul ocol al Câmpulungului Moldovenesc*, Editura Academiei Române, București, 1915.
39. Teodor Balan, *op. cit.*
40. *Ibidem*, p. 40.
41. *Ibidem*, p. 6.
42. *Ibidem*, p. 4.
43. *Ibidem*.
44. Vasile Gh. Miron, *Teodor Balan (1885–1972)*, în „Suceava”, AMJ, XI–XII, 1984–1985, p. 361.
45. A.N.I.C., *fond Teodor Balan*, d. 21 (*Documente câmpulungene culese de la particulari, 1686–1858*), 365 file.
46. Teodor Balan, *Două documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, în „Codrul Cosminului”, VIII, 1933–1934, Cernăuți, 1934, p. 459–462.
47. Idem, *Reeditarea unui document din 1411*, în „Hrisovul”, VII, 1947, p. 199–201.
48. Idem, *Câteva documente bistrițene*, extras din „AIINC”, XI, 1946, 46 p. Importanței istorice a documentelor bistrițene i se adaugă cea de ordin lingvistic; de exemplu, profesorul Lecca Morariu le considera „deliciu filologicesc” (A.N.S., *fond Teodor Balan*, d. III, doc. 93).
49. Idem, *Șase documente polone din secolul al XVII-lea referitoare la Moldova*, în „RA”, VII, nr. 2, București, 1946, 330–342.
50. Aurelian Sacerdoțeanu, *Cuvânt preliminar*, în „Hrisovul”, I, 1941, p. 8.

51. *Ibidem*.
52. Ion Bogdan, *Istoriografia română și problemele ei actuale*, în *Discursuri de Recepție*, „Analele Academiei Române”, București, 1905, p. 21.
53. Aurelian Sacerdoțeanu, *Dimitrie Onciul*, în „Revista Arhivelor”, IV, nr. 1, 1940, p. 20.
54. Teodor Balan, *Documente bucovinene*, vol. VI (1760-1833), București, 1942, p. 5.
55. *Ibidem*, p. 6.
56. *Ibidem*, p. 3-4.
57. *Ibidem*, p. 4.
58. *Ibidem*.
59. Aurelian Sacerdoțeanu, *Cuvânt preliminar*, în „Hrisovul”, I, 1941, p. 8.
60. Teodor Balan, *op. cit.*
61. *Ibidem*, p. 5.
62. Petre P. Panătescu, *Metode de publicare a documentelor*, în „RIR”, VIII, 1938, p. 343.
63. *Ibidem*, p. 339-345.
64. A.N.S., *fond Teodor Balan*, d. IV, doc. 96, f. 5.
65. Teodor Balan, *Documente bucovinene*, vol. I (1507-1653), Cernăuți, 1933, p. VI.
66. Pavel Țugui, *Teodor Balan. profil biobibliografic*, mss., f. 32; *Dări de seamă*, în „RI”, XXIV, nr. 10-12, octombrie-decembrie, 1938, p. 365-367.
67. *Notițe bibliografice*, în „Revista Istorică Română”, VII, fasc. I-II, 1938, p. 210.
68. A.N.S., *fond Teodor Balan*, d. IV, doc. 82.
69. Vasile Gh. Miron, Mihai Ștefan Ceașu, *Scrisori de la C.C. Giurescu, M. Kogălniceanu, Andrei Oțetea, Sextil Pușcariu, R. Rosetti, I.E. Torouțiu către Teodor Balan*, în „Suceava”, AMJ, XI-XII, 1984-1985, p. 337.
70. *Enciclopedia istoriografiei românești*, București, 1978, p. 48.
71. A.N.I.C., *fond Teodor Balan*, d. 45.
72. *Ibidem*, d. 46 (a, b, c și d).
73. *Ibidem*, d. 47.
74. Pavel Țugui, *op. cit.*, f. 55.
75. A.N.I.C., *fond Teodor Balan*, d. 35-44 (*Documentele mănăstirilor din Bucovina*), vol. I: 1401-1490, 72 doc., 379 p.; vol. II: 1491-1545, 48 doc., 294 p.; vol. III: 1546-1583, 59 doc., 244 p.; vol. IV: 1584-1614, 78 doc., 297 p.; vol. V: 1615-1625, 90 doc., 328 p.; vol. VI: 1626-1693, 114 doc., 284 p.; vol. IX: 1757-1763, 97 doc., 221 p.; vol. X: 1766-1779, 119 doc., 254 p.; vol. XII: 1783-1875, 105 doc., 271 p.; la Arhivele Naționale Suceava se găsesc și vol. VII: 1694-1756, 193 doc., 278 p.; vol. VIII: 1780-1782, 188 doc., 359 p.; vol. XI: 1841-1899, 119 doc., 407 p.
76. Teodor Balan, *Documente bucovinene*, vol. VI (1760-1833), București, 1942, p. 6.
77. A.N.I.C., *fond Teodor Balan*, d. 19 (*Istoria teatrului românesc din Bucovina: 1855-1913*), 489 f.
78. *Ibidem*, d. 20 (*Documente referitoare la dezvoltarea teatrului românesc în Bucovina în perioada: 1855-1913*), 254 f.
79. Nicolae Iorga, *Adevăr și greșală în scrierea istoriei*, Cernăuți, 1935, p. 23.
80. A.N.S., *fond Teodor Balan*, d. III, doc. 46.
81. *Ibidem*, d. IV, doc. 8, f. 1.
82. *Ibidem*, d. III, doc. 46, f. 3.
83. *Ibidem*, d. IV, doc. 8, f. 1.
84. Teodor Balan, *O nouă colecție de documente moldovenești*, în „Studii. Rdl”, XI, nr. 1, 1958, p. 133-139.
85. A.N.S., *fond Teodor Balan*, d. III, doc. 53.
86. *Ibidem*, doc. 49.
87. Alexandru Săndulescu, *Editarea corespondenței scriitorilor și semnificațiile ei*, în „RITL”, XVII, nr. 3-4, iulie-decembrie, 1988, p. 318.
88. Teodor Balan, *Sever Zotta*, în „Făt-Frumos”, an. XVII, nr. 5-6, septembrie-decembrie, 1942, p. 153.
89. *Ibidem*.
90. *Ibidem*, p. 151-152.
91. A.N.S., *fond Teodor Balan*, d. IV, doc. 90, f. 1.

92. *Ibidem*, doc. 91, 92.
93. A.N.I.C., *fond Teodor Balan*, d. 28, 13 f. (*Documentele familiei Hurmuzachi. 1636–1856. Studiu*), d. 29, 700 f. (*Documentele familiei Hurmuzachi. 1636–1856, 146 documente*).
94. *Ibidem*, d. 30, 268 f. (*Din corespondența familiei Hurmuzachi. 1831–1898. Studiu*); d. 32, 692 f. (*Din corespondența familiei Hurmuzachi, partea I, 1831–1843, 121 doc.*; partea a II-a, 1844–1851, 128 doc.), d. 33, 618 f. (*Din corespondența familiei Hurmuzachi, partea a III-a, 1852–1860, 92 doc.*), d. 34, f. 379 (*Din corespondența familiei Hurmuzachi, partea a IV-a, 1861–1894, 73 doc.*). Studiul este parțial publicat* de către Ilie Luceac, în „Glasul Bucovinei”, Cernăuți–București, V, nr. 17, 1/1998, p. 14–25, și în nr. 18, 2/1998, p. 57–63.
95. Pavel Țugui, *op. cit.*, f. 56.
96. Ștefan Hurmuzache, *op. cit.*, p. 66.
97. Nicolae Iorga, *Despre adunarea și tipărirea izvoarelor relative la Istoria Românilor. Rolul și misiunea Academiei Române*, în *Prinos lui D.A. Sturdza (la împlinirea celor șapte zeci de ani)*, București, 1903, p. 1.
98. Teodor Balan, *Corespondența lui Gheorghe Tofan*, Cernăuți, 1943, p. 13.
99. *Ibidem*.
100. *Ibidem*.
101. Ion Nistor, *Zece ani de la moartea lui G. Tofan. Două articole inedite*, în „Junimea literară”, XIX, nr. 5–8, 1930, p. 268.
102. Teodor Balan, *op. cit.*, p. 16.
103. *Ibidem*.
104. A.N.S., *fond Teodor Balan*, d. IV, d. 49, f. 1.
105. *Ibidem*.
106. *Ibidem*, doc. 68, f. 1–2.
107. Pavel Țugui, *Scrisori primite de la Teodor Balan*, în „CC” (serie nouă), nr. 2 (12), 1996, p. 453.
108. Teodor Balan, *Sever Zotta*, în „Făt-Frumos”, XVII, 5–6 septembrie–decembrie, 1942, p. 151.
109. *Ibidem*, p. 153.
110. Idem, *Câteva scrisori ale lui D. Onciul către S. Zotta*, în „RA”, VI, nr. 2, 1945, p. 157.
111. A.N.S., *fond Teodor Balan*, d. IV, doc. 54, f. 1.
112. Aurelian Sacerdoțeanu, *Dimitrie Onciul*, în „RA”, IV, nr. 1, 1940, p. 4.

* Menționăm, pentru confirmare, că studiul istoricului Teodor Balan *Din corespondența familiei Hurmuzachi, 1831–1899* (A.N.I.C., fond *Teodor Balan*, dosar 30, f. 1–128 – în manuscris) a fost publicat integral sub îngrijirea lui Ilie Luceac, în revista „Glasul Bucovinei”, după cum urmează: nr. 1 (17), 1998, p. 83–96; nr. 2 (18), 1998, p. 57–62; nr. 3 (19), 1998, p. 147–164; nr. 4 (20), 1998, p. 116–124; nr. 1 (21), 1999, p. 108–123; nr. 2 (22), 1999, p. 95–100; nr. 3 (23), 1999, p. 98–113. (Nota redacției.)

ȘTIINȚĂ, MĂSURĂ ÎN JUDECAREA FAPTELOR ISTORICE, ELEGANȚĂ A STILULUI

Acad. Ștefan Ștefănescu

București

La sfârșitul anului 1999 a apărut la Paris lucrarea lui Alain Ruzé, *Ucrainenii și românii (sec. IX-XX). Rivalități carpațo-pontice**. Lucrarea, a patra din seria de lucrări consacrate de autor istoriei românilor în contextul istoriei europene**, se remarcă prin informația documentară largă, analiza pătrunzătoare a faptelor istorice și arta de a-și formula clar rezultatele investigației științifice întreprinse.

Descendent dintr-o veche familie nobiliară franceză – trei dintre membrii căreia, Martin Ruzé, Martin II Fumée, Pierre Lescalopier, au arătat, încă din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, interes pentru spațiul românesc, subliniind romanitatea românilor și latinitatea limbii române – Alain Ruzé, pe linia tradiției științifice a familiei sale, oferă publicului vest-european o doctă panoramă a istoriei Europei pontice.

După o scurtă prezentare, în *Introducere*, a raportului strâns dintre trecut, prezent și viitor, subliniind existența a ceea ce N. Iorga numea *permanențe istorice*, Alain Ruzé tratează, în ordine cronologică, mai întâi realitățile istorice de la Dunărea de Jos *Din neolitic până la primele confruntări moldo-kiievene*. Contrar celor susținute de partizanii expansionismului slav, omul de știință francez consideră, în urma analizei critice a izvoarelor istorice, că nu există nici o dovadă peremptorie care să probeze o stăpânire a statelor de Kiev și de Halici asupra teritoriului românesc de la est de Carpați. „Orașul românesc Galați, pe Dunăre – scrie Alain Ruzé – nu însemnează – așa cum au susținut unii istorici – «Micul Galiti (Halici)» și nu este legat de determinativul «Galiția»; acest toponim este de origine turaniană și derivă din pecenegul *gala* sau din cumanul *galat*, ambele având sensul de «fortăreață, citadelă.» (p. 10).

Autorul se referă în continuare la *Decăderea treptată a cnezatelor de Kiev și Halici – Volhynia (sec. XII-XIV) și afirmarea Moldovei (1359)*, ca stat românesc.

* Alain Ruzé, *Ukrainiens et roumains (IXe-XXe siècles). Rivalités carpațo-pontiques*, L'Harmattan, Paris-Montréal, 1999, 302 p.

** Alain Ruzé a mai publicat: *Ces latins des Carpathes. Preuves de la continuité roumaine au nord du Danube*, Peter Lang, Bern-Berlin-Frankfurt/Main-New York, Paris-Wien, 1989 (tradusă în limba română: *Latinii din Carpați*, Editura Științifică, București, 1994); *Vestiges celtiques en Roumanie. Archéologie et linguistique*, Peter Lang, 1994 (premiată de Academia Română cu Premiul „Vasile Pârvan”); *La Moldava entre la Roumanie et la Russie (de Pierre le Grand à Boris Eltsine)*, L'Harmattan, Paris-Montréal, 1997.

Ca și în cazul statului românesc de la sud de Carpați, Moldova – creată în secolul al XIV-lea din unirea formațiunilor politice de la est de Carpați – și-a definit identitatea statală în geografia politică a Europei în condițiile slăbirii și dezagregării stăpânirii mongole, ca și a crizelor politice, izbucnite în regatul maghiar și țaratul bulgar. „Cea de-a treia provincie milenară românească, Transilvania, a trecut în secolul al XIII-lea, după lupte grele, sub administrația maghiară, beneficiind, totuși, de un statut distinct de cel al regatului Ungariei” (p. 11).

Alain Ruzé se referă în continuare la consolidarea și rolul jucat de statul Moldova în apărarea Europei creștine în secolul al XV-lea față de primejdia otomană, ca și la schimbările intervenite în relațiile dintre statele din Europa răsăriteană până la *Anexarea Ucrainei de către Polonia (1569) și a Moldovei sud-orientale de către Imperiul otoman (1538)*.

Pentru a doua jumătate a secolului al XVI-lea reține atenția istoricului francez încercarea eșuată a Franței de a constitui din Moldova, Țara Românească și Transilvania, legate de Polonia, „unul din cele mai frumoase regate din lume”, menit să contracareze expansiunea Imperiului habsburgic în Europa orientală.

Ideea reconstituirii Daciei, prin strângerea la un loc a Țărilor române, avea să se realizeze totuși la sfârșitul secolului al XVI-lea, dar nu sub egidă poloneză, ci ca o variantă românească, înfăptuită de Mihai Viteazul, opusă planurilor nutrite în epocă și în alte medii politice străine, în afara celui polonez.

Alianța ruso-ucraineană din 1654 și tratatele moldo-ruse din 1656 și 1711 au apropiat Rusia de spațiul românesc și au făcut să crească interesele ei în sud-estul Europei.

Eșecul asediului Vienei, din iulie-septembrie 1683, a marcat începutul reculului Imperiului otoman din Europa. Rusia avea să se impună în secolul al XVIII-lea ca una din marile puteri europene, în timp ce Polonia dispărea de pe scena politică europeană central-pontică.

Anexarea de către Austria a Galiției în 1772 și a Moldovei septentrionale în 1775, căreia i s-a dat numele de Bucovina, a deschis una din cele mai dureroase pagini din istoria Moldovei, devenită țintă în jocul de interese ale imperiilor otoman, habsburgic și rus.

Anexarea Bucovinei a fost urmată de o perioadă de administrație militară austriacă până în 1786, când provincia a fost înglobată, ca al 19-lea cerc (*Kreis*), în Galiția, având în frunte un *Kreishauptmann*, desemnat de guvernatorul din Liov. După 1786, procesul de slavizare a provinciei s-a accentuat, „ucrainizarea” conducând la înrăutățirea situației românilor pe planul vieții politico-culturale.

După revoluția din 1848, prin Constituția austriacă din 4 aprilie 1849, Bucovina a fost declarată „țară a Coroanei” (*Kronland*) cu titlul de Ducat (*Herzogtum*). Prin patenta imperială din 29 septembrie 1850 i se asigura un statut de autonomie provincială și se stabilea un regulament pentru alegerea deputaților în *Dietă* sau Camera ei legislativă.

La 4 octombrie a apărut la Cernăuți săptămânalul „Bucovina”, gazetă românească pentru politică, religie și literatură, sub îngrijirea fraților Gheorghe, Alexandru și Eudoxiu Hurmuzaki.

Din 1862 Bucovina își avea stemă și drapel propriu. Împăratul de la Viena adăuga, în titulatura sa, și calitatea de *duce al Bucovinei (Herzog der Bukowina)*.

După împărțirea Poloniei în 1772 și a Moldovei în 1775, lupta pentru controlul Europei centrale și pontice avea să se dea între Austria și Rusia. Aceasta din urmă a anexat în 1793 Ucraina centrală, în 1795 Volhynia și în 1812 Moldova orientală dintre Prut și Nistru, devenind cel mai puternic stat continental al vremii. Principatele Române, vasale Porții otomane, se dovedeau incapabile să se opună

Rusiei în drumul ei spre mările Egee și Adriatică. Salvarea Țării Românești și Moldovei nu putea veni decât din partea puterilor europene, neangajate în conflictele din Europa Centrală, balcanică și pontică.

Prin Tratatul de la Adrianopol din 1829 Rusia a anexat Delta Dunării și a ajuns să fie „putere protectoare” pentru Țara Românească, Moldova și Serbia. Un articol secret adițional la Tratatul de la Unkiar Skelessi din 8 iulie 1833 prevedea că numai navele de război ruse erau libere să treacă prin Bosfor și Dardanele, alte vase neturcești nu puteau să intre în Marea Neagră, care – după ce secole de-a rândul fusese lac turcesc – s-a transformat în lac rusesc.

În urma războiului Crimeii, prin Tratatul de la Paris din 1856, s-a înlăturat protectoratul rusesc asupra Moldovei și Țării Românești. Partea de sud a Basarabiei (județele Cahul, Bolgrad și Ismail) a fost restituită Moldovei, Rusia fiind îndepărtată de Gurile Dunării; Marea Neagră a fost declarată zonă neutră și nici o navă de război nu mai avea voie să plutească pe apele ei.

Diplomația rusă va căuta să abroge prevederile Congresului de la Paris, condiție *sine qua non* pentru a reveni la Dunăre – etapă intermediară în înaintarea Rusiei spre Bulgaria și Serbia, Marea Egee și Marea Adriatică, către Strâmțori, Bosfor și Dardanele.

Congresul de la Berlin (13 iunie–13 iulie 1878) retroceda Rusiei cele trei județe din sudul Basarabiei. Delta Dunării, Insula Șerpilor și Dobrogea până la sud de Mangalia redeveneau românești. România era cooptată ca membru în Comisia Europeană a Dunării.

Alain Ruzé discută în lucrare schimbările geopolitice care au avut loc în estul și sud-estul Europei după Congresul de la Berlin până la primul război mondial. Sunt prezentate progresele înregistrate de România, devenită regat în 1881, și analizate mișcările naționale din provinciile românești supuse Austro-Ungariei și Rusiei.

Prin Pacea de la București din 10 august 1913, Bulgaria a cedat României partea de sud a Dobrogei, Cadrilaterul (județele Silistra și Caliacra).

În cursul anului 1918, în contextul prăbușirii imperiilor austro-ungar și rus, a fost declanșată în provinciile supuse acestora o amplă mișcare eliberatoare, care a fost încununată de înfăptuirea statului național unitar român.

La 27 martie 1918, la Chișinău, Sfatul Țării, „în puterea dreptului istoric și dreptului de neam, pe baza principiului ca noroadele singure să-și hotărască soarta lor”, a votat Unirea Basarabiei „cu mama sa, România”. La 15/28 noiembrie 1918 în Palatul Mitropolitan din Cernăuți, Congresul general al Bucovinei a votat în unanimitate „Unirea necondiționată și pe vecie a Bucovinei... cu regatul României”. La 1 decembrie 1918, Marea Adunare Națională de la Alba Iulia a proclamat „Unirea tuturor românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească... cu România”.

În lucrarea lui Alain Ruzé sunt expuse în continuare evenimentele politice din Europa Centrală, balcanică și pontică până la anexarea de către U.R.S.S. a Galiției și Volhyniei în 1939, a Bucovinei de nord și a Basarabiei în 1940. Considerații pertinente se fac cu privire la relațiile româno-sovietice, fiind subliniat efortul diplomației românești de reglementare pașnică a diferendelor dintre cele două țări; sunt menționate încercările de a edifica un sistem de securitate colectivă și este analizat pactul Ribbentrop - Molotov din 23 august 1939; sunt examinate consecințele invadării Poloniei de Germania la 1 septembrie 1939 și de U.R.S.S. la 17 septembrie 1939.

Izolată, România și-a declarat neutralitatea la 6 septembrie și apoi la 21 septembrie 1939. Amenințată de U.R.S.S., de Ungaria și Bulgaria, România a suferit în

cursul anului 1940 importante pierderi teritoriale: Basarabia, Bucovina de nord și Ținutul Herța, nord-vestul Transilvaniei și Cadrilaterul.

Basarabia a devenit la 2 august 1940 Republica Socialistă Sovietică Moldovenească (R.S.S.M.). Aceasta cuprindea Basarabia centrală și o mare parte din R.S. Autonomă Moldova, creată în 1924 în stânga Nistrului cu capitala, la început, la Balta, mai apoi la Tiraspol. Parte din R.S. Autonomă Moldova a fost atribuită Ucrainei, ca și nordul și sudul Basarabiei, Ținutul Herța și nordul Bucovinei.

Ultimul capitol al lucrării lui Alain Ruzé este intitulat: *De la Conferința de pace de la Paris (1947) la Tratatul româno-ucrainean (1997)*. Istoricul francez face dovada unei excelente cunoașteri a istoriei europene postbelice. Aprecierile pătrunzătoare asupra unor evenimente, care au avut loc în Europa pontică în ultimul deceniu sau care se desfășoară sub ochii noștri, ca și ideile sale în privința raporturilor Est-Vest sunt ale unui fin analist politic, a cărui temeinică pregătire istorică dă autoritate afirmațiilor sale.

Bibliografia selectivă a lucrării, care numără peste 700 de titluri, reflectă, de altfel, măsura efortului depus de autor pentru a-și apropia problematica istorică investigată.

Ca și celelalte lucrări publicate de Alain Ruzé, și această lucrare se distinge prin știință, măsură în judecata faptelor istorice și eleganța stilului. Ea se impune ca o lucrare de referință în mai buna cunoaștere a istoriei Europei pontice și a rolului pe care aceasta l-a avut și îl are în sistemul relațiilor internaționale.

PERMANENȚELE SCRISULUI ROMÂNESC ÎN NORDUL BUCOVINEI

Maria Toacă

Cernăuți

**Grigore C. Bostan, Lora Bostan, *Pagini de literatură română.
Bucovina, regiunea Cernăuți, 1775–2000***

(Cernăuți, Editura Alexandru cel Bun, 2000, 638 p.)

Deși era așteptată de mai multă vreme, apariția acestei cărți în anul 2000 – Anul Eminescu – are o semnificație cu totul aparte. Autorii, dr. Grigore C. Bostan, Membru de Onoare al Academiei Române, și dr. Lora Bostan, prin antologia *Pagini de literatură română. Bucovina, regiunea Cernăuți, 1775–2000* și-au întregit prinosul la marcarea anului eminescian cu o valoroasă și oportună realizare. De remarcat că savantul Grigore C. Bostan vine, în mod tradițional, la cele mai alese sărbători naționale cu bucuria rodului cules pe ogorul spiritual ce-l valorifică cu hărnicie și tenacitate apostolicească.

Astfel, colecția „Bucovina literară”, inițiată de Editura Alexandru cel Bun, și-a completat rafturile cu o carte de referință pentru toți cei care se interesează de cultura și istoria scrisului românesc într-un spațiu cu un trecut (și mai ales prezent) de excepție în arealul creativității românilor. Realizând o sinteză a istoriei scrisului românesc în acest teritoriu deosebit pe parcursul a două secole și mai bine, autorii pornesc tocmai din adâncurile civilizației neamului nostru. Având o țintă bine definită, ni se consolidează, capitol cu capitol, convingerea că literatura cultă în ținutul nostru n-a fost implantată, în exclusivitate, de „civilizatorii” de la Viena, ci își are originile într-un străvechi substrat autohton.

Permanențele literare sunt reflectate în trei compartimente ample care verbează antologia. Partea I, intitulată sugestiv „Pe fâgașul unei puternice culturalități”, este structurată pe două subiecte de bază, care elucidează saltul evolutiv de la creația populară orală la proza literară, precum și desăvârșirea literaturii culte prin valorificarea folclorului.

Dar înainte de a lua cunoștință de operele reprezentative ale personalităților literare din sec. al XIX-lea, suntem introduși în spiritualitatea epocii care a precedat formarea lor. Procesele literare de la origini și până în prezent sunt tratate sub genericul „Un component indisolubil al patrimoniului cultural-literar românesc”.

Prezentată în trei limbi (română, ucraineană și germană), în această prefață sunt aduse argumente incontestabile ale continuității creativității românilor din Bucovina. Încă la finele sec. al XVIII-lea, în Bucovina, au fost alcătuite unele cărți populare, s-au editat manuale, coduri de legi, au apărut calendare cu suplimente beletristice și literatură didactică. Alcătuitoii antologiei au ținut să reliefeze că amprenta zonală n-a influențat primele opere, nu le-a redus valoarea la nivelul provincialismului. Pătrunderea la Cernăuți, citadelă care timp îndelungat a fost epicentrul scrisului românesc în Bucovina, a copiilor unor scrieri, editarea primelor calendare și manuale școlare au pregătit pista de lansare a unor condeieri originali, de veritabil talent: Ion Gh. Sbiera, Simion Florea Marian, Elena Niculiță-Voronca – personalități marcante prin tezaurizarea și valorificarea creației folclorice. Pe terenul literar cultivat de acești pionieri ai scrisului românesc și-au început ascensiunea spre noi culmi succesorii: Silvestru Morariu-Andrievici, Alexandru Hâjdeu, Vasile Bumbac, Iraclie Porumbescu, Constantin Morariu, Emanuil Grigoro-vitza ș.a. În total, Partea I, care reflectă perioada sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea, cuprinde 28 de nume.

Fragmentele din operele scriitorii denotă o selecție critică și nuanțată distinctivă. Rămâne doar să presupunem dificultățile întâmpinate de alcătuitoii în procesul stabilirii criteriilor de selecție. În primul rând, s-a dat prioritate oamenilor de cultură care s-au născut ori au perseverat pe tărâm literar-artistic în spațiul actualei regiuni Cernăuți, precum și celor care și-au publicat lucrările pe teritoriul geografic respectiv. Evident, în selecția efectuată până la perioada din 1940 autorii au ținut cont de contextul cultural-literar bucovinean integrat. Urmărind devenirea perpetuă a cuvântului artistic, autorii evidențiază epoca de mare efervescență literară (Partea a II-a, care cuprinde perioada interbelică și anii 1941–1944). În mod distinctiv, este nuanțată influența benefică a grupării „Iconar”, călăuzite spre noi forme de artă de liderul ei Mircea Streinul. Acest compartiment ne lărgeste orizontul cunoștințelor cu nume aflate până nu demult în anonimat. Unii dintre ei, precum Vasile Posteuca, și-au continuat în exil opera începută în Bucovina.

Însă după ascensiunea literară dintre cele două conflagrații mondiale, în viața spirituală a românilor din nordul Bucovinei și plasa Herței, precum și din Basarabia au avut loc zguduiri dramatice. Cuvântul românesc s-a pomenit stigmatizat în grafia slavonă, iar oamenii de creație – reduși la servilism în fața noii stăpâniri. Drumul prăpăstios al literaților spre izvoarele neîntinate ale neamului se perindă în antologia respectivă pe o perioadă de mai bine de cinci decenii – începând cu decanul scrisului românesc din înstrăinata Țară a Fagilor Vasile Levițchi și până la tinerii „nouăzeciști de Cernăuți”, ce-și încearcă penița în arta postmodernistă.

Călăuzindu-se după principiul selecției potrivit originii scriitorului, în antologie au fost incluse personalități care și-au desfășurat sau își desfășoară activitatea mai departe de meleagul nostru, dar au trăit și suferit profund drama Bucovinei – Serafim Saka, Ion Vatamanu, Ion Gheorghiuță, Mihai Morăraș, Mihai Prepelită, Arcadie Suceveanu ș.a.

O mișcătoare atenție și receptivitate au manifestat autorii față de creațiile tinerilor condeieri. N-a fost omis nici un tânăr începător, care a avut publicate (cu precădere în presa de limbă română din regiune) probe de poezie, mai mult sau mai puțin reușite. Avansul acordat unora dintre acești tineri poate fi într-o anumită măsură justificat, doar ei dispun de posibilități foarte limitate de a-și aduna plâsmuirile literare în culegeri aparte. Astfel, intențiile autorilor antologiei nu pot fi considerate drept o gratuitate. Cu atât mai mult, cu cât domniile lor s-au făcut

cunoscute și ca protectori ai tinerelor talente, cu deosebire ale celor ce-și fac studiile la Universitatea cernăuțeană.

Fără îndoială, de la primele și până la ultimele pagini, în antologie este etalat tot ce s-a creat mai bun pe acest pământ timp de două secole. Cartea este ca o oglindă în care ne vedem sufletul – când sfâșiat de dureri, când înaripat de împliniri. Pășim în mileniul al treilea cu această antologie și cu speranța că numărul paginilor ei va crește, ea fiind completată cu noi nume de valoare.

PENTRU UN EMINESCU VIU ÎN MEMORIA NOASTRĂ

Andrei Bodiu

Braşov

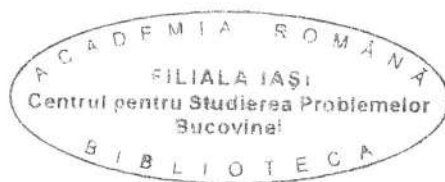
La Târgul de carte de la Bucureşti, la sfârşitul lunii mai, Editura Paralela 45 a lansat două reeditări ale unor cărţi de exegeză critică eminesciană. E vorba de *Poezia lui Eminescu* de Ion Negoïtescu şi de *Eminescu – modele cosmologice şi viziune poetică* de Ioana Em. Petrescu. Am spus atunci că iniţiativa Editurii Paralela 45 este cea mai potrivită pentru omagierea centenarului Eminescu. Cred asta şi acum. Nu vorbăria goală dă viaţă poetului, ci lectura operei şi lectura critică a operei lui. De multe ori, așa-ziii „apărători” ai lui Eminescu sunt persoane care nu l-au mai citit pe poet din anii de şcoală. De aici vine şi iritarea lor, dintr-o cunoaştere schematică şi parţială a operei autorului.

Pentru mine, respectul pentru genialul poet nu poate deriva decât din citirea şi recitirea operei sale. Decât statui şi coroane, mai bine cărţi de Eminescu şi despre Eminescu, mai bine traduceri din opera marelui poet. Decât să plângem cu lacrimi de crocodil, indignându-ne cu mânie proletară, mai bine să dăm mai mulţi bani pentru Colocviul Naţional Eminescu de la Iaşi, unde studenţii cei mai buni citesc şi recitesc critic opera autorului, punând în fapt ideea de a-l avea pe Eminescu viu în cultura noastră.

Îmi veţi replica existenţa unui exces demitizant în ce-l priveşte pe Eminescu. Dar eu, în afara intervenţiei unui autor care ne-a anunţat că lui nu-i place Eminescu şi noi toţi a trebuit să receptăm acest moft, nu am citit decât texte în limita posibilei dezbateri critice.

Într-un editorial mai vechi din „România literară”, Nicolae Manolescu scria că, după exegeza lui Ion Negoïtescu, nu s-a mai petrecut o schimbare de paradigmă în receptarea poetului. Desigur, nu au apărut cărţi valoroase, dar Eminescu aşteaptă o relectură esenţială.

E datoria noastră să-l recitim pe poet şi astfel să-l menţinem viu în memoria noastră.

Tehnoredactare computerizată:
Editura INFO-TEAM Ltd.
Tel.: 230 51 88
Fax: 230 51 89

Tiparul executat la
Tipografia „ARC” SRL
Tel: 211 86 17

ISSN 1222-5606